Hollós Ervin

Harminckét nevem volt

Kozmosz

KOZMOSZ KÖNYVEK

HOLLÓS ERVIN

HARMINCKÉT NEVEM VOLT

DOKUMENTUMREGÉNY

BUDAPEST, 1974

A FEDÉLTERV

KÁROLYI ANDRÁS
MUNKÁJA

MÁSODIK KIADÁS

© HOLLÓS ERVIN, 1971

ISBN 963 211 049 8

ELŐSZÓ

1944. július 27-én a csendőrnyomozókkal való tűzharcban esett el Ságvári Endre. E nap történetét tartalmazza ez az írás.

Nem rólam: barátaimról, elvtársaimról szól a történet. A szereplők fiatal fiúk, lányok, az Országos Ifjúsági Bizottság és a VII. kerületi ifjúmunkáscsoport tagjai. Olyan fiatalok, akik szerették volna életüket szebbé, jobbá tenni, és szerették a harcot, amelyet ezért folytattak. E harc életük értelmét jelentette.

Szeretném, ha mások is megismernék ezt a történetet. E nap egy nemzedék harcának elválaszthatatlan mozzanata. Ügyünk erejét a forradalmi nemzedékek egysége, összeforrottsága biztosítja, s ehhez jobban kell ismernünk egymást.

E történet talán hozzájárulás lehet az idősebb forradalmi generáció életének, munkájának, érzelmeit és gondolkodását hevítő forradalmi tűznek a megismeréséhez. Ma már múlt, epizód, amely alámerült a történelem hullámverésében. De mozgalmunk forradalmi tradíciójához tartozik, s nemzeti történelmünk elválaszthatatlan része. Tudjuk, nem könnyű a mai fiatal nemzedéknek megérteni az eltűnt éveket. S ha sikerül a mai ifjú kommunisták számára valamivel közelebb hozni az előző nemzedékek harcát, e kis írás elérte célját.

Sokan mondják, hazánkban nem volt elég széles

és kiterjedt az ellenállás. Megfeledkeznek arról, hogy a nagy antifasiszta mozgalmak ott és akkor bontakoztak ki, amikor a fasiszta német megszállás nemzeti létüket alapjaiban támadta meg. Egy ideig úgy tűnt, hogy a német fasizmus Magyarország nemzeti létét nem veszélyezteti, de ez csak látszat volt. A német fasiszta megszállás alaposan rácáfolt erre. Akkor a nemzet erői kezdtek egymásra találni, és a fegyveres ellenállás is kezdett kibontakozni. Bebizonyosodott, hogy az ellenforradalmi tradíciókkal szemben egy élő, eleven, mély gyökerekkel, a múltból is táplálkozó mozgalom állott. Ha sikerül a mai nemzedékkel jobban megértetni az osztályharc akkori körülményeit, a földalatti harc légkörét, az akkor harcolók életszeretetét, hitét, s megértetni az őket üldöző valóságos apparátust, már volt értelme az írásnak.

Ma már nehéz megérteni azokat a sajátos viszonyokat, amelyek Magyarországot akkor jellemezték. Az ellenállási mozgalommal, a kommunista párttal és ifjúsági mozgalommal szemben olyan politikai és szervezeti erők álltak, amelyek jelentős mértékben befolyásolták és alakították e harc viszonyait. A mozgalomban részt vettek többsége tudta, hogy mit vállal. Nem frázis, ha azt mondjuk, hogy minden generáció harca a megsemmisíthetetlen kommunista mozgalom egy darabja.

A történet szereplőinek egy része átélte a viharokat, és ma is a küzdők táborában van. Egy részük akkor halt meg, amikor a legfájdalmasabb meghalni – a győzelem előtt. De életüknek, harcuknak és haláluknak értelme volt, mert segítettek elűzni a már-már mindent beborító sötétséget.

Hollós Ervin

Minden történet elkezdődik valahol. Hol kezdődött az én történetem? Talán azon a napon, amikor egy kis nyaralóból Budapestre, a Nyugati pályaudvarra érkeztem. Nem szürkén múlt el, nem veszett bele a hétköznapok sorába. Ez a nap, 1944. július 27-e, kitörölhetetlenül él az emlékezetemben.

Előtte egy héttel szabadult Judit. Egy kisvárosi szálloda éttermében vártam rá. Teát ittam, és az ajtót figyeltem. Görcsös izgalommal lestem, mikor lép be. Hosszú időn át semmit nem hallottam róla. Teát ittam, és makacsul néztem az ajtót. Reménykedve és félve az annyiszor elképzelt találkozástól. Ahogy megláttam, egy pillanatig hinni sem akartam: mégis igaz! Eljött! Kiszabadult! Újra együtt leszünk! Részegek voltunk az örömtől. Nem tudtuk elengedni egymás kezét. Egy kis szoba a mi világunk lett. A tavaszt éreztük megvalósult ábrándjainkban. Tudtam, Judit is az őszt szereti igazán, a hulló falevelek világát, a hideg, bús estéket, a messzire hangzó vonat fütyülését. Hogy néztük a hajnalt, a lassan pirkadót, hogy bámultuk a szemünk előtt derengő reggelt, hogy szerettük volna megállítani az időt! És egy-egy pillanatban úgy éreztük, megvalósult Axel Munthe erdei manójának tanácsa: „Dobjátok el az órát. Ne ismerjétek az idő gyötrő fájdalmait."

Szomjasak voltunk, és a friss gyümölcs ízével akar-

tuk csillapítani szomjúságunkat. Néztük egymást, és már tudtuk, a valóság nem hozott csalódást; éreztük a varázsát mindannak, amit csak mi adhattunk egymásnak. Mindketten bizonyosak voltunk, hogy e szombattól kezdődő néhány nap életünk elválaszthatatlan részéve válik.

Egyszer visszamentem még abba a városba, hogy újra éljek mindent. Végigsétáltam az utcákon, bementem a régi üzletekbe, ahol együtt csokoládét vettünk, beültem abba a kedves kis cukrászdába.

Hét évvel később, egy téli délutánon hiába vártam Juditot. Sűrűn hullt a hó, kedves könyvüzletem előtt álltam, elképzelhetetlennek tűnt, hogy valami megváltozzék köztünk, de a percek, a negyedórák múlásával egyre fájóbban éreztem a bizonyosságot, hogy többé már nem jön. Judit ezen a napon döntötte el végleg, hogy nem találkozik velem. Sejtettem, hogy ennek be kell következnie, mégis rémülten hívtam a vállalatot, ahol dolgozott. Azt mondták: nem volt bent egész nap.

Mit jelentett számomra, hogy Judit nem jött el? Milyen szó fejezhetné ki égő, kínzó fájdalmamat?

1944. július 27-én még nem tudtam, hogy ez a nap fogja tőlem elszakítani Juditot. És hogy addig nem nyerhetem vissza őt, sem a lelkem békességét, az önbecsülésemet, amíg az 1944. július 27-i nap titkai fel nem tárulnak.

Egy pasaréti cukrászdában akkor ölték meg Ságvári Endrét. És több mint tizennégy évig kellett várnom, hogy tisztázhassam barátaim, elvtársaim, Judit és önmagam előtt: miért, hogyan történhetett meg ez, s mi volt benne az én szerepem. Mikor, hol és mennyiben

járultam hozzá ahhoz a láncolathoz, amely Ságvári meggyilkolásához vezetett. Akaratlanul, tudtomon kívül milyen hibát követtem el. Ártatlannak éreztem magam, és súlyosan érintett, hogy nem egy elvtársamba, még Juditba is befészkelődött a gyanú irántam. Bizalmatlanság fogott körül, amely az évek folyamán inkább nőtt, mint csökkent. Ezért szakított velem Judit. Hiába próbáltam meggyőzni őt igazamról. A teljes igazságot azonban én sem ismertem. Csak kínlódtam, töprengtem büntetlenségem tudatában és mégis sejtve, hogy valamiben, valami módon hibáztam. De nem tudtam rájönni, miben és hogyan.

Sokáig csak azzal törődtem, hogy Juditot visszaszerezzem. Az ő megingása volt a legsúlyosabb csapás számomra. Hiszen szerettem! De ez az egyetlen szó nem is fejezi ki teljesen, mit jelentett nekem. Talán magát az életet. Vagy még annál is többet. Azt akartam, hogy valaki, akit úgy szeretek, mint őt, higgyen bennem. Ő kapcsolt össze legerősebben a saját múltammal. Ifjúságom éveivel, amikor bekerültem a mozgalomba.

Egy idegen ország egyetemén, hajnalig tartó viták-ban, lázas kutatások, értékelések és átértékelések, a filozófiával, történelemmel, szépirodalommal való mohó ismerkedés után jutottam el a végső igazsághoz, és ébredtem rá, hogy az cselekvésre kötelez. Vállaltam a konzekvenciákat. Részt akartam venni abban a tevékenységben, amely egy túlhaladott és tűrhetetlen társadalom megváltoztatását tűzte ki célul. Így váltam egy harci közösség tagjává, barátokra leltem, akik egyben az elvtársaim, s elvtársakra, akik egyben a barátaim lettek. S ebben a közösségben találkoztam Judittal.

Életünk összefonódott. Azt hittem, kettészakítha-

tatlanul, csakúgy, mint a mozgalommal. Szerelmünk és harcunk oly szoros egységbe tartozott, hogy Judit elhagyott, amikor úgy érezte, elvtársként többé nem bízhat bennem.

Hogy 1944. július 27-én mi történt a pasaréti cukrászdában, már az egész ország tudta. Ságváriról cikkeket, tanulmányokat, könyveket írtak. De halálának hátterét homály fedte. S az én ügyem, amely ennek a tragikus eseménynek része volt, egyre inkább csak a saját ügyem maradt.

Mígnem – tizennégy év múltán – elfogták a még élő bűnösöket. Kivizsgálták cselekedeteiket, és az ügyészség vádat emelt ellenük. A Belügyminisztérium illetékes megbízottja hozzám fordult, hogy pontosan foglaljam írásba: mi történt velem azon a napon és azt megelőzőleg. A néhány héten belül sorra kerülő bírósági tárgyaláson tanúként kell megjelennem.

Minden felkavarodott bennem. Újra átéltem az eseményeket. Újra végiggondoltam, ami voltaképp szüntelenül ott volt az emlékezetemben, az agyamban, szívemben. Kétségeim, problémáim, sérelmeim sokszoros erővel uralkodtak el rajtam, már-már az elviselhetetlenségig meggyötörtek. Ráadásul aznap, amikor megtudtam, hogy letartóztatták a gyilkosokat, a véletlennek valami furcsa játéka folytán találkoztam Lackoviccsal. Egyébként ritkán láttuk egymást. Ő is azok közé tartozott, akik bizalmatlanok voltak irántam. Ezúttal is hidegen köszöntött, és megkérdezte, tudok-e a letartóztatásról. Igen – feleltem nyugodtan, noha belül a legkevésbé sem éreztem nyugodtnak magam. Lackovics szinte csak futólag jegyezte meg: „A te szereped sem volt tiszta." Nem is tudom, hogyan váltunk el, csak ez visszhangzott bennem: „A te szereped sem

volt tiszta." Ez a gyanú kísért hosszú éveken át, hiába harcoltam, védekeztem ellene.

Kétségbeesés fogott el. Úgy éreztem, nem bírom tovább. Felhívtam Karcsit, az ügyészt:

– Beszélnem kell veletek. – Karcsi vigasztalt:

– Minden tisztázódott, nyugodtan kivárhatod a bírósági tárgyalást.

– Nem – mondtam. – Én tőletek akarom hallani az igazságot. Rátok van szükségem. A barátaimra.

Megértették. Egy este összejöttünk. Judit is megjelent. Ott voltak Karcsinál Almási László, a kutató, Gosztonyi Gyuszi, az üzemigazgató, Eszter, a szerkesztő és én, egykor mind a hatan a VII. kerületi ifjúmunkáscsoport tagjai. Az Országos Ifjúsági Bizottság történetének tanúi és részesei. Ságvári Endre barátai.

Egész éjszaka beszélgettünk. Fölidéztük a múltat. Néha kapkodva, egymás szavába vágva vagy belefeledkezve egy-egy személyes emlékbe. Ami szavaink nyomán kibontakozott, mégis történelem volt. Egy korszak fontos adalékai. És amit összeraktunk egyéni élményeink és ismereteink mozaikkockáiból, az igazság volt. És megértettem, mi is történt valójában.

Sajnáltam, hogy nem vagyok író, mert azon az éjszakán különös erővel támadt fel bennem a közlésvágy. Ráébredtem, mit jelent, ha valaki rendelkezik a kifejezés képességével. Ki fogja elmondani az én történetemet? A mi történetünket? Valamely levéltár majd megőrzi, számmal látja el, besorolja egy kötegbe, s nyilván lesz olyan történész, aki egyszer kiemeli onnan. Figyelemre méltó részletdokumentum egy tudományos értekezéshez. Nekem azonban az életem van benne. Valamennyiünknek, akik itt ülünk. A történelmi események részesei mindig tudnak, hordoznak valamit, amit az utódok legalaposabb kutatómunkája

sem hozhat maradéktalanul felszínre. S a legszárnyalóbb képzelet sem követhet tökéletesen.

A közlésvágy egyre inkább kényszerítő paranccsá változott: le kell írnom, el kell mondanom ezt a történetet. Nem a műalkotás igényével. Eleve lemondva a stiláris és szerkezeti megformálás esztétikai követelményeiről, amelyeknek teljesítésére nincs meg a lehetőségem. De olyan dokumentátorként, aki ha nyersen, csiszolatlanul is, mégis többet közvetíthet a valóságból, mint bármilyen porszagú akta.

Hajnalban, amikor hazafelé indultam a számomra oly fontos összejövetelről, zúgott a fejem. Szerepem tisztázódott, de nem éreztem megkönnyebbülést. Mi tehetné jóvá a történteket? Ságvári nevető arcát láttam, ahogy ott áll a villamos lépcsőjén, miután menet közben ugrott fel rá, hogy így játssza ki az esetleg nyomában levő kopókat. És tudtam, hogy akkor már nem játszhatta ki őket. Az utolsó jelenetet is láttam, amelyet csak elbeszélésből ismertem, de olyan élesen láttam, mintha magam is ott lettem volna. Ságvári kezét, amint benyúl az aktatáskájába, revolvert ránt elő és tüzel...

A múlt képei életre keltek, s még soha nem tapasztalt intenzitással kergetőztek az agyamban. Rendetlenül, összevissza, hogy beleszédültem. A barátaim hangja, izgatott szavai csengtek a fülemben. Éreztem: ha történész volnék, akkor sem tudnám nyugodt módszerességgel kezelni mindazt, amit megéltünk. Ha író volnék, akkor sem tudnám formába önteni, az alkotáshoz bizonyos mértékig nélkülözhetetlen distanciával. Beszélhetek, vallhatok róluk, de csak olyasféleképpen, mint egy idegtépő ütközetből érkezett katona.

Az egymásra toluló emlékképek közül melyikkel kezdjem? 1944 nyara. Juditot vártam. Akkor szabadult kétéves börtönbüntetéséből. A párt engem bízott meg azzal, hogy várjam és segítségére legyek. A márianosztrai börtönben töltötte le a két évet. Jó előre gondoskodtunk számára lakásról, ahol titokban, illegálisan él majd.

Megszerveztem, hogy Márianosztráról Visegrádra kerüljön. Két barátomat küldtem érte. Jó előre megtudtuk, hogy szabadulása napján mikor engedik ki, és mikor viszik a márianosztrai vasútállomásra. Joggal féltünk attól, hogy vagy még ott, vagy Budapesten detektívek várnak rá, és internálni fogják. Ezért útközben kellett vele találkozni. Így is történt. Barátaim fiákerral mentek Márianosztrára. A vasútállomás és a börtön között várták a kocsit, amelyben két apáca és Judit ültek. Judit csodálkozott, szinte hinni sem akarta, s még örülni sem mert. Átült a fiákerba, mely a dupla fizetség ígéretében gyorsan Nagymaros felé indult. Onnan pedig Visegrádra jött, ahol már vártam rá.

Nehéz elmondani, mit jelentett nekünk, hogy újra együtt lehettünk. De Judit beteg volt. Nagyon megviselte a két év, és idegeiben szörnyű nyomot hagyott mindaz, ami 1942 tavaszán az Andrássy-laktanyában történt vele. Hallucinációiban vissza-visszatértek a

csendőrök ütemes lépései, amint közelednek a nagy szobához, ahol a letartóztatottak ültek, hogy valamelyiküket a kihallgatószobába vigyék. Közelednek... már ott is vannak... egy nevet mondanak... Judit nevét... vagy egy másik elvtársét... mindegy...

Judit azóta nem bírta a napfényt és a cigarettafüstöt, mert a fény és a cigarettafüst sajátos keveredése felidézte benne a kihallgatószobák homályos levegőjét. A deszkákat, a deszkákon a gúzsbakötést, a talpalást, a gumibotos délutánokat, reggeleket és délelőttöket, éjszakákat és hajnalokat, a szüntelenül zuhogó kérdéseket. A kérdéseket, olyan titkokról, amelyeket nem lehetett elárulni.

Újbóli egymásra találásunk első napjaiban átadta magát a szerelemnek, a pillanat varázsának és hangulatának. Később megint feltörtek benne a megrázó élmények. Néha beszélt is róluk. Halkan, egyszerűen.

„Napfény és cigarettafüst. Nem tudom elfelejteni ennek a különös keverékét. Már nyár volt. A kis szoba, ahová olyan sokszor kellett mennem, ráccsal volt elfedve a külvilágtól. A »kezelőszobában« – ahogy ők nevezték – az ablakokat mindig csukva tartották. A kihallgatók kezében cigaretta, az asztalon, a hamutálcában, még füstölgő cigarettavég: a cigarettafüst és a napfény keveredése. Még ma is rosszul leszek, ha valahol ez a kettő összeér, és megérzem a napfény melegét és a cigarettafüst illatát. Felidézi bennem annak a kis szobának minden szegletét, minden tárgyát. Az asztalt, rajta a jegyzőkönyveket, az asztal előtt a lócát. A lóca előtt a deszkákat a földön, a szekrényt, amelyben a gumibotok lógtak. Az ablakot, a rácsot, az arcokat, a kezeket és a szemeket. A szemükből és a kezükből próbáltam kiolvasni, kik ezek tulajdonképpen. Nem tudom, lesz-e életemben még olyan időszak,

amikor egy nap egész örökkévalóságnak tetszik. A kihallgatószobában a pillanatokat is óráknak éreztem. Minden olyan lett, mintha nem akarna elmúlni. A napok és az órák története külön értelmet nyert, és az idő mintha megállt volna. Mindez az agyamba, szívembe, az idegeimbe, a vérembe szívódott. Az ablak és a fal színe, a kihallgatószoba asztalának vonalai. És... a napfény és cigarettafüst.

Ha ma érzem, ma is azok a hangulatok élednek újra bennem, amelyeket akkor ott, a kihallgatószobában éreztem. Hallom a gumibotok suhogását. Látom azt a magas, őszes hajú, kis bajuszú nyomozót, aki akkor irányította a kihallgatásomat. Mindez azért is annyira élő bennem, mert kétszeresen éltem. Látni akartam mindent, ami körülöttem történik, és tudni mindenről, hogy védekezni tudjak. Szüntelenül készültem. Miről lehet és miről nem lehet beszélni. Készültem, hogy elkerüljem a buktatókat. Mindent gondosan végiggondoltam. Egyszer átéltem úgy ahogy el kellett mondanom nekik, és egyszer úgy, ahogy valóban történt.

Ültem a nagy szobában, arccal a fal felé fordulva, reggel 5-től este 9-ig, várva a kihallgatást. Hallottam a kihallgatószobából meginduló facipők kopogását, egyre hangosabban és egyre közelebbről. Hallatukra máris éreztem az éles, szűnni nem akaró fájdalmat a lábamban, a kezemben, a hátamban. Ahogy felfigyeltem a facipők megindulására, attól a pillanattól kezdve már arra gondoltam, kit fognak hívni, ki lesz a következő. Ha engem hívnak, mit fognak kérdezni. És máris elkezdtem életem kettős történetét élni. Amit mondanom kell, és ami valóban volt. Az igazságot el akartam felejteni, magammal is elhitetni: nem úgy történt. Ezek a pillanatok, amíg a facipők kopogása

tartott, szinte a végtelenségbe nyúltak. Aztán valamelyik szobában elhangzott egy név, valamelyik elvtársam neve. Utána néhány percre, néha egy fél órára csend lett a folyosón. Ilyenkor viszonylag nyugodtabban néztem a falat.

A falat nézve, emlékek merültek fel a múltból. Emlékek megszépülve, abból a világból, amely számomra valahová nagyon messzire tűnt, és mégis éreztem. Abba kapaszkodtam. A múltam történései nélkülözhetetlen társaimmá váltak; a barátaim, a szerelmem. Hónapokkal vagy évekkel korábban történt események igazi értelmét ott értettem meg. Valahonnan, a Hungária körútról szinte alig hallhatóan az élet zaját hozta a szél.

Igen, ilyenkor sokszor sikerült otthagynom az Andrássy-laktanyát. A falon – mint egy mozivásznon – életre kelt régi életem egy-egy darabja. Események elevenedtek meg, városok, utcák és emberek. Ott voltam a falon életre kelt városokban, sétáltam az utcákon. A szalmazsák, a nagy szoba, a kihallgatószoba, mind elsüllyedt. Az ablak sarkából nézve az ég valószínűtlenül szép volt, s nem éreztem semmit abból, ami körülöttem történt. Sokszor csupán az térített a valóságra, hogy hirtelen és váratlanul a nevemet hallottam. Hideg, vészjósló hang a nevemen szólított. Mozogj! Gyere gyorsan! A jeges szorongás egy pillanat alatt visszatért. Aki ilyen váratlanul szólított, az nem fatalpú, hanem gumitalpú cipőben járt. Hangtalanul, észrevétlenül jött a folyosón, és nyitott be a nagy szobába, nesztelenül jött a szalmazsákig, és hirtelen, mikor nem is számítottam rá, ott volt mögöttem. Egy pillanat alatt visszatértem a múltból a jelenbe. Egy őszi estéből, barátaim közül, hirtelen, váratlanul a rideg, vészes valóságba. Amilyen hosszú

volt a kopogó facipők ütemes közeledése, olyan gyors és váratlan a gumitalpú cipők rúgása a szalmazsákon.

Az egyik éjjel történt, jól emlékszem: egy alacsony, sovány férfit hoztak, fekvőhelyemről jól láthattam. Nem ismertem. Feltűnt jólöltözöttsége, vasalt nadrágja. Akik behozták, még gúnyolódtak is vele: »Milyen elegáns vagy!« Nagyon nyugodt volt. A szokásoknak megfelelően égett a villany, a két csendőr, aki vigyázott ránk, halkan beszélgetett. Ahogy az ismeretlen férfi a szobába lépett, megéreztem: nem egyszerű katonája harcunknak. Hangulatot, légkört teremtett. Már az első nap én is megbizonyosodtam, hogy a párt egyik vezetőjét fogták el, aki hosszú évek óta titokban élő és régóta keresett ember.

1936 óta szinte minden letartóztatásnál kerültek a nyomozók kezébe adatok róla, keresték őt, de nem találták. Naponta láttam őt, amint hozzák vissza a kihallgatásról, egyre rosszabb és rosszabb állapotban volt. Egy este egy alacsony, zömök, kerek képű, nagy bajuszú, izmos férfi jött érte. A letartóztatottak Pipásnak nevezték. Pipás valódi neve Juhász András volt. Akkor éjjel a pipás Juhász vezetésével folyt a kihallgatás. Hogy pontosan mi történt a kihallgatószobában, nem tudtuk, de hajnalra, mikor az ismeretlen férfit visszahozták, már nem volt magánál. Nem is tudott a saját lábán visszajönni. Rádobták a szalmazsákra. Másnap reggel már nem lehetett kihallgatni, félrebeszélt, láza volt. Szalmazsákjánál összegyűltek a csendőrnyomozók, a detektívek. Az egyik közülük határozottan állította, hogy csak szimulál. Kivitték a mosdóba, és hideg vízben megmosdatták. Nem tért magához; akkor hideg vízbe mártott lepedőbe csavarták, azzal, hogy ettől majd magához tér. Ellenkezőleg: állapota rosszabbodott. Délután már feltűnt az őrség

parancsnokának – talán nem is szimulálásról van szó. Újból hívták a nyomozókat. De akkor már haldoklott. S aztán kiderült, az ismeretlen férfit Rózsa Ferencnek hívták."

Judit nem tudta elfelejteni Rózsát, emléke elkísérte a kihallgatószobába is. Kérdéseket tettek fel neki: „Mióta vagy a KMP tagja, kiket vontál be az illegális pártba, téged ki szervezett be, mi volt az illegális szereped az OIB-ban?" Nem felelt. Elviselte a heteken át tartó kínzásokat.

De később, a börtönben, s a szabadulása után is, újra meg újra fölébredt benne az Andrássy-laktanyai élmény. Félt újból a kezükbe kerülni. A szeméből éreztem ezt, és megértettem gondolatait. Inkább a halál, az öngyilkosság, de soha többé a kezükbe kerülni. 1944 nyarán ismét – mint az elmúlt években is annyiszor – lebukások söpörtek végig. Elkezdődtek a nyílt nyomozások, rendőrségi akciók. A csillaghegyi nyomdászüdülőben folytak a kihallgatások.

Egy este eljött hozzánk Ságvári Endre Visegrádra, hogy Judittal beszéljen. Tudta mi van Judittal, látni akarta, remélte, hogy e találkozás megnyugtatja és mindhármunknak új kedvet ad. Endre már több mint két éve illegálisan élt és dolgozott. Judit, amikor meglátta, szólni sem tudott, csak nézte. Endre mosolyogva átölelte. Abban a pillanatban a Sasfészekre gondoltunk, az OIB-ban töltött túlzsúfolt napokra, együttléteinkre és közös munkánkra, mielőtt szétszóródtunk börtönökbe, büntetőszázadokba, internálótáborokba. Hihetetlennek tetszett, hogy mi hárman mégis találkoztunk, ha csak egy estére is.

Ezen az estén Karcsi felidézte az Andrássy-laktanyai lebukások előzményeit: 1936 után a kommunista párt hazánkban három, viszonylag jól kiépített, szerteágazó szervezetet hozott létre. Mind a három szervezet külön-külön kapcsolódott a Prágában majd Párizsban működő központhoz. Az egyik, amelyet Turai József vezetett, főleg a hadiüzemekben és a szakszervezetekben építette és fejlesztette a kommunista szervezeteket. Kulich Gyula az Országos Ijfúsági Bizottságban betöltött titkári szerepének lehetőségeit használta ki, hogy az OIB által irányított ifjúmunkáscsoportokban építsen ki kommunista sejteket. És végül a Rózsa Ferenc vezetésével működő titkos hálózat, amely tagjait a szakszervezetekből, a szociáldemokrata pártból, a munkás kultúr- és sportegyesületekből toborozta. Ez a felépítés megnehezítette az 1940-es tavaszi letartóztatásoknál, hogy a Turai és a Kulich Gyula által irányított titkos szervezetek felgöngyölítése után eljussanak a kiterjedtebb, Rózsa Ferenc irányítása alatt álló szervezethez. Ennek köszönhető, hogy ez a szervezet, amely 1936 és 1942 között a gerince és törzse volt az illegális munkának, ismeretlen maradt a politikai rendőrség, a csendőrnyomozók és a katonai nyomozó hatóságok előtt. Ez igen jelentős eredmény volt, hisz nem kell bizonyítani, mit jelentett azokban

az években egy szerteágazó, nagy befolyással rendelkező illegális pártot szervezni és irányítani. A régi akták között kutatva, feltárul annak az élethalál-küzdelemnek a története, amely ezekben az években hazánkban és különösen Budapesten lejátszódott.

Miután a függetlenségi mozgalom mind erőteljesebb hullámokat vert, mindinkább kiterebélyesedett, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ennek a mozgalomnak a centrumában a Kommunisták Magyarországi Pártja áll. De ezt bizonyítani, a párt szervezeteit kitapogatni, megtalálni nehezen tudták. A kormányt meglehetősen nyugtalanította, hogy nem találják a KMP szervezeteit, s erőteljesebben sürgették a Belügyminisztériumot, a Vezérkar Főnökségét, a politikai rendőrséget a párt szervezeteinek felkutatására. Mindazokat az akciókat, amelyekben mi is részt vettünk, amelyekben az Országos Ifjúsági Bizottságnak és személy szerint Ságvári Endrének jelentékeny szerepe volt, a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottsága irányította. Jelentősebb volt az 1941. október 6-i tüntetés a Batthyány téri örökmécsesnél, a november 1-i megmozdulás a Kerepesi temetőben, Táncsics sírjánál és a Kossuth-mauzóleumnál, valamint az 1942. március 15-i tüntetés a Petőfi-szobornál.

1941. november 4-én Schweinitzer főkapitány-helyettes részletes jelentésben közölte Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel, hogy a Szociáldemokrata Párt és a szociáldemokrata ifjúmunkások az OIB vezetésével november 1-én megkoszorúzták Stromfeld Aurél, Somogyi és Bacsó sírját, valamint elzarándokoltak a Kossuth-mauzóleum elé. Schweinitzer és a főkapitányság államrendészeti osztályának vezetője, az akció előtt beidézték magukhoz Pajor Rudolfot, a Szociáldemokrata Párt titkárát, és figyelmeztették,

hogy semmilyen rendbontást nem tűrnek, sőt a terv megvalósításáról is le akarták beszélni őt. A tüntetésre mégis sor került. November 1-én délután háromnegyed négykor túlnyomó többségben szociáldemokrata ifjúmunkások: fiúk és leányok gyülekeztek a Kossuth-mauzóleum előtt, jó részük vörös szegfűt és szociáldemokrata pártjelvényt viselt a gomblyukában. Délután négy órakor egy kisebb csoport zöld fenyőágakból és piros szegfűből összeállított koszorút helyezett a Kossuth-mauzóleumra. A koszorún „A magyar ifjúmunkásság" feliratú vörös szalag volt. Egy munkáskórus gyászindulót énekelt, majd egy körszakállas, rövid gazdászkabátot, csizmát és Turul-sapkát viselő fiatalember – egyetemi hallgató – a síremlék lépcsőjéről az egybegyűltekhez fordulva emelt hangon mondotta: „Ezt a koszorút a parasztság, a diákság helyezi le a független, demokratikus Magyarország nevében."

Schweinitzer, mint ahogy a csendőrnyomozó-központ is, tudott arról, hogy magában az akciósorozatban az OIB-nak, személy szerint Ságvári Endrének jelentős szerepe volt. Sem az OIB, sem Ságvári igazi szerepét azonban akkor még nem ismerték. Mert nem tudtak a kommunista párt tényleges befolyásáról a munkás szervezetekben és a függetlenségi mozgalomban. Ezt bizonyítja a Magyar Történelmi Emlékbizottság megalakulásáról vallott felfogásuk is, szerintük a Magyar Nemzet, a Kis Újság és a Népszava szerkesztőségének egyes tagjai, valamint néhány más értelmiségi kezdeményezte, azzal a céllal, hogy a magyar szabadságmozgalmak emlékeinek felidézésével ébren tartsák a magyar függetlenség és szabadság iránti ragaszkodást. A Történelmi Emlékbizottságban különböző politikai irányzatok vettek részt, s ők kezdeményezték a március 15-i zarándoklást a Petőfi-

szoborhoz. A Szociáldemokrata Párt vezetőségét a rendőrség ismét figyelmeztette, hogy tartsa távol magát a megmozdulástól. A tüntetésre mégis sor került, s abban jelentős számú szociáldemokrata munkás, értelmiségi és ifjúmunkás vett részt. Több koszorút helyeztek el: a Magyar Történelmi Emlékbizottság, a magyar parasztság, az erdélyi munkásság, a magyar munkásifjúság nevében.

A tüntetésről kilencven embert állítottak elő. Ezeket kihallgatták, közülük csak hármat tartóztattak le. Azokra se tudtak rábizonyítani mást, csak annyit, hogy a „Le a háborúval" jelszót kiáltották. Az 1942. március 15-i megmozdulást a politikai rendőrség a Történelmi Emlékbizottságnak tulajdonította, nem látta ebben világosan a KMP szerepét. Holott ennek az akciónak a kezdeményezése is a KMP Központi Bizottságából indult ki, terjedt át a szakszervezetekre, a Szociáldemokrata Pártra, és a tüntetés előkészítésének egyik igen aktív központja Ságvári Endre vezetésével az Országos Ifjúsági Bizottság lett. A KMP igazi szerepét nem látták, mert sem a csendőrség, sem a politikai rendőrség nem tudott behatolni az akkor kiépült és működő, szerteágazó illegális szervezetekbe.

Miután azonban 1942 elején világossá vált, hogy a függetlenségi mozgalom centrumában az általuk halálosan gyűlölt erők állnak, keresni kezdték a kommunista párt szervezeteit. De ebben az időszakban ez nem volt könnyű feladat, mert a párt szervezeteit nagy körültekintéssel építették ki, és a függetlenségi mozgalmat a párt nemcsak vezette, de egyben ennek keretében be tudott olvadni a Szociáldemokrata Pártba, sőt erősen hatni tudott a Kisgazdapártra, a Parasztpártra, a népies írók táborára.

Ságvárit a csendőri és rendőri hatóságok már ismer-

ték. Tudták róla, hogy a Szociáldemokrata Párt Országos Ifjúsági Bizottságának a vezetője. Csak azt nem tudták, ami a legfontosabb volt: hogy mint a KMP tagja vezeti az Országos Ifjúsági Bizottságot.

Ez volt az oka, hogy 1942 májusában, az Andrássy-laktanyában folyó nyomozások során olyan kegyetlenül és irgalmatlanul kínoztak mindenkit, akinek csak valami köze volt Ságvárihoz. Dühítette őket, hogy négy éven át Ságvári Endre mint az OIB tagja, majd annak titkára szinte a szemük előtt élt és dolgozott, járt be naponta a Szociáldemokrata Párt központjába, bármikor elfoghatták volna őt.

A politikai rendőrség mindennel próbálkozott, hogy a párt szervezeteit megtalálják. 1942 január–februárjában összegyűjtötték az üzemekből szerzett jelentéseket. Az üzemekben ugyanis rendszeresen vizsgálták a politikai hangulatot, megfigyeléseket végeztek.

Házkutatásokat tartottak a forradalmi mozgalomból ismert emberek lakásán, munkahelyén; azt remélték, hogy valahol egy olyan szálra bukkannak, amely kiindulópontja lehet a további nyomozásnak.

Heteken át figyeltek gyanúsnak minősített, a korábbi illegális szervezkedésekből ismert embereket. Így se mentek semmire.

1941 októberében Újpesten, az egyik gyár közelében elfogtak két ifjúmunkást: Tamás Jenőt és Szűcs Jenőt, akik a gyár falaira a KMP jelszavait festették. A portás figyelt fel rájuk, jelentette az újpesti kapitányságnak, ahonnan két rendőrt küldtek ki. A rendőrök gyorsan érkeztek a gyárhoz. Igaz, hogy akkorra már Tamás és Szűcs túl voltak az akción, de a ruhájuk kicsit festékes lett. Letartóztatták őket. Először az újpesti kapitányságra, majd még aznap éjjel a főkapitányságra kerültek. A nyomozók tudták, hogy a falra

festett jelszavak a KMP jelszavai, a két ifjúmunkásnak tehát valamilyen köze kell hogy legyen a KMP-hoz. S valóban, Tamás is, Szűcs is, a KMP újpesti területi bizottsága által szervezett rohamgárdához tartoztak. De ugyanakkor a Szociáldemokrata Párt újpesti ifjúmunkáscsoportjának vezetőségi tagjai is voltak, és gyakran találkoztak Ságvárival. Ságvárinak illegális kapcsolata nem volt velük, de tartott attól, hogy a két ifjúmunkás illegális munkájának felfedése valamilyen veszélyt jelenthet nemcsak az újpesti ifjúmunkáscsoportra, de az OIB-ra is.

Tamást és Szűcsöt napokon keresztül válogatott módszerekkel vallatták. Először tagadták, hogy ők festették volna a jelszavakat a gyár falára. Később a verések hatására ezt elismerték ugyan, de azt állították – és ehhez a vallomáshoz volt erejük ragaszkodni –, hogy saját elhatározásukból tették. Ha Tamás és Szűcs nem tart ki, akkor az újpesti ifjúmunkások között dolgozó mintegy tíztagú rohamgárda lebukik, és ez már 1941 őszén menthetetlenül elvezette volna a nyomozókat a KMP újpesti szervezetéhez. A két ifjúmunkást már novemberben bíróság elé állították. Ott visszavonták vallomásukat, és az őket kihallgató detektívek (Wajand Tibor, Bélesi József és Cselényi Antal) szemébe mondták, hogyan verték őket, és kényszerítették a jegyzőkönyvek aláírására. A bírónak arra a kérdésére, hogy mit kerestek annak a gyárnak környékén, ahol a jelszavak festése történt, a teremben ülők nevetése közepette kijelentették, hogy a gyártól nem messze található Újpest egyik legismertebb és szerintük legjobb „kéjtelepe", és ők oda tartottak. A bíró ezt azonnal visszautasította. De a két ifjúmunkás ragaszkodott állításához és ahhoz, hogy a

bíróság hallgassa meg az őket letartóztató rendőröket. Ez meg is történt. A bíró kérdésére az egyik rendőr őrmester kénytelen volt elismerni, hogy a gyár közelében van egy Újpesten ismert bordélyház. A két ifjúmunkást felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték.

Mindezt akkor megkönnyebbülten és örömmel vettük tudomásul. Ságvári, mikor értesült a tárgyalásról, nevetve kérdezte: „Csak azt szeretném tudni, honnan vették ezt a kifejezést, hogy »kéjtelep«."

Azért mégis érdekes, hogy végül is az 1942-es letartóztatás Újpesten kezdődött. Az Újpesten működő, Rezi Károly vezette kommunista csoport tagjai és vezetői kerültek május 1-ére virradó éjjel a főkapitányságra.

Pál Ferenc, aki kapcsolatban volt Újpesten a KMP néhány tagjával, röpiratokat kapott tőlük, s ezeket április utolsó napján véletlenül egy trafikban felejtette, egy kis csomagban. A trafikosnő utána szaladt, és leejtette a csomagot, amelyből a röpiratok szetszóródtak. Mindez a dunai flottilla laktanyájával szemben történt. A flottilla egyik katonája segített a papírokat összeszedni, és megdöbbenve látta az aláírást: Kommunisták Magyarországi Pártja. Pál Ferencet letartóztatták. Néhány nap eltelté vel már őrizetben volt Rezi Károly és kommunista szervezetének vezetői. Itt derült ki, hogy az ehhez a csoporthoz tartozók közül egyesek a KMP újpesti szervezetének is a tagjai. Ezen keresztül aztán be tudtak hatolni az újpesti szervezetbe. Egyikük – Sánta Zoltán – nevére még emlékszem, őt különös bestialitással kínozták. Az első napokban tartotta magát, de azután nem bírta. Letartóztatták Halter Istvánt, aki tagja volt a KMP újpesti területi bizottságának. Rajta keresztül jutottak

el május 6-án a KMP budapesti területi bizottsága egyik vezetőjéhez, Szűcs Rudolfhoz.

Szűcs Rudolf kihallgatását Cselényi vezette. Gúzsba kötötték, gumibottal és vasbottal talpalták négy napon át. Pált és Szűcsöt igazán az törte meg, hogy az egyik hosszan tartó éjjeli kihallgatás után, amikor a felettük levő suttogóból egész éjjel tompa ütések, majd egyszer csak gyors lépések hallatszottak, kicsapódott a világítóudvarra nyíló ablak, és egy test zuhant le. Azután világosan és érthetően hallani lehetett a kihallgatószoba ablakában két férfi beszélgetését: „Nézd meg, hogy él-e, vagy már megdöglött." Másnap már el is terjedt: az agyonvert és a világítóudvarra kidobott férfi Rezi Károly volt. Május első két hetében már 15–20 letartóztatott került a főkapitányságra. Azután a csoportot az Andrássy-laktanyába szállították.

Május első napjaiban Ságvári és még néhányan eltűntek az OIB-ból. S ebben az időszakban a Szociáldemokrata Párt vezetői közül jó néhányan már nagyon bizalmatlanul néztek ránk. Az Országos Ifjúsági Bizottság kis szobája mellett dolgozó Büchler József, a Szociáldemokrata Párt titkára egyre gyanakvóbban fogadta még a köszönésünket is. Nem tudták, hogy a letartóztatások merre, hová fognak terjedni.

Ságvári is bizonytalan volt. Azután 10-én visszajött, de már csak pár napig maradtunk együtt. Ezek voltak a híres OIB utolsó napjai. Ságvári mind gyakrabban és nyugtalanabbul nézett ki az ablakon a szemközti bérházak tetejére. Mintha valamin mélyen gondolkodott volna. Valamennyien tudtuk, miről van szó: az Országos Ifjúsági Bizottság munkájának befellegzett. Új kereteket, új formákat kerestünk. Még az utolsó

napokban is szigorúan tartottuk magunkat törvényeinkhez: titkos munkájáról csak ki-ki maga tudjon. Az OIB-on belül sohasem beszéltünk arról, hogy kommunisták vagyunk. Az elkövetkező időszak lehetőségeit kutattuk. Az a gondolat foglalkoztatott minket, hogyan lehet az elmúlt évek eredményeit megőrizni. Gyors intézkedésekre, az egész ifjúmunkás-mozgalom átszervezésére volt szükség. Megerősíteni a szakszervezeti ifjúmunkáscsoportokat, megkeresni azokat, akikkel addig csak laza kapcsolataink voltak. Kutattuk, hogyan lehet a velünk együttműködő egyetemistákkal, egyházi szervezetekkel, egyesületekkel tovább dolgozni. Lázas sietséggel próbáltunk új kapcsolatokat keresni. Ságvári egy alkalommal – ez már az utolsó napon történt – hosszan elgondolkodva megjegyezte: „Valamiről az elmúlt két évben egy kicsit megfeledkeztünk. Nem készültünk fel eléggé arra, hogy a Szociáldemokrata Párton belül a lehetőségeink összeszűkülnek vagy megszűnnek, új formákat, új metódusokat, új lehetőségeket alakítsunk ki. Erőteljesebb hadállásokkal kellett volna rendelkeznünk az üzemekben, a tanonciskolákban, a leventeegyesületekben."

Az utolsó este, az Országos Ifjúsági Bizottság utolsó estéje még mindnyájunkat együtt talált. Úgy ültük körül az egyetlen íróasztalt, mint korábban. Endre ült középen, s kifejtette elképzeléseit. Mindenkinek volt valami hozzátennivalója. Megállapodtunk: ha az ifjúmunkáscsoportokat feloszlatják, a Segédmunkás Szakszervezetbe fogjuk átépíteni őket. Ez még legális lehetőséget nyújt. Felvetődött egy ifjúsági ankét gondolata, megvalósítására azonban csak később, 1943 nyarán került sor – amikor az OIB tagjainak túlnyomó többsége már le volt tartóztatva. Ságvári hangsúlyoz-

ta: fontos, hogy megtartsuk a legális lehetőségeket, és a fő erőket átmentsük. Abban is megállapodtunk, hogy a jelentéseket, kartotékokat, mindazt, amiben a munkánk tükröződik, meg kell semmisíteni, gyorsan, amíg időnk van. A papírokat fájó szívvel égettük el. Ezek kívülálló számára keveset mondtak, de számunkra az eleven mozgalom megfogható jelei voltak.

Egy vonatjegyről eszembe jutott a felsőgallai utazás, egy vasárnap voltam ott a bányász ifjúmunkáscsoport kultúrdélutánján. Kezembe akadt egy József Attila-est programja, s ez felidézte a Zeneakadémia zsúfolt termét, a zuglói mandolinos zenekart, amely szláv népdalok címen a Vörös Lovasság indulóját s más szeretett munkásmozgalmi dalokat játszott. A Magyar Nemzet egyik számában pár soros hír: 1941. október 6-án ifjúmunkás, paraszt- és értelmiségi fiatalok megkoszorúzták a Batthyány-emlékmécsest. Ezt a néhány sort ott, az OIB helyiségében írtuk, onnan juttattuk el a Magyar Nemzet szerkesztőségébe. Egy kis paksaméta, amelyet most darabokra téptünk, a tanonciskolák névsorát tartalmazta. Hány kísérletünk, eredményünk, kudarcunk fűződött e névsorhoz! Próbálkozásaink a tanonciskolai csoportok megszervezésére. A fiók mélyén a kerületi csoportok közötti verseny táblázata. Egy levelezőlap, amelyen egyik vidéki csoportunk tagjai voltak lefényképezve. A levelezőlapra a csoport vezetője egy verset írt. 1940 őszén kaptuk, s azon mérgelődtünk, hogy szabad ilyen fényképet készíteni. Egy Brecht-darab sokszorosítva; feljegyzés a szocialista művészcsoporthoz; egy előadásvázlat a munkacsoportok vezetői számára; néhány röpcédula az 1939-es választások idejéből stb.

Gyorsan dolgoztunk, éreztük, hogy az idő sürget; mindent összetépni, elégetni. Ezzel búcsúztunk az

Országos Ifjúsági Bizottságtól. Attól a kis szobától, ahová befutottak a hírek a csoportokról, a sztrájkokról, a megmozdulásokról, az utcai verekedésekről, a Nyilaskeresztes Párt és a Nemzeti Front támadásairól. Felidéződött ezen az utolsó estén az Endre vezette szeminárium, szenvedélyes, hajnalig tartó vitáink forró légköre. Több mint egy évtized forradalmi harca – ez volt az Országos Ifjúsági Bizottság. Bár tudtuk nagyon jól, hogy a ház, ahol helyet kaptunk, a párt, amelyhez hivatalosan tartoztunk, nem a mi igazi házunk, nem a mi igazi pártunk. De valójában mégis akkor este éreztem meg, hogy mit jelentett a Szociáldemokrata Párt központjában létrehozni a kommunista ifjúsági mozgalom központját. A sokszor feloszlatott és mindig újjáalakult, a sokszor bebörtönzött és mindig újrakezdő OIB utolsó pillanatát éltük. A búcsú pillanatában Ságvári már nyíltan beszélt: „Vigyázzatok magatokra, ha bármelyikünk lebukik, tudja, mit kell tennie." Egyesével, feltűnés nélkül hagytuk el a házat. Ságvárit ezután hosszú ideig nem láttam.

Eszter elmondta, hogy május végén még egyszer visszament az OIB-ba, Judittal együtt. Büchlerrel akartak beszélni, megtudni a Szociáldemokrata Párt vezetőinek és személyesen Büchlernek a véleményét a letartóztatásokról. Büchler nagyon hidegen fogadta őket. Igazában nem tudta, hová tartoznak, bár lehet, hogy gyanította. Ez ellen az szól, hogy nemegyszer Ságvárinak és az OIB tagjainak fejtette ki, miként kell „a bolsikat kiszorítani, elszigetelni, lehetetlenné tenni az ifjúmunkáscsoportokban". Egy-egy ilyen beszélgetés után, amikor kijöttek a szobájából, alig tudták visszatartani nevetésüket. De ezúttal nagyon barátság-

talanul, ridegen viselkedett. A titkárnője is bent ült a szobában. Judit megkérdezte, hogy mit lehetne és mit akarnak tenni az akkor már letartóztatott OIB-tagok érdekében. A titkárnő ötleteket adott, hogy Büchlernek kikkel kellene beszélnie a Szociáldemokrata Párt vezetői közül, de Büchler haragosan és dühösen félbeszakította: „Ne mondjon neveket, ne beszéljen nevekről!" A titkárnő csodálkozva megjegyezte: „De hát Judit és Eszter nem bolsik, előttük lehet beszélni." Büchler megsemmisítő pillantást vetett feléje. „Honnan tudja maga, ki bolsi, és ki nem?" Igaza volt. Néhány nap múlva már Eszter is, Judittal együtt ott volt az Andrássy-laktanyában, Büchler számára minden kétséget kizáróan bizonyítva ezzel, hogy melyik párthoz tartoznak.

1942 áprilisában Endrőd községben letartóztattak két parasztfiatalt, akikkel az OIB-nak, személy szerint Ságvárinak is elég szoros kapcsolata volt. Ez a kapcsolat Hallay László pesterzsébeti ifjúmunkás révén jött létre. Hallay megbízást kapott, hogy Dombegyházán és Nagykamaráson is építsen ki összeköttetéseket. Így Endre, Hallay segítségével, a Viharsarok több községében a Földmunkásszövetség, a 48-as kör és a Szociáldemokrata Párt keretén belül működő ifjúsági csoportokat szervezett. 1942. április közepén jutott hozzánk a híre annak, hogy Endrődön mintegy húsz kommunistát letartóztattak. Közöttük azokat is, akikkel az OIB és Ságvári kapcsolatban álltak.

Ságvárinak tulajdonképpen csak legális kapcsolata volt velük, bár ezek az ifjúsági csoportok, mint amilyen az endrődi, a nagykamarási, a békéscsabai voltak, tartalmilag kommunista munkát fejtettek ki, de

ezt a Szociáldemokrata Párt keretei között végezték. A csendőrnyomozók – mint már említettem is – bizonyos adatokkal már rendelkeztek, mégis úgy döntöttek – a debreceni csendőrkerületi parancsnok javaslata ellenére –, hogy egyelőre nem tartóztatják le Ságvárit, további adatokat gyűjtenek róla és az Országos Ifjúsági Bizottságról. Az endrődi letartóztatások alapján még nem tudták pontosan megállapítani, hogy Ságvári Endre és az OIB tagjai milyen tevékenységet folytatnak. Tudtak arról, hogy Ságvári a szemináriumain a függetlenségi mozgalomról beszélt, elengedhetetlenül szükségesnek tartotta a parasztifjúság megnyerését, és támadta a közellátási nehézségeket és a katonai behívásokat.

Ságvári néhány előadása már 1942. április közepén a csendőrnyomozó-központ és a honvédvezérkar 2. osztálya vezetőjének a birtokában volt. Egy 1941 decemberében tartott előadásából különösen megjegyezték a következőket: Magyarország függetlenségét a németek veszélyeztetik, ezért hangulatot kell teremteni ellenük. Ságvári hangoztatta, hogy azért nincs kenyér, mert a németek elvitték.

Más forrásokra hivatkozva azt jelentették, hogy a függetlenségi mozgalom, amelyet az Országos Ifjúsági Bizottság olyan erőteljesen propagál, voltaképpen arra irányul, hogy a katonák tagadják meg az engedelmességet, és amennyiben a harctérre kerülnek, szökjenek át az oroszokhoz. A mozgalom a tisztikart meg akarja győzni, hogy a háborúnak nincs értelme, Magyarországnak nincsenek területi követelései a Szovjetuniótól, tehát csapatainkat vissza kell vonni a frontról. Az Országos Ifjúsági Bizottság tagjai hirdették az akkoriban ismert jelszót: „Szabotálj, hogy szabadulj!"

Feltűnt Ságvári óvatossága is, aki nemegyszer figyelmeztette a hallgatóit, neveket ne mondjanak, és ne kérdezzenek. A csendőrnyomozók tudtak arról is, hogy Ságvári kapcsolatban volt az endrődi szervezővel. Ezzel magyarázható – mint írták –, hogy 1941 decembere óta Endrődön a római katolikus polgári társulatban, a Földművesszövetségben és a helyi Szociáldemokrata Pártban elterjedt a függetlenségi mozgalom gondolata.

A debreceni csendőrparancsnokság az 1941. őszi és téli békéscsabai, nagykamarási és az 1942. tavaszi endrődi nyomozás adatait figyelembe vette és megállapította: a függetlenségi mozgalom nem elszigetelt jelenség, hanem a Szociáldemokrata Párt legalizációja mögé bújtatott, az Országos Ifjúsági Bizottság által is vezetett s minden bizonnyal a Kominternn irányított munkájának az eredménye. A jelentés így folytatódott: „Ezért javaslom, hogy Ságvári Endre és társai budapesti lakosok ellen a nyomozó eljárás szintén folyamatba tétessék." Ezt a javaslatot – mint már említettem – április közepén a csendőrnyomozó-központ még nem fogadta el. Úgy ítélte meg, hogy a megismert tények még nem elegendőek Ságvári és társai letartóztatásához; szükségesnek tartották a mozgalom további figyelését. Elképzelhető, milyen dühösek voltak önmagukra, mikor 1942. május 1-én megindult a letartóztatási hullám, és kiderült, hogy Ságvári már megszökött.

Egyébként a fasiszta állami szerveknek ez az akció volt az egyik legnagyobb győzelmük a kommunista párt felett. 1936 után az átszervezett, a nagyon gondosan kiválogatott, a rendőrség előtt ismeretlen új emberekből kiépült kommunista szervezetek a Szociál-

demokrata Pártban, az ifjúmunkás-mozgalomban, a szakszervezetek jelentős részében igen számottevő befolyásra tettek szert. Most aztán, 1942-ben a KMP Budapesten működő Központi Vezetőségének nagy részét, a budapesti területi bizottság tagjainak túlnyomó többségét, a Szociáldemokrata Pártban működő sejtek tagjainak a zömét, a munkáskórusokban, a kultúregyesületekben, a sportklubokban dolgozó párttagok jelentős részét sikerült letartóztatniuk.

Május közepén, miután Schweinitzer látta, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeteinek törzséhez jutottak, jelentette az ügyet Újszászy ezredesnek, a Vezérkar Főnöksége 2-es irodája vezetőjének. Ebben az időben ugyanis minden ügyet, amely az ország „hadiérdekeit" érintette, a Vezérkar Főnökségének irányításával kellett tisztázni. 1941 októberében a kormány létrehozta a Vezérkar Főnökségének különbíróságait. Ez azt jelentette, hogy a VKF 2. irányította a nyomozást, a vezérkar ügyészei emeltek vádat, és a vezérkar bíróságai ítélkeztek.

Május 14-én a főkapitányságon, Schweinitzernél jelentős tanácskozásra került sor, amelyen részt vett Újszászy István, a VKF 2. vezetője, vitéz Rideg Rajmund, a csendőrség központi parancsnokságának vezetője, valamint helyettesei, Kudar Lajos és Árbócz János csendőr alezredesek. Ott volt még Juhász István csendőr alhadnagy és dr. Bánki László csendőr százados, akiket a VKF 2. és a csendőrség részéről bíztak meg a nyomozás vezetésével. Schweinitzer beszámolt arról, hogy eljutottak a kommunista párt szervezeteihez, és megvan minden lehetőség arra, hogy a központot is felszámolják. Schweinitzer és Wajand Tibor mintegy 70–80 ember letartóztatására számítottak, ami mutatja, hogy nem ismerték a KMP erőit az adott

helyzetben. Javaslatukra a belügyminiszter és Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök elrendelték a nyílt nyomozást a VKF vezetése alatt. Újszászy a Hungária körúti Andrássy-laktanyát jelölte ki a nyomozás központjának. A laktanyán belül egy épületet kiürítettek, és a főkapitányság politikai osztályának őrizetében levő 18 kommunistát oda szállították.

A nyomozást közvetlenül dr. Bánki László csendőr százados irányította, aki mellé Árbócz János csendőr alezredest nevezte ki a csendőrség tanácsadónak. Ide vezényelték a csendőrnyomozó-központ törzsalosztályának teljes létszámát Juhász István vezetésével, valamint a székesfehérvári és a debreceni csendőr-kerületek nyomozóalosztályainak beosztottjait. A főkapitányság politikai osztálya baloldali alcsoportjának tizenkét detektívjét – dr. Wajand Tibor vezetésével – osztották be ehhez a nyomozáshoz.

Dr. Bánki László naponta jelentést tett az ügyről a VKF 2. alosztályvezetőjének, Fóti Ferenc csendőr alezredesnek és vitéz dr. Rideg Rajmund csendőr ezredesnek, a csendőrnyomozó-központ parancsnokának. Schweinitzert Wajand Tibor két-három naponként tájékoztatta a laktanyában történtekről.

Milyen volt a nyomozás technológiája?

A fogadó csoport kezdte a kihallgatást. A fogadó csoport feladata volt a kapcsolatok, a találkozások tisztázása. Ez a csoport különösen alkalmazta az erőteljes fizikai kényszert. A kikérdezések mindenekelőtt arra vonatkoztak, hogy mikor, kivel, hol lesz a találkozó. Miután megállapították a találkozó idejét, helyét, a jelszót, egy külön csoport feladata volt a találkozó figyelése és a találkozón részt vevők elfogása. A letartóztatottat autóba ültették, és kivitték a találkozó színhelyére. Általában 8–10 detektív és csendőr-

nyomozó ment vele, s megfenyegették: ha kapcsolatát bármi módon jellel vagy intéssel figyelmeztetni próbálja, agyonverik. Az autóval a találkozó helyétől egy kicsit távolabb álltak meg. Ha az, akit vártak, megérkezett, villámgyorsan közrefogták, kocsiba tuszkolták.

Miután tisztázták a találkozót, hozzáláttak a letartóztatott egész mozgalmi szerepének megismeréséhez. Ezt ismét külön csoportok végezték. A legérdekesebb az volt számukra, hogy ki, mikor, hogyan kapcsolódott be az illegális pártba, kivel és hogyan állt kapcsolatban, kit ismert korábban is a legális életből. Az 1942-es letartóztatások idején e tekintetben súlyos konspirációs hibák kerültek felszínre, mert kiderült, hogy igen sokan tudták egymás valódi nevét, ismerték egymás lakását, munkahelyét.

A kikérdező részleg a vallomások alapján vázlatokat készített. Ebben az egy sejtbe tartozók, valamint annak a neve szerepelt, aki az illetőt bekapcsolta a mozgalomba. Feltüntették a pontos időpontokat, az évet, esetleg még a napot is. Igyekeztek pontosan megállapítani és feljegyezni, hogy mi volt a szerepe az illegális pártban: összekötő, röplapszóró, sajtós, Vörös Segély-gyűjtő, sejtvezető, bizottsági tag stb. Aztán a letartóztatott papírt, ceruzát kapott, és le kellett írnia mozgalmi szerepét. A kikérdező csoportok szembesítéseket is alkalmaztak. A szembesítendőknek nem volt szabad beszélniük, csak egy mondatban válaszolhattak a kérdésekre. Gyakran alkalmazták a szembesítésnek azt a módját, hogy csak megmutatták egymásnak az egy szervezethez tartozókat. Ezzel tudomásukra hozták, hogy a társuk is itt van, nincs értelme a tagadásnak.

A vallomásokat a legsúlyosabb bántalmazások kö-

zepette aláíratták a gyanúsítottal. Ezeket aztán átadták az ún. kiértékelő csoportnak, amely a feltüntetett személyek nevét, kapcsolatait és mozgalmi munkáját nyilvántartásba vette és egyeztette. Amennyiben eltérések mutatkoztak, úgy megkezdődött ezeknek a tisztázása, mely ismételt vallatásokat jelentett. Miután maximálisan rendezték és rögzítették az egymásba kapcsolódó szálakat, az elkészített jegyzeteket átadták a Vezérkar Főnöksége 2. osztályáról odavezényelt ellenőröknek, akik mint jogi személyek szerepeltek, és a kihallgatás anyagát hivatalos jegyzőkönyvvé formálták. Amennyiben a letartóztatott nem értett egyet a jegyzőkönyv valamely részletével, a VKF 2. ellenőrei visszavezették őt a kikérdező csoportba, ahol az ismételt vallatás súlyos fizikai bántalmazással járt együtt. A legtöbb letartóztatott nemcsak a felderítés, hanem a nyomozás időszakában is élethalálharcot vívott azért, hogy minél kevesebbet mondjon, hogy lehetőleg ne adjon új adatokat. Két szervezet: a KMP illegális szervezete és a nyomozást irányító katonai, rendőri és csendőri apparátus állt egymással szemtől szemben. Megfélemlíteni, megtörni a letartóztatottakat, kiszedni belőlük mindent – ez volt a cél az egyik oldalon. A másik oldalon: nem megtörni, nem összeroppanni, hanem félrevezetni, becsapni, „erdőbe vinni őket". Minél kevesebbet elmondani, csak annyit, amennyit úgyis tudnak. Az osztályháború drámai hetei és napjai folytak, egyenlőtlen körülmények között. Egyik oldalon az előzetes felderítés adatai, megállapításai, tényei és a leggyilkosabb fizikai kényszer. A másik oldalon a meggyőződés, az eszméhez, a párthoz való hűség és a párt védelme.

A nyomozók egyik legsikeresebb akciója Rózsa Ferenc elfogása volt. Rózsa Ferencet ismerte a politikai rendőrség. De azt nem tudták róla, hogy évek óta tagja a KB-nak, és szerkesztője az illegális Szabad Népnek. Május közepén letartóztatták Péter Jolánt, akinek az illegális neve és munkaterületének egy része ismeretes volt előttük, s abból következtették, hogy kapcsolatban van felső irányító testületekkel. A legkíméletlenebb vallatásnak vetették alá, s ő nem tudta tartani magát. Elmondotta, hogy felső kapcsolata Szász néven szokott jelentkezni a hét egy meghatározott napján, telefonon, az üzemben, ahol ő tisztviselőnő. 1942. június 1-én, amikor a megállapodás értelmében a felső kapcsolatnak jelentkeznie kellett, a csendőrnyomozók kivitték az üzembe. Beültették a szobájába, a nyomozók ott álltak mellette, s szigorúan utasították, hogy ha „Szász" jelentkezik, viselkedjék nyugodtan, tárgyaljon vele úgy, hogy semmit ne vegyen észre. Szász jelentkezett. A megbeszélt szöveg alapján folyt le a telefonbeszélgetés. Szász ugyanis azt mondotta, hogy 2-án este 8-kor megy fel Péter Jolánhoz, aki kissé izgatottan ugyan, de azt felelte, hogy jó, rendben van. Utána közölte a nyomozókkal, hogy a beszélgetés valódi értelme szerint még aznap este 7 órakor van a találkozó a Garas utcában. A csendőrnyomozók még egyszer megfenyegették, kioktatták, és elvitték a

Garas utcába. Ráparancsoltak, hogy lassan, feltűnés nélkül sétáljon, és amikor Szász megérkezik, nyújtsa neki a kezét. Így is történt. A nyomozók Szász, vagyis Rózsa Ferenc megjelenésekor kirontottak a kapuk alól, körülfogták, betuszkolták a kocsiba, s az Andrássy-laktanyába hurcolták.

Karcsinak, az ügyésznek, módjában állt elolvasni azokat a vallomásokat, amelyeket később Bánki László, Wajand Tibor, Árbócz János és Kabai csendőrnyomozók tettek Rózsa Ferenc meggyilkolásáról.

Bánki így vallott: „Rózsa a neki feltett kérdésekre elfogadható választ nem adott. Juhász megkezdte a verését. Két nap múlva ismét részt vettem egy kihallgatásán, a feltett kérdésekre akkor sem adott megfelelő választ. Juhász István ismét gumibottal verte. Június 10–12-e között többször inspiciáltam az őrizeteseket. Rózsa Ferenccel egy helyiségben kb. hatvan személy tartózkodott, akik a fal felé fordulva ültek a szalmazsákokon. Egyedül Rózsa Ferenc feküdt. Amikor az őrség parancsnoka odament hozzá, és kérdezett tőle valamit, ő mozdulatlan maradt, és nem felelt. Én is kérdéseket intéztem hozzá, mi baja, miért nem könnyít a lelkiismeretén. Érthetetlen válaszokat adott. Ekkor beszéltem Juhász Istvánnal, megkérdeztem tőle, mi baja van Rózsa Ferencnek. Juhász azt állította, hogy semmi baja sincs, csak szimulál. Másnap reggel azonban jelentette, hogy Rózsa Ferenc az éjszaka meghalt. Hajnal felé rosszul lett, be akarták szállítani a Hungária körúti honvédkórházba, de útközben meghalt, és ott ilyen állapotban nem fogadták el."

Rózsa Ferenc halála előtt néhány nappal Juhász jelentette Bánki Lászlónak: Rózsa Ferenc az igen

kemény „kezelés" és „foglalkozás" ellenére sem beszél. Bánki utasítása az volt, hogy többet kell vele „foglalkozni", akkor valószínűleg beszélni fog.

Wajand Tibor is elmondotta vallomásában, hogy látta, amint a kihallgatás során nagyon megverték Rózsa Ferencet. „Tudomásom volt róla, hogy Rózsa Ferenc nap nap után gyengébben mozog, siralmas állapotban van. A vele egy szobában elhelyezett őrizetesek jelentették Juhász Istvánnak, hogy Rózsa Ferenc már nagyon beteg. Juhász a kaszárnya katonaorvosát hívatta Rózsához. A katonaorvos, miután megvizsgálta, kijelentette, hogy nincs komolyabb baja, csak szimulál, lehet vele »foglalkozni«. Később mind gyengébb lett, majd Juhász ismét hívatta az orvost, s a vele való megállapodás után elrendelte, hogy mosdassák meg és csavarják vizes lepedőbe. Később, egy délelőtt, a laktanyában Juhász közölte velem, hogy Rózsa Ferenc az előző éjszaka meghalt."

Árbócz János csendőr alezredes a következő vallomást tette: „Az Andrássy-laktanyai nyomozás idején, június egyik napján Juhász István megmutatta nekem a betegágynál Rózsa Ferencet. Én megkérdeztem tőle, mi a baja, ő a fejéhez nyúlt, dadogott, valami olyasmit mondott, hogy fáj a feje. Velem Juhász telefonon közölte Rózsa halálát, és azt kérdezte, mi most a teendő. Én utasítottam, hogy Bánki kérjen vizsgálatot, majd még aznap kimentem a laktanyába, ahol Bánkival, Juhásszal és dr. Schweinitzer egyik helyettesével tanácskoztunk a tennivalókról. Ott megállapodtunk: a boncolást egy kicsit később kell megejteni, hogy a bántalmazásokat ne észlelhessék, valamint beszélni kell a törvényszéki bonctani intézet boncolóorvosával, Vitraival. Vitrai azonban a boncolást kereken visszautasította. Ezután én intézkedtem, hogy az I. számú

Honvédhelyőrségi Kórházban történjen meg a boncolás és a jegyzőkönyv felvétele. Ennek a lebonyolítása már dr. Bánkira tartozott. Ő Juhász Istvánt küldte a boncolási jegyzőkönyvért. A jegyzőkönyvben nem történt említés a bántalmazásokról. A halál okául agyvérzést állapítottak meg. Az orvos szóban is megerősítette nekünk, hogy Rózsának agyvérzése volt. Ezután jelentettük írásban az esetet vitéz Rideg Rajmund alezredesnek, a csendőrnyomozó-központ parancsnokának. Egy alkalommal még beszéltem az ügyről Wajand Tiborral és Juhász Istvánnal, akik elmondották, hogy Rózsa Ferenc bátyja, Rózsa Richárd, aki a 30-as évek közepén volt letartóztatva, öccséhez hasonlóan »igen keményen tartotta magát«."

Kabai csendőrnyomozó is részt vett Rózsa Ferenc kihallgatásán. Az első kihallgatás után Juhász István úgy értékelte Rózsa magatartását, hogy „igen kemény dió lesz", ezért őt, Kabait tette felelőssé a további vallatásért. Tudta, hogy ő gyakran szólásra bírja a letartóztatottakat. De ezúttal Kabai módszerei is eredménytelennek bizonyultak. Próbálta meggyőzni Rózsa Ferencet, hogy nincs értelme ennek a magatartásnak. Attól tartott, hogy ha túlságosan keményen bánnak vele, képtelenné válik arra, hogy elvigye őket az illegális találkozóra, pedig erre nagyon számítottak, mivel Rózsa a Központi Bizottság tagja volt. Letartóztatása után a harmadik napon Rózsa ki is vitte a nyomozókat egy állítólagos találkozóra. Ott volt Juhász István, Wajand Tibor és még sokan. Elég sokáig vártak, de nem jött senki. Visszamentek a laktanyába.

Aznap Kabai nem hallgatta ki Rózsát, másnap igen sokáig kellett várnia, míg behozták a kikérdezőszobába, Rózsa alig tudott járni. Leültette, és megkérdezte,

mi baja. Rózsa elmondotta, hogy egész éjszaka vallatták, s a hátára panaszkodott. Levettette vele a kabátját, az ingét, és látta, hogy a háta, de az egész teste tele van véraláfutásokkal. Később Kabai megtudta, hogy a találkozó után nemcsak Juhász István és Wajand Tibor, de a kolozsvári Juhász András – a „Pipás" – is vallatta, úgy, hogy Rózsa már nem tudott egyedül visszamenni a szobájába.

Ságvárinak 1942-ben sikerült időben eltűnnie. Több mint két teljes évig hiába kutattak utána. Egészen ama július 27-ig, amely nap reggelén velem volt találkozója a Múzeum-kertben.

Pontosan kilenc órára érkeztem oda, ő már ott volt, Sípos Sanyival beszélgetett. Sípost régen ismertem, még 1935-ből, amikor a brünni egyetem elvégzése után hazakerültem, és azonnal bekapcsolódtam a pártmunkába. Barátok lettünk, és 1944-ben Ságvári Sípost jelölte ki felső kapcsolatomnak. Ennek a zaklatott évnek a nyarán azonban valamilyen okból elvesztettük egymást, és Endre kapcsolt össze minket újból a végzetes nap reggelén.

A Múzeum-kertben Sanyi és én megállapodtunk egy új találkozó időpontjában, és megbeszéltük a biztosító találkozót is. Sanyi ezután elment, Endre velem maradt. Együtt csavarogtunk Buda elhagyatott utcáin, és beszélgettünk egészen délig vagy még tovább is. Elválásunk után néhány órával Ságvárit megölték. És két nappal később, 29-én Sípost is letartóztatták. Engem csak októberben fogtak el.

A felszabadulás után megkerestem Sanyit. Hidegen fogadott, szinte szóhoz sem engedett jutni. Világosan beszélt: letartóztatása után nyilvánvalóvá vált számára, hogy a Múzeum-kerti találkozást és körülményeit a nyomozók is pontosan ismerték, el tudták mondani

neki az összes részletet. S nemcsak ő, Ságvári is velem találkozott utoljára, illetve egyike voltam azoknak, akikkel élete utolsó napján együtt volt. Mindez Sanyiban gyanút ébresztett irántam, s gyanúját csak megerősítette, hogy engem októberig futni hagytak, és letartóztatásom után se nyúltak hozzám egy ujjal sem, holott azelőtt sokkal kisebb ügyért is agyba-főbe verték az embereket.

Mintha mellbe vágtak volna. Tehát egyik legjobb barátom és elvtársam azzal gyanúsít, hogy segédkeztem Ságvári elpusztításában. Hogy áruló lettem, gyengeségből-e vagy más okból, mindegy. Hiszen a végeredmény a mozgalom egy kiváló emberének megsemmisülése volt.

A gyanú körülfogott, és megmérgezte az életemet. Elszakította tőlem Juditot. Aláásta az önmagamba vetett hitet. Hiszen igaz volt, hogy én találkoztam utoljára Sanyival, pár órával halála előtt Ságvárival, igaznak kellett lennie, hogy akkor már követtek minket, különben később hogyan üthettek volna rajta?

Miképpen történhetett?

Ságvári rendkívüli konspirációs tehetséggel rendelkezett, amelyet ragyogóan párosított közismert merészségével, harcias elszántságával, a fiatalokra gyakorolt emberi és politikai hatóerejével. Azon ritka emberek közé tartozott, akikben a nem mindennapi okosság nem közönséges jellemerővel és rugalmassággal fonódik egybe. Másképp hogyan lett volna elképzelhető, hogy a Szociáldemokrata Párt keretében, vezetőinek közvetlen szomszédságában, azok bizalmát élvezve, évekig irányítsa az OIB kommunista tevékenységét? És hogy a legtapasztaltabb nyomozók csak 1942-ben kapjanak észbe: Ságvári a KMP egyik kiemelkedő harcosa? De ezt követőleg mégis két évig

hiábavalónak bizonyuljon minden igyekezetük Ságvári kézrekerítésére?

Lehetetlennek éreztem, hogy ő követett el hibát. Hát akkor kicsoda?

Sokszor eszembe jutott: mit érezhetett az az elvtársnő, aki gyengeségből kiszolgáltatta Rózsa Ferencet? Még elgondolni is rossz, hogy valaki gyengeségből segítse csapdába csalni harcostársát, a mozgalom egy kulcsemberét. Ott sétáljon az utcán, és egy pillantással, egy mozdulattal se próbálja figyelmeztetni a döntő percben, hanem engedelmesen a kezét nyújtsa feléje, ahogy a pribékek megparancsolták. Ide juttathat valakit a félelem? Mit érzett ez az ember, amikor megtudta, hogy Rózsát halálra kínozták? Hogyan bírta elviselni, hogy ennek ő az oka? Hiszen ha kitart, nem törik meg, Rózsa Ferencet talán sohasem fogják el.

Én nem követtem el efféle szörnyűséget. És mégis azt kellett éreznem, hogy valamiképp felelős vagyok Ságvári haláláért. Ó, milyen szövevényes tud lenni az élet! Mennyi alattomos kelepce leselkedik a harcosokra! Miért nem változhatnak mindentudókká, hogy valamennyit kikerülhessék?

Ki rajzolhatná meg igazán hueu Ságvári alakját? Csak nagy művésznek sikerülhetne. Hiszen egyénisége szokatlan, látszólag egymást kizáró elemekből tevődött össze. Egy szemüveges entellektüei, akinek bámulatos testi ereje van. A polgári kultúrában is járatos, kiművelt elméjű fiatalember, aki nem elégszik meg azzal, hogy eszét, tudását, tollát a munkásosztály rendelkezésére bocsássa, hanem a harc legkockázatosabb formáit választja nagy tehetséggel és kedvvel.

Nem éri be az igazság felismerésével, sőt hirdetésével sem, cselekedni akar minden lehetséges módon és eszközzel. Bátorsága legendás, idegei válságos pillanatokban is hibátlanul működnek, nem sínyli meg őket az éveken át tartó, szüntelen feszültség. Tisztában van vele, hogy állandó életveszély fenyegeti, és szinte kisfiús derűjét, pompás humorát mégsem veszti el. Van benne valami vagányos magabiztosság és tettrekészség.

Olyan jellemző rá, hogy amikor rajtaütnek a pasaréti cukrászdában, revolvert ránt elő. A hősiesség gesztusa ez nála, és az a sokszor hangoztatott meggondolás, hogy inkább tűzharcban pusztuljon el, mintsem valami szörnyű kínvallatás közben. De az a szándék is, hogy kivágja magát. Villámgyors esze és első ösztöne is azt diktálja, hogy tüzeljen, s az így keletkezett zűrzavarban kibújjon a köré font hálóból. Azt hiszem, hogy meg volt győződve róla, hogy sikerül. És valóban csak egy apró véletlenen múlt, hogy számítása nem vált be.

Már az első, országos feltűnést keltő szereplése megmutatta: ez az értelmiségi környezetben nevelkedett egyetemista ugyancsak különbözik a „könyvmolyok" és „széplelkek" oly jellegzetes s gyakori típusától.

Akkor még nem volt párttag. 1935–36-ban, az egyetemen, a haladó diákokhoz tartozott, és 1936 tavaszán bekapcsolódott a VII. kerületi ifjúmunkáscsoport életébe. 1937-ben az Országos Ifjúsági Bizottság tagja volt, de a KMP-hez még nem fűzte közvetlen szál. Mint szociáldemokrata szervezte a Tompa utcai nyilasközpont elleni támadást.

Az időben – 1937 tavaszától – nyilas csoportok, az

Egyesült Magyar Nemzetiszocialista Párt, a Nemzeti Front tagjai mind sűrűbben törtek rá az ifjúmunkásokra. 1937 áprilisában a Frank-hegyi menedékháznál egy négy-ötszörös túlerőben levő nyilas banda rohanta meg őket. A május elsejére virradó éjjelen hasba lőtték a VIII. kerületi ifjúmunkások egyik vezetőjét, Bonyhádi Jenőt, aki rendező gárdistaként segítette előkészíteni a másnapi majálist a Hűvösvölgyben. Ekkor négyezer ifjúmunkás tüntetett ellenük a Hűvösvölgyből visszajövet. De egész nyáron folytak a csatározások. A nyilasok megtámadták a Gödre igyekvő ifjúmunkásokat, feldúlták a IX. kerületi szociáldemokrata párthelyiséget, véres összecsapásokra került sor Újpesten, Kispesten, a VII. kerületben. Szeptember elején az ificsoportokban izzó hangulat alakult ki. Vissza kell ütni! Nem szabad megtorlatlanul hagyni a fasiszták támadásait! Az OIB-ban Ságvári hangot adott annak a véleményének, hogy nagyszabású ellentámadásra van szükség. Ebből aztán parázs vita keletkezett arról, vajon egy ilyen akció nem ad-e lehetőséget a kormánynak a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek elleni, amúgy is fenyegető fellépésre. Ságvári ragaszkodott álláspontjához.

A Népszava szeptember elején ugyan arról ír, hogy a szociáldemokrata munkásság nem tűrheti a szélsőjobboldali pártok alattomos támadásait, de a párt opportunista vezetői még az intenzívebb védekezést is ellenzik. Ugyanezekben a napokban a VIII., IX., X. kerületi ifjúmunkások, a szabók, bőrdíszművesek, vasasok között mind többen szálltak síkra az erőteljes visszaütés mellett.

Ságvári és az OIB néhány tagja a VII., VIII., IX., X. kerületi ifjúmunkásokkal és néhány szakszervezeti ificsoport vezetőivel megbeszélve elő-

készítette a Tompa utcai nyilasközpont megtámadását. Az akcióra 1937. szeptember 16-án került sor.

A nyilasok éppen gyűlést tartottak, mintegy 250–300 főnyi résztvevővel. Egy Lajos Ferenc nevű író beszélt, közben megérkezett a párt hírhedt vezetője, Kéméri Nagy Imre, szokásos testőreivel, valamint egy parlamenti képviselőjük, ifj. Balogh István. Éppen ez az ifj. Balogh emelkedett szólásra, amikor az ifjúmunkások egy csoportja behatolt a helyiségbe. Az utcára néző ablakokat kövekkel bezúzták. Kiáltások hallatszottak: „Le Hitlerrel! Üsd a nyilasokat!"

Kéméri és testőrei az utcára igyekeztek, de a kapun már újabb ificsoportok nyomultak be. A „testőröket" ott rögtön elagyabugyálták. Kéméri a nála levő fokossal hadonászott, és megpróbálta távol tartani magától a támadókat, de egy ifi bokszerral fejbe verte. A sikeres roham után ez az ifjúmunkáscsoport visszavonult, a nyilasok utánuk eredtek, de a környező házak kapui alatt várakozó további ificsapatok körülfogták őket.

Ez alkalommal nem a nyilasok vannak túlerőben. Valóságos utcai ütközet bontakozik ki. Tizenöt-húsz percbe telik, mire megérkezik az első riadókocsi. De a rendőrök nem bírják szétválasztani a verekedőket. A fiatal munkások derekasan harcolnak, visszafizetve az előző hónapok keserűségeiért. Újabb riadókocsi érkezik és több mentőautó. Egymás után szállítják el a sebesült nyilasokat. Majd a szomszédos utcákat megszállja a különleges karhatalom. Ez már olyan túlerőt jelent, hogy az ifik megkezdik a visszavonulást.

Az újságokból vált köztudomásúvá, hogy a nyilasok majd minden vezetője súlyos sérülést szenvedett. Kéméri Nagy Imrét is elég alaposan helybenhagyták. Per-

sze ifjúmunkások is megsebesültek. Volt, akinek a fejét törték be, vagy akit több helyen megszúrtak.

A rendőrség egy hét múlva megszállta a Szociáldemokrata Párt VII. kerületi helyiségeit, és több mint száz ifjúmunkást, köztük Ságvári Endrét is letartóztatta.

A Tompa utcai eseménynek országos visszhangja lett. Az újságok sokat írtak róla, a baloldali lapok, a polgári demokratikus beállítottságúak is rokonszenveztek az ifjúmunkások fellépésével.

A szeptember 16-i harci akció az Országos Ifjúsági Bizottsághoz és elsősorban Ságvári nevéhez fűződött. Ságvári a rendőrségen és a bíróságon azt vallotta, hogy mint szociáldemokrata vett részt a nyilasok elleni támadásban. Amikor kiszabadult, a párt jobboldali vezetői kénytelenek voltak őt visszaengedni az OIB-ba.

És 1938-tól Ságvári már a kommunista párt tagjaként dolgozott ott tovább.

Harcolni. Sokan még a puszta szótól is visszarettennek. Nem értik, mi késztethet valakit arra, hogy testi épségét, nyugalmát, életét kockáztassa. Nem ismerik azt a lelkiállapotot, amelyben az ember a lapulást, a beletörődést, a tétlenséget sokkal elviselhetetlenebbnek érzi, mint a veszélyek vállalását. Talán az kell ehhez, hogy tökéletesen átlássuk, megértsük vagy megérezzük, micsoda gyalázatosságok közepette élünk, milyen kiszolgáltatott, magatehetetlen bábokká válunk „nyomorító hatalmak" kezében, ha nem szegülünk szembe velük, ha a harccal, az ellenállással nem szerezzük vissza szuverén emberi mivoltunkat. A munkásmozgalom krónikásai rendszerint azt hangsúlyozzák, hogy a kommunistákat meggyőződésük ereje, a nép érdekeinek felismerése, az igazság vezérelte a harcban. Igaz. Ez nélkülözhetetlen volt. De személyes, egyéni motívumok is szerepet játszottak. Egyesekben az a mindmáig élő tévedés vert gyökeret, hogy a kommunistáknak meg kell tagadniuk önmagukat; csak olyanok csatlakoztak hozzájuk, akik képesek voltak lemondani saját egyéniségükről. Tapasztalataim alapján azt kell mondanom, hogy ez gyermekded hiedelem. Jórészt éppen fordított volt a helyzet. Épp a legmarkánsabb egyéniségek váltak a legkiválóbb harcosokká. Mint például Rózsa Ferenc, Ságvári Endre. De a mozgalom úgynevezett közkatonái is olyan

emberekből adódtak, akiknek személyiségtudata, önérzete az átlagos fölé emelkedett. Akik egyszerűen képtelenek voltak beleilleszkedni abba a nem emberi életformába, melyet az uralkodó rendszer kiszabott számukra. A munkások közül kiket lehetett leginkább befogni a lélektelen, sivár robotba? Kik törődtek bele leginkább, hogy munkaerejük közönséges áru legyen, alávetve egy elembertelenedett társadalom piaci törvényeinek? Nyilvánvaló, hogy azok, akikben nemcsak hogy az osztályöntudat nem ébredt fel, de még az egyéni emberi méltóság igazi igénye sem. És az értelmiségiek közül – nem számítva a tudatos polgári szemléletűeket – kik vállalkoztak leginkább arra, hogy eszüket, tudásukat engedelmesen a hatalom rendelkezésére bocsássák? Azok, akikben nem jelentkezett parancsoló szügségletként, hogy végiggondolják, miben élnek, mi veszi körül őket, mit segítenek fenntartani, amikor jámbor türelemmel alkalmazkodnak a velük szemben támasztott követelményekhez. A szolgák valóban feladják egyéniségüket, amennyiben egyáltalán van nekik. Az igaz ügy harcosai viszont éppen a harccal juttatják érvényre. „Vagyunk, gondolkodunk, ítélünk. Nem fogadjuk el, amit rossznak tartunk. Nem gazsulálunk. Teret követelünk elidegeníthetetlen emberi mivoltunknak. Mi határozzuk meg, hová csatlakozunk. És csak az általunk elfogadott közösséghez alkalmazkodunk, annak törvényeit s parancsait vállaljuk. Önakaratunkból."

A fasizmus uralma idején különösen megmutatkozott, hogy a gátlástalan erőszak micsoda tevőleges ellenállásra készteti a legkülönbeket. A Tompa utcai ügy is ezt bizonyította. Harcba szállni: ez szinte leküzdhetetlen vágyként jelentkezett. Ságvári s az őt követő ifik a tehetetlenségtől s a kiszolgáltatottságtól

sokkal jobban irtóztak, mint attól, hogy támadásuk során esetleg beverik a fejüket, vagy a rendőrség kezébe kerülnek. Vannak helyzetek, amikor az ember a harcot egyszerűen létszükségletnek érzi.

Eszembe jut Pogány Tibi története. Gimnazista volt, tizenhét éves. Judit jól ismerte. 1940-ben jelent meg a VII. kerületi ifjúmunkás-szervezetben. Örökösen aktatáskával járt, amely tömve volt könyvekkel, folyóiratokkal. Rengeteget olvasott, és meglehetősen kijegecesedett nézeteket vallott. Még csak nem is sejtette, hogy az OIB valójában kommunista irányítás alatt áll. Ahhoz nem volt elég tapasztalata, hogy a kultúrdélutánok, ifjúsági napok szelleméből, a kirándulások hangulatából kiérezze ezt. S e tényt nagydobra verni természetesen nem lehetett. Újoncok előtt meg különösen nem.

Pogány Tibit fűtötte a tettvágy. Egy ifjúsági nap után nyíltan megmondta Juditnak, hogy elégedetlen a szervezet munkájával. „Mást kellene csinálni – mondta. – Valami olyat, amivel bejuthatunk a kommunista pártba." Judit akkor már több mint egy éve tagja volt a KMP-nek. De ezt nem közölhette Tibivel. Csak annyit felelt neki: „Ha a kommunista pártnak szüksége lesz rád, majd megtalál." „Igen – mondta Tibi –, de ahhoz tenni kell valamit. Valami olyasmit, amivel felhívhatjuk magunkra a párt figyelmét." Juditban fel sem merült olyan gyanú, hogy Pogány Tibi provokálni akarja, de éppen a fiú naivitása és tapasztalatlansága miatt nagyon kellett vigyáznia a szavaira. Nemsokára Ságvárinak is megemlítette, milyen sajátságos szituációba került Tibivel. Ságvári maga is beszélgetett a kommunistajelölttel, próbálta értésére adni,

hogy az OIB jelenleg éppen annyit tesz, amennyit kell. Endre is, Judit is elhatározták, hogy Pogány Tibit majd lassan, fokozatosan felkészítik, és idővel – ha megfelelőnek bizonyul – kommunistát nevelnek belőle.

Egy szép napon azonban a VII. kerület fő útvonalain, terein röpiratok jelentek meg. „Segítsd a Szovjetet – s szabad leszel!" „Le a fasizmussal – éljenek a munkások!" „Csak a bolsevizmus ad kenyeret!" „Éljen a forradalom!" S amikor Tibi legközelebb megjelent, titokzatosan mosolygott. Majd Juditnak nyíltan elmondta: ő és barátai gyártották és terjesztik a röpiratokat. Nem árulta el, kik tartoznak a csoportjába, de azt igen, hogy rendszeresen találkoznak különböző lakásokon, előadásokat tartanak, két sejtet létesítettek. Saját pénzükből kézinyomdát vettek, a gimnázium egyik tantermében háromezer röpiratot sokszorosítottak, ötvenes csomagokban osztották szét a terjesztők között, s így sikerült három alkalommal eljuttatniuk azokat a kerület minden forgalmas pontjára. Judit mindezek hallatán – dühös lett. Féltette az igazi szervezet munkáját, joggal aggódott, hogy Tibiék tevékenysége a szervezett párt nyomára vezeti a rendőrséget. Azt se tudhatta, nem áll-e valami tudatos provokátor a diákcsoport mögött. Élesen, szenvedélyesen lehordta Tibit. Bizonygatta neki: nem volt joguk ahhoz, amit tettek, az erre hivatottak dönthetik csak el: mikor, hol, kiknek kell ilyen akciókat végrehajtani. Tibi megkérdezte: kik az erre hivatottak? Judit nevezze meg, mutassa meg őket. Ez persze lehetetlen volt. És néhány héten belül a politikai rendőrség, kommunista szervezkedés vádjával, letartóztatta Pogány Tibit és tizenkét társát. Tibi lakásán röpiratokat találtak, feljegyzéseket, Lenin köny-

veit, a gimnáziumban megtalálták a kézinyomdát. A fiúkat hosszú börtönbüntetésre ítélték. 1942 tavaszán büntetőszázadba kerültek, és mind elpusztultak.

Tragikus történet. Az a tragikus benne, hogy ezek a nagyszerű fiúk, teljesen érthető tettvágyukban, vakok maradtak olyan emberekkel szemben, mint Ságvári és Judit. Nem ismerték fel, hogy ők azok, akiket keresnek. És nem kevésbé tragikus, hogy a bonyolult, nehéz helyzet az igazi kommunistákat néha meggátolta abban, hogy a harcolni akaróknak nyíltan a kezüket nyújtsák.

Nemcsak Pogány Tibi csoportja bukkant fel; sok más hasonló szervezet jött létre, működött hosszabb-rövidebb ideig. Azokban az években, évtizedekben rendszeresen keletkeztek olyan csoportok, amelyek keresték a KMP-vel a kapcsolatot, és sokan ezek közül nem találták meg. Különös, sajátos viszonyok szülték ezt. A pártot a rendőrség kutató szeme elől a legmélyebb titokban kellett szervezni, a lebukások elkerülése végett rendkívül átgondoltan, óvatosan, nagy körültekintéssel kellett kiépíteni a szervezeteket. Sok letartóztatás, lebukás érlelte azokat a szabályokat, amelyek alapján a KMP élt és dolgozott. A párt életéhez elválaszthatatlanul hozzátartozott a titkosság, konspiráció, amelyet szüntelenül fejleszteni kellett. Ez rendkívül nehezen megoldható feladat volt: központilag irányított, fegyelmezett pártot építeni, ugyanakkor elszigetelni egymástól a szervezeteket.

A KMP építésénél a legális és féllegális mozgalomból a legjobbakat vonták be. Különben nem lehetne megmagyarázni és megérteni azt, hogy például 1925–26-ban a viszonylag kis taglétszámú KMP hogyan

tudta befolyásolni és vezetni a Magyar Szocialista Munkáspártot, amelynek 1926-ban a politikai rendőrség adatai szerint is több mint 10 000 tagja volt. De éppen az a figyelemre méltó, hogy egy számszerűleg kicsiny párt hogyan tudott egy viszonylag jelentős, nagy tömegpártot vezetni. Hasonló volt a helyzet a harmincas években, a szakszervezeti ellenzéki mozgalmak idején. A mintegy 1000 párttag több tízezres sztrájkokat, bérharcokat, megmozdulásokat vezetett.

Az 1940-es években a mintegy 400–500 szervezett taggal rendelkező párt az egész országra kiható, nagy jelentőségű függetlenségi mozgalom centrumában állt, befolyásolta a Szociáldemokrata Párt jelentős részét, a szakszervezetek zömét s úgyszólván az egész szociáldemokrata és szakszervezeti ifjúsági mozgalmat. Befolyása volt a Nemzeti Parasztpártra és a Független Kisgazdapártra is. Olyan országos jelentőségű, nagy akciókat szervezett, mint az 1942. március 15-i tüntetés, mintegy 6–8000 résztvevővel.

A harcnak, a mozgalomnak ez a dinamikája mutatja, hogy egész különös és speciális helyzetről van szó, amelynél teljesen megtévesztőek a számszerűségek, mert a valóságban a KMP erejét nem csupán szervezett párttagsága képezte, hanem a tömegekre gyakorolt hatása. Rendkívül lényeges, hogy a KMP tagsága olyanokból került ki, akik a Szociáldemokrata Pártban, a szakszervezetekben, az ifjúsági mozgalmakban, a munkás sport- és kultúregyesületekben, a népies mozgalomban, a Földmunkásszövetségben kulcspozícióban voltak.

A párt szervezeti erejét a huszonöt év minden időszakában a sokszorosára lehetett volna növelni, ha ezt a konspiráció szabályai nem gátolták volna. A párt szervezeteinek kiépítése a magukat kommunistáknak

valló munkások, parasztok, értelmiségiek között megközelítően sem annak arányában folyt, amilyen arányban a párttal rokonszenveztek, hanem elsősorban annak figyelembevételével, hogy a letartóztatásokat kikerüljék, és gondosan kiválasszák azokat, akiknek a legális mozgalomban való helyzete, forradalmi elszántsága, kitartása, konspirációs készsége a leginkább lehetővé teszi a párt szervezeteinek viszonylag hosszú ideig való működését.

A két és fél évtized alatt mindig újabb és újabb erők kapcsolódtak be a KMP munkájába. És mind több volt azoknak a száma, akiket a rendőrség, a csendőrség megismert, letartóztatott, börtönbe zárt. Ezek túlnyomó többsége igen aktívan és odaadóan vett részt a párt harcaiban, de éppen a konspirációs szabályok miatt a párt tagságát mindig új, lehetőleg olyan erőkkel bővítették, akik a rendőrség előtt ismeretlenek voltak. Szinte nem volt év, amikor kommunista csoport ne került volna rendőr- vagy csendőrkézre. Minden nagyobb letartóztatás után szükséges volt a szervezetek részleges vagy teljes átszervezése. Ilyen átszervezéseknél sokszor tudatosan kihagytak egész szervezeteket, azért, mert nem voltak biztosak benne, hogy a lebukások honnan indultak el. Nagyon sok szervezet, csoport ilyen részleges vagy teljes átszervezés után hosszabb-rövidebb időre szervezetileg elszakadt a párttól, és átmenetileg kimaradt az illegális munkából.

Sok esetben hasonló volt a sorsuk azoknak, akik börtönbe kerültek. Szabadulás után nem mindenki kapcsolódhatott be az illegális munkába, de továbbra is kommunistának tartotta magát, és a legális szervezetekben kommunista eszméket terjesztett, a párt po-

litikáját képviselte, bár illegális szervezetekhez nem tartozott.

A huszonöt év alatt szinte sohasem volt olyan időszak, amikor ne léteztek, ne működtek volna a KMP szervezetein kívül kommunista csoportok és szervezetek, akik keresték a párttal a kapcsolatot.

Az ilyen típusú kommunista szervezetek keletkezésének és történetének egyik legjelentősebb példája a Deák Györgyék, egyetemistákból, ifjúmunkásokból és diákokból álló szervezete.

Deák György 1939 tavaszán lett egy tanulásra szövetkező csoport vezetője. Először a „Schönsteinfüzetek"-et vitatták, majd a Kommunista Kiáltványt, Marx és Engels, valamint Kautsky különböző műveit. Bizonyos idő után szereztek régebben kiadott 100%-ot, Társadalmi Szemléket. 1939 őszén, miután csoportjuk már 20–25 főre szaporodott, elhatározták, hogy kapcsolatot létesítenek a kommunista párttal. Ezért megbízták két társukat, hogy keresse fel Schönstein Sándort. A dolog természetéből adódik, hogy Schönstein, aki ismert kommunista volt, óvatosan fogadta az őt felkereső diákokat. Azt a tanácsot adta nekik, hogy tanuljanak tovább. Akkor másoknál próbálkoztak. Tekintettel arra, hogy nem volt konspirációs tapasztalatuk, türelmetlenek is voltak, kísérleteik nem jártak sikerrel.

Később elhatározták, hogy négyes-ötös csoportokban belépnek a Szociáldemokrata Párt különböző kerületeiben működő ifjúsági csoportokba, és ott fognak tevékenykedni. De ekkor már politikai felfogásukat igen erőteljesen befolyásolta az, amit a KMP húszas évek elején kiadott folyóirataiból tanultak. Az egész Szociáldemokrata Pártot és a szociáldemokrata ifjúsági mozgalmat opportunistának, szociál-

fasisztának tekintették. Mindezt egy olyan időszakban, amikor a KMP a korábbi és részben helytelen álláspontját megváltoztatta, és szívósan dolgozott a Szociáldemokrata Párt balszárnyával való egységfront kialakításán. Sőt 1939 végén és 1940 elején a Szociáldemokrata Párt ifjúmunkás-mozgalma teljes egészében a KMP vezetése alatt működött.

Mindezt Deák és barátai nem tudták. Bekapcsolódva a Szociáldemokrata Párt ifjúsági csoportjaiba, politikai fellépésük, magatartásuk konfliktust váltott ki, s azt a benyomást keltették, mintha valamilyen pártellenes frakcióhoz tartoztak volna, ezért „gyanússá váltak". Ebben persze szerepe volt az illegális viszonyok szülte bizalmatlanságnak is. Deák és csoportja igen aktív munkát fejtett ki. Szervezetüket fokozatosan fejlesztették. 1941-ben már irányító testülettel, közbeeső bizottságokkal és csoportokkal rendelkeztek; szervezetükhöz mintegy 70–80 ember tartozott. Titkos csoportokba tömörülve tanultak, szervezkedtek, propagandamunkát végeztek, illegális könyvtárat hoztak létre. Ez a tanulási időszak egészen 1942 tavaszáig tartott. Közben kapcsolatba jutottak a Demény vezette szervezettel is. Átmenetileg egyesítették csoportjaikat, de Deák Györgyék hamarosan rájöttek arra, hogy Demény passzivitásba viszi őket, ezért szakítottak vele, és elég sok fiatalt kivontak befolyása alól. Akkor már komolyabb akciókra is felkészültek. Több sokszorosítógépet és nyomdát szereztek. Röpiratokat készítettek, amelyek jelszavai helyesek voltak: „Elég volt a Hitler-kosztból!" „Le a németbérenckormánnyal!" „Azonnali különbékét a Szovjetunióval!" „Ki az üzemekből a katonai parancsnokokkal!" A röpiratokat Budapesten és Pest környékén sok ezer példányban terjesztették.

Az elmondottak alapján érthető az is, hogy politikai vonalukban bizonyos tévedések mutatkoztak: nem fogták fel a független, demokratikus Magyarországért folytatott stratégiai célkitűzés jelentőségét és ennek következtében a Szociáldemokrata Párttal való egységfront és a Függetlenségi Front szélesebb körben való megteremtését. Igaz azonban az is, hogy már 1942-ben készültek a fegyveres harcra: fegyvereket és robbanóanyagokat szereztek.

A Deák György vezette szervezet nem volt pártellenes frakció, hanem a pártot kereső szervezet, s tevékenysége igen pozitív. Hogy a párttal nem tudtak kapcsolatot létesíteni, nemcsak az ő hibájuk volt. 1943 tavaszára már egy szerteágazó illegális hálózattá fejlődött, amelyhez igen tekintélyes számú kommunista tartozott. Voltak csoportjaik hadiüzemekben, Pest környéki gyártelepeken, egyetemeken, középiskolákban.

A csendőrnyomozó-központ és a politikai rendőrség 1943 áprilisában a szervezetnek több mint 240 tagját tartóztatta le. A szervezet két vezetőjét, Deák Györgyöt és Mayer Arnoldot halálra ítélték. A Margit körúti katonai börtön 73-as zárkájában levő kommunisták – a KMP tagjai és vezetői – meggyőződhettek arról, hogy Deák György és Mayer Arnold halálos ítéletük után hat héten át – mindennap várva a kivégzésüket – bátran és kommunista módon helytálltak. Halálos ítéletüket az olasz fasizmus összeomlása után életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. E szervezet sok tagja a büntetőszázadokban, koncentrációs táborokban mint kommunista mártír pusztult el. Deák György és a többiek a Margit körúton és más börtönökben tagjai lettek a pártot jelentő kommunista börtönkollektívának.

1942 után egyre súlyosbodtak a harci feltételek, jóllehet azelőtt sem voltak könnyűek. Ugyanakkor mind égetőbbé vált, hogy a népfrontpolitika jegyében fokozni igyekezzünk az antifasiszta megmozdulásokat. Széles körű nemzeti ellenállásról, fegyveres akciókról, nagyarányú szabotázsok szervezéséről álmodoztunk.

Ságvári mély illegalitásban élt, két évig én sem találkoztam vele.

1944 februárjában, egy este megszólalt otthon a telefonom. Fölvettem; első pillanatban nem ismertem meg a beszélő hangját, aki nem nevezte meg magát. Aztán csak annyit mondott: 1941-ben együtt voltunk a Balatonnál. Akkor már kapcsoltam. Ságvári beszélt. Megállapodtunk, hogy találkozunk a Rigoletto nevű cukrászdában.

Mielőtt a megadott napon beültem volna oda, jó óra hosszat járkáltam összevissza, hogy ellenőrizzem, nem követnek-e. Ságvári pontosan érkezett, kissé megilletődve szorítottunk kezet. Mindenféléről beszélgettünk, felidéztük a múltat, elemeztük az adott helyzetet, a tennivalókat. Ez alkalommal még nem adott konkrét munkát. „Gondolkozz – mondta –, mi lenne számodra a legmegfelelőbb feladat." Közöltem vele, hogy hamis papírokat, illegális lakást szereztem, egészen illegalitásba akarok menni. Helyeselte. Új talál-

kozót beszéltünk meg: egy hét múlva ismét a Rigolettóban.

Akkor már kész tervvel jött: megbízott, hogy a volt nyomdászifjúmunkásokból szervezzek olyan csoportot, amelyik a párt számára hamis papírokat készít. Ezután egész hálózatot hoztam létre, hetes ifikből, nyomdászokból, könyvkötőkből, fényképészekből; gyártottuk az élelmiszerjegyeket, születési bizonyítványokat, anyakönyvi kivonatokat, bejelentőket.

Így került sor Judit szabadulásának megszervezésére. Endre pontosan tudta, mi történt az Andrássy-laktanyában, hogyan élt Judit. Nagyon szerette Juditot. Az volt az utasítása: mindent meg kell tenni, hogy biztos helyre vigyük, és egyelőre ne kapcsoljuk be a munkába. Judit családjának – emlékszem – kicsit rosszul esett, hogy a Nyugati pályaudvaron hiába várták, mert mi – ahogy már mondtam – Visegrádra vittük.

1944. május végére már szereztem lakást Judit számára, de még egyet akartam, egy teljesen biztosat, tartaléknak. Sokat töprengtem azon, hogyan lehetne ezt megoldani. Így jutott eszembe egy név. A név és a vele kapcsolatos történet elválaszthatatlan volt az illegális pártmunkában tett első lépéseimtől.

1935-ben, amikor Prágából hazajöttem, Zuglóban kezdtem dolgozni, és a KMP ottani bizottságának tagja lettem. Ott ismerkedtem meg Forrai Jenővel.

Igazi nevét sokáig nem ismertem, csak annyit tudtam róla, hogy asztalosmunkás. A KMP kerületi bizottságában dolgoztunk együtt. Nála volt a nyomda, de ezt én csak később tudtam meg. A párt kiadványait, röpiratokat készítettek nála, én is hosszú ideig tőle kaptam ezeket terjesztés céljából.

Egyszer, 1935 nyará véletlenül találkoztam vele,

munka után voltunk. Egy kiskocsma kertjében ültünk le beszélgetni. Addig csak illegálisan találkoztunk, vagy összekötő révén voltunk kapcsolatban. Akkor este jobban megismertem. Sokat olvasott, művelt ember benyomását keltette. Ezen az estén tudtam meg tőle, hogy félig orosz. Az apja még a század elején kikerült Pétervárra, ott nősült meg, s 1917-ben, amikor ő tizenhat éves volt, visszajöttek Magyarországra. Magukkal hozták a pétervári munkások lázadó, elégedetlen szellemét. Ő már 1918 őszén ott volt a magyar munkásság megmozdulásain, az utcákon, éjjel-nappal csatangolva itta, szívta magába a forradalom levegőjét.

Aztán jött a Tanácsköztársaság, az apja is, ő is fiatalon vöröskatonák lettek.

Akkor este nagyon közel kerültünk egymáshoz. Megéreztem rokonszenvét, bizalmát.

De nemcsak azért fordultam hozzá, hogy Juditnak búvóhelyet találjak. Talán azért is, mert arra gondoltam: mivel az elmúlt öt-hat évben Forrai kiesett a titkos munkából, rá nem terelődhet gyanú.

Régi lakásában kedvesen fogadott, s örömmel vállalta, hogy Juditot és engem elrejt. Egész lényéből áradt a cselekvési készség. Megkérdeztem, hajlandó lenne-e ismét bekapcsolódni. Elmondotta: Csepelen dolgozik, sok munkást ismer, baloldaliakat, akik rokonszenveznek velünk, de nem csinálnak semmit. Így már az első találkozásunkkor megkértem, hogy csepeli munkásokból válogassa ki a legmegbízhatóbbakat, és hozzon létre egy sejtet. Vállalta, még azt is mondta: nem tudom elképzelni, mit jelent neki, hogy annyi év után ismét tehet valamit az ügyért, ha közvetlenül kapcsolatba kerülhet a párttal. Megegyeztünk, és megállapodtunk, hogy egy hét múlva,

1944. június első hetében találkozunk a Váci út és a Lehel téri piac sarkán, s elmondja, mi van a lakással, a sejtszervezéssel. Nagyon bíztam benne, bár volt vele kapcsolatban egy különös emlékem is.

A spanyol polgárháború kirobbanása után történt: 1936-ban. Ő tudta az én legális nevemet, és azt is, hogy akkoriban a VII. kerületi ifjúmunkáscsoportban megtalálhat. Egy este, már nem emlékszem pontosan az időpontra, Forrai megkeresett. Az első pillanatban meghökkentem: honnan tudta, hol találhat meg? Érezhető volt rajta valami zavar. Megkért, hogy menjek ki vele sétálni, beszélni szeretne velem. Elsétáltunk az Almássy térig, ott először körbejártunk, majd leültünk egy padra. Bár figyeltem, amit mondott, nem értettem teljesen. Zavartan, kissé összefüggéstelenül kezdett beszélni, hogy pénzre lenne szüksége. Először nem fogtam fel, hogy miért, azt hittem, nem dolgozik. Tiltakozott. A mozgalom kell hogy segítséget adjon neki. Később kiderült: annyi pénzt akart szerezni, hogy kijusson Csehszlovákiába, onnan Franciaországon át Spanyolországba. A spanyol köztársasági hadseregbe akar jelentkezni – mondta. Nem csodálkoztam rajta, ez érthető volt, hisz ezekben a hónapokban a mozgalomban mindenütt voltak elvtársak, akik örömmel, lelkesedéssel jelentkeztek a fasiszta lázadók leverésére, a spanyol köztársaság védelmére.

Adtam neki pénzt, mindent, ami nálam volt, és megígértem, hogy még szerzek. Forrai azt mondta, nem hiszi, hogy megtalálom, mert míg el nem jut Madridba, illegalitásban fog élni. Nem akarja, hogy tudják, hol van, és én se keressem őt. Ezzel el is búcsúztunk.

Valóban nem tudtam, mi van vele, de a pénzt csak gyűjtöttem neki. Két hónap alatt összejött néhány száz pengő. Amikor megvolt az összeg, amely úgy gondoltam, segítségére lesz, kockázatos útra vállalkoztam. Nem tudtam se a nevét, se a lakását, de volt egy kis fűszerüzlet Zuglóban, ahol régebben a röpiratokat, könyveket, brosúrákat szoktam átvenni egy öreg nénitől. Most is tőle kérdeztem meg, hogy a magas, bőrkabátos férfit hol tudnám megtalálni. Ő elmagyarázta, hogyan juthatok el a lakására. Első meglepetésemre egy, az illegális munkából ismerős fiatalasszonyt találtam ott, aki láttamra szintén meglepődött. Zavartan, dadogva adtam elő, hogy kit keresek. A fiatalasszony felvilágosított, hogy akit keresek, az a férje. Ezután folytattam: tudom, hogy illegalitásban él, de pénzt hoztam számára, s ha még Magyarországon van, adja át neki. Ekkor az asszony mondta meglepve: de hiszen Jenő mindjárt hazajön!

Mintha átsuhant volna bennem: valami nincs rendjén. Talán nem is arra kellett a pénz, amire kérte.

Forrai néhány perc múlva megérkezett, s én a pénzt azonnal odaadtam neki. Hirtelen nem tudta, mit csináljon vele, zsebébe tette, majd az asztalra, azután a feleségére nézett, majd rám. Én hamarosan elbúcsúztam tőlük.

Hazafelé jövet még inkább megerősödött bennem a gyanú: a pénz valami másra kellett.

De később megfeledkeztem a dologról, és amikor 1944 nyarán az előtt a probléma előtt álltam, hogy Juditnak s magamnak tartalék lakást kell szereznem, a pozitív emlékeim nyomultak előtérbe Forrairól. Ennek a pénzepizódnak nem tulajdonítottam jelentőséget, már csak azért sem, mert az eltelt években soha,

sehol nem vetődött fel gyanú, kifogás Forrai személyével kapcsolatban.

Csak tizennégy év múlva tudtam meg, milyen végzetes hiba volt, hogy bíztam benne.

Azon az éjszakán, amikor Ságvári gyilkosainak elfogása után mindenestül tisztázni akartuk a múlt homályos pontjait, és én azt vártam, hogy ártatlanságom végre napnál fényesebbé válik barátaim, elvtársaim s Judit előtt, Karcsi, az ügyész feltárta Forrai valódi történetét.

– Igen – mondta Karcsi –, te tökéletesen jóhiszeműen jártál el. Nem sejthetted, hogy az a Forrai, akit 1944 nyarán felkerestél, már régen nem volt azonos egykori önmagával.

– Forrai tragédiája korábban kezdődött – folytatta Karcsi. – Az előkerült dokumentumok, a sokoldalú vallomások alapján ma már ez is világos. 1936 márciusában Zuglóban egy gyárban dolgozott. Egy napon szokatlan időben – délelőtt – hívták az irodába, ahol legnagyobb meglepetésére két csendőr és egy civil várta. Ahogy belépett, azonnal megkérdezték:

– Ön Forrai Jenő?

– Igen – válaszolta. S miközben a csendőrök az igazolványát nézték, a civil megszólalt:

– Önt azzal gyanúsítják, hogy motorbiciklit lopott.

Forrai megnyugodott, ugyanis az első pillanatban, amikor az irodában meglátta a két csendőrt és a civilt, megdermedt, s csak egyetlen szócska kalapált az agyában: „Lebuktam..." Most, hogy hallotta, mivel gyanúsítják, megnyugodott, úgy érezte, hogy nincs semmi baj, valami tévedésről van szó. Meg is mondta: semmiféle motorkerékpárról nem tud.

A civil nyugodtan válaszolt:

– Kérem, több tanúvallomás van ön ellen, jöjjön velünk, tisztázzuk az ügyet.

A gyár előtt kocsiba ültek s elindultak. Forraiban ismét kétségek ébredtek, de nyugtatgatta magát: hiszen ezek valamilyen bűnügyben nyomoznak, s egész biztos csupán fatális tévedésről van szó.

Martonvásárra, a községi csendőrlaktanyába vitték. Forrai a kísérők arcából, tekintetéből próbálta kiolvasni, hogy mit tudnak róla, mi vár rá. De azoknak az arca kifürkészhetetlen volt.

Levitték a csendőrlaktanya pincéjébe, egy sötét szobában lámpát gyújtottak, leültették. A két csendőr oldalt, a civil vele szemben ült le. A civil szabályosan és komótosan letett az asztalra egy papírlapot és ceruzát. A fejével a két csendőr felé intett, azok felálltak, szinte egyszerre levették a kabátjukat, s a sarokban levő fogasra akasztották. Visszaültek. És akkor jött Forrai számára a rettegett, megdöbbentő kérdés: „Mit tudsz az illegális kommunista pártról?" A civil nyugodtan és gúnyosan nézett az arcába. Hogy mi játszódhatott le Forraiban, s pontosan mi történt vele, ezt jelentésekből, régi, elsárgult papírokból lehetett csupán kihámozni.

A két csendőr levetkőztette. Teljesen. Mindent levettek róla. Lekötözték a kis szobában álló padra. És megkezdődött a szokásos rutinmunka. Forrainak ez a poklok kínját jelentette.

A vallatók egyébként igen kiszámítottan cselekedtek így. Két-három órán át némán verték. Szisztematikusan és módszeresen. Ő már többször is megszólalt volna, de nem engedték. Ez hozzátartozott a „kezeléshez". Érzékeltették, hogy nekik van idejük. Nem sietős, ráérnek.

Valójában pedig nagyon is sietős volt. Egy napnál tovább ugyanis nem akarták benn tartani, nehogy később megmagyarázhatatlan legyen eltűnése. Az ugyanis nehezítette, esetleg lehetetlenné tette volna terveik megvalósítását. Tulajdonképpen szerették volna, ha még aznap sikerül megállapodni Forraival. A verést felváltva folytatták, és közben beszélgettek, többek között arról is, hogy este kimennek a lakására, és mindent, amit találnak, behoznak.

Forrai teljesen megrémült, hiszen ott van a nyomda – az „apa".

Az egyik hosszan tartó talpalás után kikötözték. Aztán ugrálnia kellett a deszkákon. Majd hagyták kicsit pihenni. Megígérte, hogy mindent elmond.

Ezután kezdődött tulajdonképpen a kihallgatás. Elmondott mindent: a nyomdát, a röpiratkészítést. A kihallgatók azonban – különösen a civil – ezzel még nem voltak megelégedve. A civil kijelentette: Forrai sokkal többet tud, mint amit elmondott. De módot adnak neki, hogy mindent közöljön arról, ami a pártban történt, és amit a mozgalomban tapasztal, s akkor nem kerül bíróság elé.

Forraiban végighullámzott a összes lehetőség. Ha nem vállalja, lebukik a nyomda, az egész kerületi bizottság; baja lehet a szüleinek, öreg édesapjának, anyjának, s ő maga is hosszú évekre börtönbe kerül. Talán felrémlett benne az is, hogy elvállalja, és aztán majd valahogy kibújik előle. Mindenesetre nem fogja teljesíteni, amit tőle akarnak.

Persze minden másképpen történt. Aláíratták vele a nyilatkozatot, amelyben kötelezte magát, hogy a csendőrnyomozó-parancsnokságnak jelenteni fog minden megmozdulást, szervezetet, jelenséget, csoportot.

Kapott egy számot is, a 315-öst, amely később a Ságvári-ügy egyik híres száma lett.

Az első időben Zuglóban, esetenként Kispesten, egy-egy félreeső kiskocsmában találkozott a 315-ös egy-egy csendőrnyomozóval. Ilyenkor ült egy asztalnál, amíg valaki mellé telepedett, csak a számát mondta 315 – s ő rábólintott.

Telefonszámot is kapott, amelyet, ha időközben érdekes jelentenivalója volt, felhívott, s akkor a csendőrnyomozó megjelent a megbeszélt helyen. Az első hónapokban főleg a kommunista párt kerületi vezetőiről érdeklődtek, a felső kapcsolatokról s arról, hogyan jutott hozzá az anyag, amit a kis nyomdában készítettek el. A későbbiekben információs anyagot kellett összeállítania a kerületben levő különböző üzemekben, gyárakban történt sztrájkokról, munkásmegmozdulásokról, bérkövetelésekről, az erzsébeti SZDP szervezetek tevékenységéről, s jelentéseket készített a politikai hangulatról.

Amíg működött a kerületi pártbizottság, Forrai beszámolt az üléseiről. Így a kerületi bizottság tagjait a csendőrnyomozók követni tudták. A nyomdában kapott röpiratok mindegyikéből átadott egy-egy példányt a csendőrnyomozóknak.

Az első időben szörnyű napokat, heteket élt át, nem ment simán az árulás, menekülni akart önmagától. A kettős élet kezdte felőrölni az idegeit.

És akkor jött a számára megváltó hír: a spanyolországi polgárháború! Véres harcok kezdődtek a fasiszták és a vörösök között. Elhatározta, hogy pénzt szerez és kijut Spanyolországba.

Az első hét után a csendőrnyomozók már felfedezték Forrai Jenő eltűnését. Keresni kezdték, figyelték régi kapcsolatait. Szálakat akartak találni, amelyen

keresztül eljuthatnak hozzá. Több mint egy hónap után visszatértek a legkézenfekvőbb szálhoz, a feleségéhez, akit figyeltek, s így bukkantak ismét Forraira. Nem tudott kijutni Spanyolországba.

Amikor elhangzott a jelszó: „Nemcsak a spanyol nép ügye" – az egész világról, Magyarországról is sokan indultak át a határokon Spanyolország felé. A mi kerületünkből, a VII. kerületi ifjúmunkáscsoportból is jó néhányan elmentek. Forrainak nem sikerült kijutnia. Akiknek sikerült, átszöktek Csehszlovákiába, jó néhányan Ausztriába, legtöbben onnan jutottak ki Franciaországon keresztül a nemzetközi brigádba. Amikor Forrait keresték, egyidejűleg – tőle függetlenül is – folyt egy általános hajsza azok ellen, akik Spanyolországba akartak jutni, hogy segítsenek a harcoló köztársaságnak.

Darányi Kálmán miniszterelnök útmutatása alapján a Belügyminisztérium különböző rendészeti osztályai, karhatalmi alakulatai, a rendőrség, a csendőrség és más intézmények is intézkedések sorozatát léptették életbe, hogy megakadályozzák a magyar önkénteseknek – akik a köztársaság oldalán akartak harcolni – Spanyolországba való kikerülését.

A Belügyminisztérium 1937 márciusában utasítást adott a magyar–csehszlovák határon működő összes rendőrkapitányságnak és kirendeltségnek, közölve a kapitányságokkal, hogy tudomásuk szerint a spanyol Vörös Hadsereg részére való toborzást Érsekújvárról irányítják. Az utasítás kiterjedt arra, hogy az előállított jogtalan határátlépőket alaposan és tüzetesen hallgassák ki. A Belügyminisztérium kérte a Pénzügyminisztériumot, hogy finánc-, vámőrség- és nyomozó alakulatait olyan irányban igazítsa el, hogy szo-

kásos hivatali munkájuk során e fontos államrendészeti feladatra is legyenek tekintettel.

A különböző kapitányságok a Belügyminisztérium intézkedése során sorra-rendre hozzáfogtak felkutatni, megállapítani, kik azok, akik Spanyolországba szöktek, vagy szökni akarnak. 1937. március 18-án a m. kir. rendőrség győri kapitánysága már jelentett. Ebben közölte, hogy a kapitányság tudomására jutott, miszerint egy hentessegéd s egy géplakatos a kőszegi Szociáldemokrata Párt titkárának segítségével Ausztriába szökött, és onnan Svájcon át kijutott Spanyolországba. A jelentés szerint a Spanyolországba igyekvőket a Kőszegen levő Katolikus Legényegylet néhány tagja támogatja.

Áprilisban a csendőrség központi nyomozóparancsnoksága beszámolt a belügyminiszternek, hogy a kemencei csendőrőrs elfogott egy cipészsegédet jogtalan határátlépés miatt, aki kikérdezése során elismerte, hogy Spanyolországba akart kijutni, több napszámossal együtt elhatározták, hogy csatlakoznak a madridi nemzetközi Vörös Hadsereghez. Vezetőjük egy pesterzsébeti ablaktisztító volt. Egyiküknek sikerült is még 1937 januárjában kiszöknie. Írt is levelet Csehszlovákiából, amelyben leírta, hogyan tudnának Csehszlovákiába jutni, és kik fogják őket továbbsegíteni. A csendőrség letartóztatta a pesterzsébeti napszámosokat.

A sátoraljaújhelyi kapitányság jelentette a belügyminiszternek, hogy megállapították: egy sátoraljaújhelyi ácssegéd toborzó munkát végez, többeket igyekszik rábeszélni arra, menjenek ki Spanyolországba. A kapitányság mellékeli az ácssegéd levelét, amelyet a prágai spanyol követséghez írt. A levél szerint hat magyar munkás készül Spanyolországba, akik harcol-

ni akarnak a köztársaságért. A hat munkást letartóztatták. A vizsgálat nem tudta megállapítani, hogy a letartóztatottak kommunisták lettek volna. Azt elismerték, hogy Spanyolországba készültek, s nem tagadták azon véleményüket, hogy „a kommunizmus előbb-utóbb Magyarországra is eljut".

A megmaradt dokumentumok elénk tárják azt a kutató-, ellenőrzőmunkát, amelyet a csendőrség, rendőrség a legkülönbözőbb városokban és falvakban végzett, hogy felderítse, kik akarják segíteni harcukkal Spanyolországot.

Az esztergomi rendőrkapitányság jelentése egy tizenöt és egy tizenhat éves fiatalember elfogásáról szól, akik Csehszlovákiába akartak jutni, a jelentések szerint „azon célból, hogy Spanyolországban a vörös légióba belépjenek".

1937. február 8-án jelenti a csendőrnyomozó-központ Bozsó István napszámos és Zima Béla kerékgyártósegéd elfogását. Január 14-én indultak el, és január 16-án Ipolyvecénél átlépték a határt. Palást községben cseh csendőrök fogták el őket, akik arra való hivatkozással, hogy a Spanyolországba való kiszállítást a cseh kormány betiltotta, visszaadták őket a magyar határőröknek. Ez alkalommal jelenti a csendőrnyomozó-központ, hogy a csehszlovák kormány rendeletet adott ki, mely szerint a „Csehszlovákián keresztül Spanyolországba kivándorolni szándékozó magyar kommunistákat jogtalan határátlépés miatt 14 napi elzárásra kell büntetni, majd ezután átadni a magyar határőröknek".

A m. kir. rendőrség politikai rendészeti osztálya jelentette, hogy Balogh Győző lakatosnak és Bodonka István gyári munkásnak sikerült Spanyolországba kijutnia, és ismerőseiket Győrben már Barcelonából

értesítették. Miután Baloghnak sikerült Barcelonába eljutnia, Győrből újabb három munkás indult útnak: Molnár László, Géczi Márton, Meggyesi Károly. Ezek is már Franciaországból írtak győri ismerőseiknek.

A Spanyolországba való szökés terve volt Forrai első és utolsó kísérlete arra, hogy a magára vállalt feladattól megszabaduljon, s visszalépjen arról a végzetes útról, amelyen elindult. El is költözött hazulról, valami pénze volt, de kevés, akkor keresett meg téged – folytatta Karcsi –, és nemcsak téged, hanem néhány más elvtársat is. Több mint két hónapig élt illegalitásban, közben pénzt gyűjtött. Igaz volt, amit akkor neked mondott, csak az indokokat nem mondta el. Egy hét múlva a csendőrnyomozók felfedezték eltűnését. Keresni kezdték, figyelték a régi kapcsolatait, szálakat akartak szerezni, amelyen keresztül eljutnak hozzá. Nem tudták, mi történt vele. Öngyilkos lett? Ilyen is előfordult nemegyszer a praxisukban. Megnézték a hullaházat, keresték a mentőknél, a kórházakban, minden fellelhető helyen.

Megtalálták a lakást, ahol bujkált, és ahol biztonságban érezte magát. Egyik este teljesen váratlanul rajtaütöttek. Már mindent előkészített a Csehszlovákiába történő szökéshez. Még aznap éjjel elvitték. Néhány napig a soroksári csendőrlaktanyában tartották. Hogy ott mi történt vele, arról, azt hiszem, felesleges beszélni, de végeredményképpen ismét aláírattak vele egy nyilatkozatot, amiben az eredeti „bűnei" mellett már az is benne volt, hogy Spanyolországban akart harcolni a vörösök oldalán. Vállalta a további munkát a csendőrnyomozók számára. Forrait a sikertelen kísérlet először elkeserítette, depresszióba esett, az öngyilkosság gondolatával foglalkozott. A csendőr-

nyomozók ezt az állapotát látva, átmenetileg nem követeltek tőle jelentéseket, beszélgettek vele, ha nem is sűrűn, de hatásosan.

De néhány hónap múlva történt valami. Juhász István bemutatta a 315-ösnek Juhos Attilát, aki akkor fiatal, kezdő csendőrnyomozó volt. A 315-ös azt a feladatot kapta, hogy Juhos Attilát – álnéven Jagrik András textilügynököt – bevezesse a munkásmozgalomba, s ismertesse meg vele a KMP-t, az SZDP-t, a szakszervezeteket, helyzetüket, szerepüket, a munkásmozgalomban részt vevő embereket, viszonyokat, körülményeket.

Így Jagrik (Juhos) sok mindent megtudott a mozgalomról. Sőt hogy ez a beépülés sikeresebb legyen, Jagrik András egy ideig a 315-ösnél lakott. 1938 őszétől 1941 őszéig a csendőrnyomozó Jagrik András néven az SZDP zuglói szervezetének tevékeny tagja volt, rendszeresen részt vett a pártnapokon, a bizalmas megbeszéléseken.

Jagrik tevékenysége az SZDP-ben közel három évig tartott. De addigra már a 315-ös teljesen hozzáidomult a csendőrnyomozók munkájához, az ő emberük lett. Lelkiismeret-furdalása, fejfájása, idegessége fokozatosan megszűnt, teljesen átállt a másik oldalra.

Most persze joggal kérdezhetnétek: történhetett volna másképpen is? És én bátran merem mondani, hogy igen. De ahhoz bátorság, felelősségvállalás kell, és hűség az ügyhöz.

Egy esetre határozottan emlékszem; akiről szó van, személyesen is jól ismertem. A húszas évek végén vett részt a kommunista ifjúsági mozgalomban. Rabin Henriknek hívták. 1931-ben tartóztatták le. Letartóztatása után néhány héttel Bécsben, majd Berlinben

tűnt fel. A Berlinben élő és dolgozó KMP-vezetőknek mondta el szökésének történetét.

Letartóztatásakor nagyon megverték, megkínozták. Miután sok mindent elmondott, Hain Péter javaslatot tett: dolgozzon nekik, és akkor hosszú évek börtönbüntetése helyett kijuttatják Berlinbe. Elvállalta, de miután kijutott, mindent elmondott, ami vele történt. Az is lehet, már eleve olyan meggondolásból fogadta el az ajánlatot, hogy azt nem fogja teljesíteni. Nem tudom pontosan, mi volt az elképzelése, de tény, hogy még 1931 májusában az egyik berlini közjegyzőnél pontosan leírta a vele történteket, és a közjegyző segítségével a Berlinben megjelenő baloldali újságokban nyilvánosságra hozta. Leírta, hogy álnéven él Berlinben, olyan útlevéllel, amelyet Hain Péter detektív-főfelügyelőtől kapott. Leírta, hogyan került sor a letartóztatására, és miért volt kénytelen részletes tényeket közölni a kihallgatóival.

Budapesten a Szociáldemokrata Párt IX. kerületi szervezetében tartóztatták le. A főkapitányságon a híres 200-asba került, ahol a vizsgálat alatt állókat tartották. Ott aztán érezhette a poklokat. Schweinitzer azzal adta át őt Hain Péternek, hogy: „Kolléga úr, vegyen fel jegyzőkönyvet, és ha Henrik barátunk nem akar beszélni, derekasan páholják el." Ezután az ismert „hangfogóba" vitték, falhoz állították, egy lábon kellett állnia órák hosszat, mindaddig, amíg össze nem esett. Fellocsolták, majd szíjjal összekötözték, és a mintegy 10–15 detektív, az összes ismert, hírhedt nyomozó, mint Alberti Pál, Rubos János, Bél József és maga Hain Péter is, verte, ütötte, taposta, majd megtalpalta. A fiúnak szívbaja volt, nem bírta sokáig a verést. Az egyik alkalommal Schweinitzer ment be a kihallgatószobába, és megkérdezte

tőle, hajlandó-e beszélni, mert ha nem, agyonverik. Először Schweinitzernek is ellentmondott, aki a szobában levő detektíveknek kijelentette: ez a kölyök még nem elég puha, munkába kell venni. Akkor úgy kezdték őt dobálni, mintha labda volna, majd a kezeit összekötözték, a feje felett áthúzták, és kificamították a karját. Csak órákat hagyták pihenni; ahogy magához tért, már újból a „hangfogóban" találta magát. Volt, amikor a kezeit összeszíjazták, és egy magasan falba vert kampósszegre húzták. A harmadik nap Hetényi szobájába vitték. Ott volt Schweinitzer, Hain Péter, Rubos. Hetényi a következőket mondta neki: „Két út áll előtted; vagy bezárunk, és ott fogsz elrothadni, de előbb félholtra verünk, vagy megmondod nekünk azoknak az embereknek a nevét és címét, akik a Kominterntől, illetve a KMP külföldi bizottságától érkeztek Budapestre, és hajlandó vagy az általunk készített jegyzőkönyvet aláírni. Ha mindezt megteszed, akkor új embert csinálunk belőled, kiküldünk külföldre, segítesz nekünk, és mindig érezni fogod magad mögött a magyar rendőrség támogató kezét." Rabin azt felelte: „Nekem most már úgyis mindegy, megteszem, amit kívánnak" – és megadta annak az elvtársnak a címét, akivel kapcsolatban volt, és akiről tudta, hogy Berlinből, a KMP külföldi bizottságának megbízásából jött Magyarországra. A külföldről érkezett vezetőt a megadott címen már nem találták, és csak a határon, a személyleírás alapján fogták el. Miután elfogták, Schweinitzer ismét a szobájába vitte Rabint, és kioktatta őt, mit mondjon a szemébe az elfogottnak. Ezután már nem bántották. Sok emberrel szembesítették, de ezt oly módon csinálták, hogy a letartóztatott vezetőket Schweinitzer szobájába vitték, akiknek Schweinitzer íróasztala előtt

kellett állniuk, körbevették őt detektívek, nem volt szabad ezeknek a vezetőknek hátrafordulniuk, és Schweinitzer első kérdése az volt mindig Rabinhoz: „Ismered ezt az embert, aki előtted áll?" – és ilyenkor a betanított választ kellett adni.

A Berlinben nyilvánosságra hozott okirat szerint vagy nyolc jegyzőkönyvet vettek fel a budapesti főkapitányságon Rabin Henrikről, amelyek súlyosan terhelő valóságos és valótlan tényeket, adatokat is tartalmaztak. Majd egy szép napon megint Hetényi elé vezeték, aki a következőket mondta neki: „Nemsokára Berlinbe utazol. Ellátunk a szükséges iratokkal; feladatod lesz a Berlinben élő magyar kommunisták közé beépülni. Amikor valami fontosat megtudsz, jelentéseket küldesz a megadott címre. – Hetényi megjegyezte: – Szabályszerűen, a többiekkel együtt kerülsz az ügyészségre, ahol ugyanúgy fognak bánni veled, mint a többi fogollyal."

Rabin Henriket, miután az ügyészségre átvitték, három nap múlva néhány társával együtt visszavitték a főkapitányságra, ahol közölték velük, hogy újabb adatok kerültek a kezükbe. Rabin társait a 200-asba vitték, neki pedig lehetővé tették – miután a feladatokat részletesen megbeszélték vele –, hogy kiszökjön a főkapitányság épületéből. Hain Péter megváltotta számára a jegyet, el is kísérte Kelenföldig, ahol átadott neki 350 pengőt, s közölte vele: ha bármilyen nehézsége támadna, a berlini magyar követségen jelentkezzen. Egy idő után megkereste őt egy Zdeborszki nevű detektívfelügyelő, aki Berlinben élő magyar kommunisták után érdeklődött, majd utasította, hogy mindenképpen próbáljon az orosz kereskedelmi képviselethez bejutni.

De ezek helyett Rabin – ahogy már elmondottam –

az elvtársakhoz fordult, és nyilvánosságra hozta Hetényiék terveit.

Forrai, vagyis ahogy ők hívták: a 315-ös igazi „nagy tettére" 1944 nyarán nyílt lehetőség a te felbukkanásoddal.

1944. május elejéig Forrai szabadságon volt, május közepén jött haza, s június elején kerested meg te. Ezt a találkozást már a következő napon jelentette a csendőrnyomozó-központnak.

Amint Forrai jelentette, hogy egy régi illegális kapcsolata megkereste, rögtön két csendőrnyomozót küldtek hozzá, akik a megszokott helyükön, Zugló egyik kocsmájában találkoztak vele. Itt részletesen elmondta, hogy te megkerested, és biztos lakást kértél tőle egy szabaduló elvtársnő részére.

A csendőrnyomozók utasították, hogy ajánlja fel saját lakását neked. Annál is inkább, mert azt is elmondta, hogy te megbízást adtál neki egy illegális sejt felépítésére. Közölte természetesen azt is, hogy hol lesz a legközelebbi titkos találkozótok helye. Ezt a találkozást már figyelték, így jutottak el hozzád és rajtad keresztül az első illegális lakásotokhoz. Most már tudták, hogy Judit a szabadulása után hová ment, de a te találkozásaid figyelésén át eljutottak Ságvárihoz, Sípos Sanyi, a te és Judit letartóztatásához is.

Karcsi szavai nyomán minden világossá vált. Szinte megdermedve ültem, hihetetlen volt. Erre nem mertem volna soha gondolni.

– Persze – mondta Karcsi – te teljesen jóhiszeműen jártál el, te Forrait a forradalmi munkából ismerted. Ő maga is azt jelentette, hogy te nem gyanakszol, és mint régi elvtárshoz fordultál hozzá. Azt is együtt rendezték el, hogy Forrai költözzön a szüleihez, s a

zuglói lakást adja át. Nagyon örültek, hogy neked – ahogy ők fogalmazták – mozgalmi céljaid is voltak a 315-össel, és további fontos feladatuknak tartották – s erre külön csoportot jelöltek ki –, hogy nyomon kövessenek, figyeljenek, és megállapítsák, kikkel érintkezel, kik a felső kapcsolataid. Az volt a feltevésük, hogy ezen az úton eljutnak a titokban dolgozó kommunista vezetőkhöz.

S mint látjátok, nem gondolkoztak rosszul. Ez az akció beilleszkedett a csillaghegyi nyomozásaikba, amely Lajos László elfogásával kezdődött. Ugyanis Csillaghegyen, a Fő utca 6. szám alatti villában volt a Békepárt felszámolásának centruma. A csendőrség vezetői szerették volna, ha Csillaghegy éppoly ismertté válik, mint korábban: Alag, az Andrássy-laktanya és Soroksár.

Lajos Lászlót olyan jelentős személynek tartották, hogy a csendőrnyomozó-központ parancsnoksága az Államvédelmi Központ vezetőjétől engedélyt kért a nyílt nyomozás megindítására. A nyílt nyomozás megindítását siettette, hogy Csepelen röpcédula-terjesztés, falfirkálás miatt egy négytagú csoportot letartóztattak. Bakonyi István csendőr százados és Juhász István csendőr alhadnagy azt gondolták, hogy e két szál felgöngyölítésével a Békepárt jelentősebb szervezeteit számolhatják fel.

Később bár nőtt a letartóztatottak száma, de a nyomozás mégis nehezebben, lassabban haladt a korábbiaknál. Ebben igen jelentős szerepet játszott az, hogy a Békepárt konspirációja jó volt, sokat tanultak az elmúlt évekből. Pedig a Békepárt egyre aktívabban dolgozott, kezdeményezte a Magyar Front létrejöttét, megállapodott a Szociáldemokrata Párttal, a Kis-

gazdapárttal, a királypártiak egy csoportjával. A földalatti harc egyre eredményesebben folyt.

A Békepárt elleni harc nagy gondot okozott a csendőrnyomozóknak s a politikai detektíveknek. Már az 1943-as nyomozások tapasztalataiból azt a következtetést vonták le, hogy a Békepárt hajlékonyabban dolgozik, jobban elszigetelte egymástól szervezeteit, kezdeményezte az öntevékeny röpiratterjesztő csoportok létrejöttét, amihez nem kellett nagy apparátus, és mégis el tudták árasztani Budapestet és vidékét röplapok tömegével. A vidéki őrsök és nyomozó alosztályok egyre-másra küldték fel a Békepárt néven terjesztett röpiratokat.

Feltűnően sok paraszt-, kisgazdapárti és parasztszövetségi helyi vezető kapott a Békepárt röpirataiból. Kikérdezték a vidéki parasztszövetségi tagokat. Nagy részük csak annyit mondott, hogy ők a Parasztszövetség tagjai. A nyomozás megrekedt, nem jutottak el a terjesztőkhöz. Kisebb csoportosulásokat felfedtek, akikről megállapították, hogy radikális agrárszocialisták, és rokonszenveznek a kommunista párttal. Hosszú évek óta először történt meg a csendőrség központi nyomozóparancsnoksága részéről, hogy jelentős előzetes felderítés nélkül kérték az Államvédelmi Központtól a nyílt nyomozás megindítását.

Bakonyi István csendőr százados, dr. Wajand Tibor főfelügyelő és Juhász István alhadnagy között vita volt. Juhásznak az volt az elképzelése, hogy a már korábban lebukott és szabadult vagy pedig az előző nyomozások során valami oknál fogva le nem tartóztatott embereket kell ellenőrizni, vagy egy részüket letartóztatni. Ez Wajand szerint elég kockázatos volt, ugyanis kérdéses, hogy eljutnak-e ilyen módon az élő és működő Békepárthoz. Juhász István azzal érvelt,

hogy aki egyszer a mozgalomban tevékenykedett, az nem tud lemondani a további munkáról. Elismerte, hogy a Békepárt óvakodik a rendőrség előtt ismert mozgalmi emberek bekapcsolásától. De hátha! Ez a hátha volt a nyomozás alapja. Ez pedig Juhász István legjobb munkatársai szerint is egyenlő volt a nullával.

1944. március végén az Államvédelmi Központ engedélyezte a nyílt nyomozást, amely Csillaghegyen kezdődött. Juhász Istvánnak akkor újabb ötlete támadt. Megbízta egyik helyettesét, Papp Lajos csendőr főtörzsőrmestert, hogy keresse meg egyik régi mozgalmi kapcsolatát. Papp Lajos ugyanis valamikor, a harmincas évek közepétől egészen a negyvenes évek elejéig a csendőrség megbízásából szerepet játszott a mozgalomban, bejárt a Szociáldemokrata Pártba, és ott ismerősökre, „barátokra", kapcsolatokra tett szert. Az egyik ilyen ismerőse az Üllői úton lakott. Ritkán találkozott vele, s mindig Papp kereste őt fel az Üllői úti lakásban. 1944 elején is összejött vele néhányszor. Az Üllői úton ismerkedett meg Papp Lajos csendőrnyomozó Elekes Ferenccel. A beszélgetések során Papp megtudta Elekestől, hogy továbbszolgáló szakaszvezető, a Károly-laktanyában teljesít szolgálatot, s a laktanyában van egy kisebb csoportja. A csoport tagjai Elekes régebbi ismerősei, barátai voltak még a Szociáldemokrata Pártból, illetve a szakszervezetből.

Elekes Ferencet figyelni kezdték. Valóban létezett a csoport, katona tagjai is voltak, sőt fegyvereket is szereztek. Juhász és Papp azt gondolták, hogy azon a csoporton keresztül eljuthatnak a Békepárt központjához. Nemsokára letartóztatták a csoportot, összesen mintegy 24 kommunistát, a Békepárt tagjait. E csoport két vezetője 1944. május 4-én a Kálvin téren találkozott. A találkozó időpontjában a Kálvin tér környékét

valósággal megszállták a nyomozók. Az egyik elvtárs hamar észrevette, hogy baj van, körbefogták. Megpróbált menekülni, de késő volt. A gyűrű jól működött; Erzsébeti Jenő volt, akit Juhász István már az 1940-es alagi nyílt nyomozások idejéből is ismert.

Juhász már az autóban felajánlotta Erzsébeti Jenőnek, hogy ha „elárulja a társait, futni engedi". Jenő ezt természetesen visszautasította. Csillaghegyre vitték, rögtön a kihallgatószobába. Rajta keresztül próbáltak továbbjutni. De minden „kezelés" ellenére sem értek el eredményt.

A csoport letartóztatását egyébként az egyik szakaszvezetőnél kezdték, aki laza kapcsolatban állott az Erzsébeti Jenő által irányított katonai csoporttal. Tőle szerezték a fegyvereket. Amikor a csendőrnyomozók letartóztatták, lakásán nemcsak fegyvereket találtak, de a honvédségtől származó élelmiszert, konzerveket stb. elég nagy mennyiségben. Nem véletlenül kezdték a letartóztatást ezzel a szakaszvezetővel. Az volt a céljuk, hogy a lebukás eredetét, a katonai csoport felgöngyölítésének a kiindulási pontját ehhez a szakaszvezetőhöz vezessék vissza. Ez sikerült, mert a csoport lebukott tagjai meg voltak győződve róla, hogy lebukásuk ettől a szakaszvezetőtől indult ki. Így Juhászék elterelték a gyanút Papp Lajosról.

A kormányzatot nyugtalanította az ellenállási mozgalom fejlődése, a Magyar Front létrejötte, az egyre erőteljesebben kibontakozó ellenállási hangulat és az akciósorozatok. Szerettek volna behatolni a Magyar Front soraiba, és szétverni. Sikerült elfogniuk Büchler Józsefet, a Szociáldemokrata Párt titkárát. Őt is Csillaghegyre vitték. Kihallgatása éppen olyan kegyetlen volt, mint a kommunistáké. Meg akarták tudni, hol van Szakasits Árpád és a párt többi vezetője,

milyen összeköttetésük van a KMP-vel, a Magyar Front vezetőivel. Büchler vallomása alapján nem találták meg Szakasitsot, de bizonyos adatokat szereztek a függetlenségi mozgalomban is már szerepet játszó és a Magyar Frontban is működő Dessewffy Gyula grófról. Olyan adatokhoz is jutottak, hogy Dessewffy gróf rejtette el Szakasits Árpádot. Juhász azt gondolta, hogy Dessewffy gróf letartóztatásával szétzilálhatják a Magyar Frontot. Ekkor azonban érdekes dolog történt. Dessewffy Gyula grófról szerzett információkat jelentettek az Államvédelmi Központ helyettes vezetőjének, Kudar Lajos ezredesnek, aki a baloldali mozgalmak elleni nyomozásokat irányította. Kudar nem nagyon örült Juhászék javaslatának, és határozottan eltorelte a nyomozást ebből az irányból. Nem értett egyet azzal, hogy Dessewffy Gyula gróf révén férkőzzenek a Békepárthoz. Csak a nyomon követést engedélyezte.

Nyilvánvaló, hogy miről volt szó. 1944 nyarán Horthy és környezete a kiugrás gondolatával foglalkozott. Ehhez szükség lett volna olyan politikusokra, akik közismerten antifasiszták. Az Államvédelmi Központ nem akart baklövést elkövetni.

A törzsalosztály baloldali alcsoportja intenzívebbé tette a felderítést. Ebben jelentős szerepet játszott egy személy, akit Bakonyi, Juhász, Wajand maguk között csak „Könyvterjesztő Miská"-nak tituláltak. Könyvterjesztő Miska jelentései, adatai, jelzései ténylegesen 1944 nyarán sok segítséget adtak a nyomozásnak. Az ő munkájának „eredményeképpen" találták meg a már régebben keresett, a Parasztszövetségben dolgozó kommunista vezetőt, Illiás Ferencet is.

Illiás a Parasztszövetség egyik vezetője volt, a földmunkás-szakosztály titkára. Tagja volt az illegális

kommunista pártnak, és mint békepárti vezető volt a legálisan működő szervezet egyik vezetője. Letartóztatása a következőképp zajlott le: június 14-én az Erzsébet királyné úton két csendőrnyomozó lépett mellé, s közölték, hogy letartóztatják. Illiás ellökte őket magától, s szaladni kezdett. Sikerült bemenekülnie az Erzsébet királyné úton egy házba, egy nyitott konyhaajtón beszaladt, s az ajtót bezárta. A nyomozók azonban betörték az ajtót, dulakodtak Illiással, s végül szíjjal összekötözték. Már ott, a konyhában elkezdték verni, ő viszont hangosan kiabált: „Illiás Ferenc vagyok, a Szabad Szó és a Kis Újság munkatársa" – nyilván azért, hogy a lakók tudják meg, kit fogtak el, és vigyék el a hírét.

Illiás Ferenctől adatokat akartak megtudni a Békepárt vezetőiről, s az ő révén akarták felgöngyölíteni a párt vidéki kapcsolatait. Miután látták, hogy Illiás nem hajlandó vallani, azzal próbálkoztak, hogy olyanokat adjon ki, akik szervezik és irányítják a parasztok különböző németellenes akcióit. A csendőrnyomozó-központ ugyanis jól tudta, hogy terjed a beszolgáltatás szabotálása, a katonai bevonulások előli szökés. Illiással nem sokra mentek. Igaz, hogy a brutális kínzások következtében Illiás tönkrement, és egy ízben, amikor már nem bírta a kínzásokat, a háta mögött álló csendőrőrszem puskáját kezébe kapta, s a szuronyt a saját nyakába szúrta. Súlyosan megsérült, kórházba vitték, meggyógyították, majd visszavitték Csillaghegyre.

„Könyvterjesztő Miska" nemcsak Illiás Ferencet juttatta a csendőrnyomozók kezére. Juhász István még 1942-ben a népies mozgalom fokozott ellenőrzésére, javasolta egy megbízható csendőrnyomozó bejuttatását ebbe a mozgalomba, természetesen úgy,

hogy senki se sejtse az illető igazi kilétét. Hosszas tanulmányozás és válogatás után Kiss Mihálynál kötöttek ki, akit erre alkalmasnak találtak.

Kiss Mihály egy alföldi földmunkáscsaládból származott. 1923-tól 1931-ig cseléd volt, 1933-ban, szülei halála után, Pestre jött, és mint napszámos dolgozott. 1937-ben bevonult katonának, tizedesi rangig vitte, és megtanulta a gépkocsivezetést. Ezután a szokásos út következett. Motoros csendőr, őrszolgálat, makói csendőriskola, nemsokára Budapest, a törzsalosztály. A makói csendőriskolán a tanfolyam vezetője, felfigyelt rá. Észrevette, hogy Kiss az átlagosnál sokkal értelmesebb és olvasottabb. Így került a törzsalosztályra, míg 1942-ben egy napon Juhász István javaslatára azt a feladatot kapta, hogy el kell vegyülnie a földmunkások között, ahol is a korábbi évekből elég sokan ismerték, még mint földmunkást. Nem volt hát könnyű feladat visszajuttatni a földmunkások közé. Juhász és Kun százados oktatta ki. Visszament a Teleki térre, a kubikosok szállására. Mindenkivel szemben tartózkodó volt, nehogy a kubikosok, különösen a mozgalomban jártas kubikosok előtt gyanús legyen. A csendőrségtől kidobott, meghasonlott ember benyomását keltette. Tudta, hogy a kubikosok között dolgozó mozgalmi emberekre kell bízni, hogy közeledjenek hozzá, szinte észrevétlenül meg kell nyerni a bizalmukat.

Miután egy ideig kubikosként dolgozott, az utasításnak megfelelően kezdett feljárni a Szabad Szó kiadóhivatalába, és előfizetett a lapra. Egy idő után a kiadóhivatalban tiszteletpéldányokat kért, hogy amikor vidékre megy, terjeszthesse. Hamarosan felkereste a Magyar Élet könyvkiadó vállalatot. Megállapodott velük, hogy a kiadó vállalat könyveit, elsősorban Ve-

res Péter, Illyés Gyula, Tamási Áron és mások könyveit jutalék ellenében vidéken terjeszteni fogja. Kiss Mihály persze a csendőrségtől rendszeresen megkapta a korábbi fizetését is. A Magyar Élet kiadóvállalat terjesztőjeként megismerkedett Veres Péterrel és Dobi Istvánnal. Úgy ment hozzájuk, mint kubikos, aki azért terjeszti könyveiket, mert nagyon szereti őket. Kovács Imre közbenjárására lett a Cserépfalvi-könyvkiadó terjesztője is. Közben rendszeresen készítette a feljegyzéseket a megbeszélésekről, a hangulatról.

1943 nyarán Kiss utasítást kapott, hogy alaposan készüljön fel a balatonszárszói konferenciára. 1943 júliusában került sor Balatonszárszón a Soli Deo Gloria protestáns ifjúsági egyesület keretén belül a szokásos munkás-paraszt-értelmiségi találkozóra.

A balatonszárszói konferenciára a törzsalosztály is felkészült. Kiss a balatonszárszói eseményekről naponta adott jelentést a Szárszón tartózkodó Juhász István csendőr alhadnagynak.

Juhász főleg Nagy István, Erdei Ferenc és Darvas József magatartása iránt érdeklődött, s arról, hogyan foglalnak állást a vitákban. Kiss a balatonszárszói konferenciáról összeállított jelentésében többek között kitért Kodolányi János, Erdei Ferenc és Németh László, valamint Veres Péter, Darvas József, Kiss István, László Gyula, Rácz István, Karácsony Sándor előadásaira. Kiss feladata elsősorban az volt, hogy a kommunisták csoportosulását figyelje. Miután a szárszói találkozónak vége volt, Kiss összefoglaló jelentést írt az egész találkozóról.

Kiss közvetlenül október 15-e előtt a Kerepesi temetőben részt vett a Móricz Zsigmond-emlékünnepélyen is. Az volt a feladata, hogy az emlékünnepség szervezői mellé álljon. Így került az ünnepélyen Sás

Gyula Győrffy-kollégista mellé, s amikor az ünnepségnek vége lett, a nyomozók követték Sást, és el is fogták. Sás Gyulával más Győrffy-kollégistákat is sikerült a csendőrnyomozóknak letartóztatniuk és Csillaghegyre szállítaniuk.

Már Csillaghegyen folyt a nyomozás, amikor befutott a 315-ös jelentése. Ez csak megerősítette őket abban, hogy jó nyomon vannak. Egy barátunk a csillaghegyi letartóztatottak közül így emlékezett azokra a napokra: „Nem is lehet elmondani, ami ott történt; még ma is, ha visszagondolok erre, az az érzésem, nem lehet igaz, amin keresztülmentem, ez nem velem történt, csak valaki elmondta nekem."

Mindezt csak azért idéztem fel – jegyezte meg Karcsi –, hogy felelevenítsem az 1944 tavaszától őszéig terjedő csillaghegyi nyomozás légkörét. Ez az ügy, amelyről itt szó van, amelyben igazságot akarunk tenni, oda kapcsolódott, ennek része volt.

Ezen a nyáron különös erővel folyt az illegális párt vezetői utáni hajsza. Ha olyan elvtársat fogtak el, aki a kommunista ifjúsági mozgalomban dolgozott, és ismerte Ságvárit – mint Petri János –, hosszan vallatták róla is. Nem elégedtek meg csupán „egyszerű" kínzással, hanem végig kellett nézni azt, hogyan kínozzák az édesanyját. Édesanyjának is látnia kellett, hogyan szíjazzák padra és hogyan verik a fiát.

A csendőrség központi nyomozóparancsnoka maga adott utasítást arra, hogy tegyenek sürgős intézkedéseket Ságvári Endre kézrekerítésére.

A ti felbukkanásotokkor is – folytatta Karcsi – ennek reményében bízta meg Juhász István Kabai Endrét, hozzon létre egy csoportot csendőrnyomozókból, politikai detektívekből a figyelésetekre. Állapítsák meg a lakásodat, egyébként biztosra vették, hogy a lány, aki

szabadult, veled lakik. Az első találkozó, amit figyeltek, a Lehel téri piacon volt; akkor te már Nógrádverőcén laktál.

– Valóban – szóltam közbe –, Visegrádról Nógrádverőcére mentünk, de ott is mindössze néhány napig laktunk, mert közben történt valami. Az egyik reggel ugyanis, amikor Nógrádverőcéről bejöttünk, a Nyugati pályaudvaron leszállva a vonatról, a pályaudvar forgatagában Judit felismert egy nyomozót. Elsápadt, s azonnal figyelmeztetett, hogy tűnjünk el. Ő maga hirtelen és sietve próbált eltűnni, én pedig utána. Határozottan az volt az érzésem, hogy Judit téved, képzelődik, hogy nem látott senkit, mint ahogy Visegrádon sem. Valami beteges félelmet, a hajszoltság szinte kifejezhetetlen légkörét éreztem meg benne. Miután eltűntünk a Nyugati pályaudvar forgatagából, szóvá is tettem, hogy valószínűleg képzelődik. „Nem szabad képzelődni – mondtam –, mert tönkreteszed a saját idegeidet, s az enyémet is."

– Pedig nem volt igazad – jegyezte meg Karcsi, mert Kabai Endre visszaemlékezésében maga írja, hogy az első napok egyikén követtek benneteket, amikor Nógrádverőcéről Budapestre jöttetek. Úgy állapodtak meg, hogy a Nyugatiban adnak át benneteket a váltó nyomozóknak, akik továbbkísérnek. De Kabai valami hibát követett el, amint a váltókat észrevette, és elindult feléjük, a szabálytól eltérően túlságosan megközelített benneteket. Úgyhogy Judit észrevette és felismerte őt. Kabai Endrét Judit tízezer ember közül is megismerte volna, mert az Andrássy-laktanya legszörnyűbb óráit, napjait juttatta eszébe. Kabai is Juditra nézett, és a szeméből észrevette, hogy felismerte őt.

Tudta, hogy hibát követett el. Amikor visszatért

Csillaghegyre, Juhásznak jelentette is, aki mérges volt emiatt, mert Kabai Endrét, az egyik legjobb nyomozóját, le kellett állítani a további munkáról.

Ezek szerint akkor tényleg Juditnak volt igaza. Holott meg voltam győződve, hogy Juditot egyre inkább rémlátomások kerítik hatalmukba.

De Nógrádverőcéről való elköltözésünknek valóban komoly és sürgős oka volt azután, hogy Judit fölfedezte Kabai Endrét a Nyugati pályaudvarnál. Az ezt követő napok egyikén ugyanis, amikor hazamentem Nógrádverőcére, Judit azzal fogadott, hogy a szomszédban lakó katonatiszt felesége átjött hozzá beszélgetni, s közben a leghatározottabban figyelmeztette, hogy érdeklődnek utánunk. Judit egy percig sem akart maradni, engem is meggyőzött.

Úgy döntöttünk, azonnal elmegyünk Nógrádverőcéről, mégpedig úgy, hogy otthagyunk mindent, nehogy feltűnő legyen, ha csomagolunk, s a bőröndjeinkkel távozunk. Mintha sétálni indulnánk, kimentünk a házból. Sétálva, „nyugodtan" elmentünk az állomásra. Beutaztunk Budapestre, illetve Budára, egy barátom lakására mentünk, aki a Balatonnál nyaralt. Ez tulajdonképpen villa volt, a villában összesen négy lakás, az egyik kétszobás a mi rendelkezésünkre állt.

Karcsi tudott erről is.

– A községházán érdeklődött utánatok Kabai és társa – mondta. – Ott dolgozott annak a századosnak a felesége, aki figyelmeztetett benneteket. Hallotta, amikor a két nyomozó a főjegyzőtől érdeklődött, hogy mióta laktok ott, mit tudnak rólatok, kik vagytok, kivel érintkeztek, van-e valaki teljesen megbízható személy, aki ismer benneteket, s ismeri ezt a nőt, akinél laktok.

A barátom Fillér utcai lakásában sem sokáig ma-

radtunk. Ahogy odaértünk, még jóformán körül sem néztünk a lakásban, valaki csengetett. Összerezzentünk. Hisz senki sem tudta. hogy tartózkodik valaki a lakásban. A lakók mind tudták. hogy a lakás bérlői a Balatonnál nyaralnak. Ki csengethet? Én nyitottam ajtót, ahol egy koldus állt, és egyszerűen pénzt kért. Zavaromban nem adtam neki semmit, elküldtem. Mikor visszamentem a szobába, meg sem vártam, amíg Judit kérdezi, azonnal újságoltam, csak egy koldus volt. Judit ideges lett; hogyhogy koldus, az nem létezik, utána kell menni és megnézni, ki az. Én, mint egy alvajáró, siettem a koldus után. És döbbenten láttam, hogy a koldus, anélkül hogy bárhová becsengetett volna, távozott a villából. Visszamentem. Biztosan sápadt és ijedt voltam, Judit is elsápadt, amikor közöltem vele a tényeket. Judit felállt, csak annyit mondott: mehetünk. Én is úgy éreztem ellenállhatatlanul, menni kell, itt nem maradhatunk. Kijöttünk a lakásból, a házból, s nem a Fillér utcán, hanem mellékutcákon, kacskaringózva mentünk le, hogy eltűnjünk, ha figyelnek.

De most már nem volt hová menni. Visegrád, Nógrádverőce, Fillér utca után lakás nélkül voltunk. Mind a ketten azon töprengtünk, hogy most hová, kihez, és akkor nem volt más választás, mint a zuglói tartalék lakás. Néhány szóban elmondtam ezt az utolsó lehetőséget. Judit megörült, ismerte a magas bőrkabátost és a feleségét is. Örült a lehetőségnek, Zuglónak, amelynek még a levegője is a mienk. Így mentünk ki aznap Zuglóba.

– Pedig a koldus nem volt a rendőrség embere, ahogy ti képzeltétek – mondta Karcsi. – Ez valóban fatális véletlen volt. Éppen ti voltatok az utolsók, akikhez becsöngetett, vagy talán elriasztotta őt a te

ideges, nyugtalan elutasításod. A tény: a koldusnak semmi köze nem volt a figyelésekhez. Itt a véletlen játszott bele az eseményekbe. A biztos lakás elhagyása közelebb vitt benneteket azokhoz, akik kerestek, figyeltek, kutattak utánatok. Ugyanis új figyelőpár: Keleti Tibor és Péter Ferenc jelentették, hogy eltűntetek Nógrádverőcéről, és nem találnak benneteket sehol. Meg is kapták a magukét ezért. Bár Juhász számított arra, hogy a 315-ös rátok fog bukkanni, hiszen meg volt beszélve köztetek a következő találkozó. De mégis kicsit nyugtalanok voltak. Juhász, Wajand és Bakonyi, amikor a helyzetet értékelték, arra gondoltak – ezt Wajand vetette fel –, hátha szagot kaptál, nemcsak a figyelésre, hanem a 315-ösre is, és attól féltek, hogy eltűnsz, alámerülsz Budapest életében. „Ez kellemetlen lenne" – mondta Juhász, mert abban majdnem biztosak voltak, hogy rajtad keresztül eljutnak további kapcsolatokhoz.

Másnap már ott volt a 315-ös jelentése arról, hogy ismét jelentkeztél, sőt hogy most már ott is laktok nála Zuglóban, a Fő utcában. Bakonyi István csendőr százados, Juhász István csendőr alhadnagy, dr. Wajand Tibor detektív-főfelügyelő megelégedetten állapították meg: ez akkor most már rendben van. Megállapodtak abban, jobban kell rátok vigyázni, mert úgy látszik, idegesek, bizonytalanok vagytok, észrevettétek, hogy rajtatok vannak, s ki akartok törni a gyűrűből.

„Majd később – állapodtak meg –, ha az új és főképpen ha a felső kapcsolataikat megismertük, akkor majd lehet egy kicsit lazítani a figyelésükön, hogy megnyugodjanak." Ezért volt az, hogy amikor Sípos Sanyit július 29-én letartóztatták, már hagytak téged, hiszen rólad mindent tudtak, és ismét bármikor nyo-

mon követhettek. Sőt akarták is, hogy megnyugodj, és bárhogy ellenőrzöd magad, ne találj semmi gyanúsat körülötted. Ezért Sípos Sanyi letartóztatása és természetesen a július 27-i tragikus cukrászdai események után téged csak ritkán figyeltek. Inkább csak szúrópróbaszerűen. Arra vártak, hogy majd új kapcsolatokat létesítesz, és akkor ismét szorosabb ellenőrzés alá vesznek. Ez az, amit Sípos Sanyi sem értett – nem is érthetett meg. Hogy miért hagytak téged az ő letartóztatása után még pontosan két és fél hónapig szabadon.

– Nemcsak Sípos Sanyi nem értette, én magam sem – mondottam Karcsinak és a többieknek –, hogy mi történt. A cukrászdai tragédia és Sípos Sanyi letartóztatása után éreztem, valami baj van velem. Felmerült bennem az a szörnyű gondolat – bizonyos jelekből is erre következtettem –, hátha engem figyelnek, követnek, és így jutottak el Endréhez és Sípos Sanyihoz.

Új felső kapcsolatom Kerti Pista lett, neki is elmondtam gyanúmat és mindazokat a jeleket, amelyeket Judittal észleltünk. Kerti gondolkodott, törte a fejét, majd azt mondotta: „Rendben van, mától két hétig ne találkozzunk. Két hét múlva, augusztus 17-én, délután négy órakor végigsétálsz a Duna-parton, az Erzsébet-hídtól a Margit-hídig a budai oldalon. Másnap szintén, ugyanott és ugyanabban az időben. Ez a két nap lesz az első próba, azután még valamit csinálunk." Így is történt. Két hétig nem csináltam semmit. Pista tanácsára csoportom tagjaival sem találkoztam, mintha eltűntem volna.

Ebből aztán lett is zavar, mert az egyik elvtársam fegyelmezetlenségével nagy riadalmat okozott; ugyanis amikor nem jelentem meg sem a találkozón, sem a biztosító találkozón, anélkül hogy bárkitől tanácsot

kért volna, elment a régi lakásomra, a szüleimtől érdeklődni utánam. Apámat találta otthon, aki sírva mesélte el, hogy én öngyilkos lettem. E hiedelmének az volt az előzménye, hogy március 19-e után, amikor elmentem hazulról, egy levelet írtam szüleimnek: ne keressenek, ne törődjenek velem, nem tudom folytatni az életet, nem tudom vállalni azt, ami rám vár. Bár tudtam, hogy fájdalmat okozok, de ezt azért írtam, mert el akartam tüntetni minden nyomot magam mögött. Elképzelhető, mit érzett apám, aki különösen nagyon szeretett, amikor ezt a levelet megkapta. Más szempontból hasznos volt a levél, mert 20-án éjjel már kerestek a lakásunkon. A régi priuszok alapján szedték össze a baloldaliakat, a kommunistákat. Apám szótlanul, némán mutatta meg nekik a levelet. A gestapós tiszt, aki a csoportot vezette, lefordíttatta az írást, káromkodott, és azt mondta, gyerünk tovább. Siettek, sok munkájuk volt, nem akartak egy halott nyomában járni. Így tehát, amikor a barátom ezekben az augusztusi napokban otthon keresett, apám neki is megmutatta a levelemet. Ő egészen megzavarodott, meg sem nézve a dátumot, elrohant a lakásból, és elterjesztette, hogy öngyilkos lettem. Ez a hír a maga sajátos útján bejárta mozgalmunk különböző fórumait.

Augusztusban, a megbeszélt két hétben szinte sehová sem mentem, otthon voltam Judittal. 17-én és 18-án elindultam a Duna-parti sétára.

Nem próbáltam lerázni senkit, aki esetleg a nyomomban volt, hiszen éppen ez volt a cél. A mieink, akik – tudtam – valahol figyelnek engem, azt nézik, követnek-e. Nyugodtan, lassan mentem végig a budai Duna-parton, az Erzsébet-hídtól a Margit-hídig, azután villamosra szálltam, és kikocsikáztam Erzsébet-

re. Másnap megismételtem ugyanezt. Amikor felszálltam a villamosra, a következő megállóban Kerti Pista is felszállt, mosolygott, öröm tükröződött az arcán. Kiment a peronra, én utána; suttogva mondta, minden rendben van: tegnap sem, ma sem követett senki, de hogy egészen biztosra menjünk, egy hét múlva újabb próbát teszünk. Megállapodtunk abban, egy hét múlva az Erzsébet-híd budai hídfőjénél, lent a kertben találkozunk négy órakor.

Megint egy hét múlt el izgalommal, munka nélkül, otthon. Judittal csak esténként mentünk ki az utcára sétálni, levegőt szívni. Alig vártam ezt az új találkozást. Pontosan négy órakor ott voltam az Erzsébet-híd budai hídfőjénél, lementem a lépcsőkön a pavilonhoz, ahol a gyomorbajosok, vesebajosok számára a gőzölgő gyógyvizet árulták. Ott várt rám Pista.

Leültünk a kertben, beszélgettünk, most már a tennivalókról volt szó. Megállapodtunk, újra összeszedem szétszóródott embereimet, rendezem az összekuszált szálakat. Mindenben megállapodtunk, a találkozók időpontjában és helyében. Pista javasolta, hogy azért még tegyünk egy próbát. Sétálva mentünk a Duna-parton a Lánchídig, majd az Alkotás utcáig. Már majdnem ott voltunk, mikor Pista megkérdezte tőlem, tudok-e gyorsan szaladni, mert ebben az utcában a villamos lassan indul, és mivel lejt az utca, egyre gyorsul. Mi felugrunk a gyorsuló villamosra. Ha valaki követett bennünket, a villamos még nem indul olyan gyorsan, hogy ne legyen reménye utolérni a villamost. S mi ezt látni fogjuk. Így is cselekedtünk. Lassan mentünk, a villamos megérkezett, megállt. Mi még mindig nem értük el a villamost, de elég közel voltunk hozzá. Amikor megindult, mintha hirtelen kaptunk volna észbe, gyorsan futottunk utána.

Felugrottunk. Senki nem szaladt utánunk, a peronról néztük az ácsorgó embereket.

Ahogy így álltam a peronon, eszembe jutott utolsó találkozásom legutolsó pillanata Endrével. Az is itt volt valahol Budán. Délig sétáltunk és beszélgettünk. Amikor elbúcsúztunk egymástól, egy villamosmegálló közelében voltunk. Most már tudom, hogy Endre pontosan kiszámítva megvárta, amíg a villamos megindul, és felugrott rá. A peronról visszanézett, rám nevetett. Nevetésében büszkeség volt: „Látod, milyen ügyesen tudok villamosra felugrani" – és talán azért is nevetett, mert nem látott senkit, aki követte volna. Kerti Pista hangja mintha messziről jött volna: „Látod, minden rendben van, senki sem követett téged."

Most, Karcsi szavai nyomán, minden érthetővé vált. Ezek voltak azok a hetek, amikor valóban nem voltak a nyomomban. Ezért nem találtunk Pistával semmi gyanúsat. És ez a magyarázata annak is, hogy Kerti és mások sem – akikkel ezekben a napokban találkoztam –, buktak le.

És itt ismét visszatérek a július 27-i naphoz. Még kint laktunk Nógrádverőcén, onnan jöttem be Budapestre, korán reggel, egyedül. Hat órakor indultam el hazulról, és valamivel hét óra után érkeztem a Nyugati pályaudvarra. Meleg nyári nap volt. Leszálltam a vonatról, megindultam a kijárat felé. A vonatban, a pályaudvaron, az utcán semmi gyanúsat sem találtam. Volt idő még, hiszen reggel kilenc órakor kellett találkoznom Endrével a Múzeum-kertben.

Lassan sétálva mentem a Körúton, nézegettem a kirakatokat, Juditnak akartam valamit venni a születésnapjára. Egy táskát vagy egy ruháravalót. Eltűnődve nézelődtem, hol a találkozásra, hol Juditra, a születésnapjára szánt ajándékra gondolva, amikor

megszólaltak a légitámadást jelző szirénák. A szirénák hangja rossz előérzetet keltett bennem. Akikkel utólag beszéltem erről a napról, azok csak e napon történt nagy bombázásra emlékeztek. Én a bombázásokról meg is feledkeztem, később nem emlékeztem a légiriadóra, a szirénák vészjósló, süvítő hangjára, talán arra sem, hogy a találkozás előtt, a légiriadó idején egy óvóhelyre szaladtam. Mindent elmosott az, ami utána délután történt, s amit csak néhány nap múlva tudtam meg. Csak a találkozásra, a múzeum-kerti beszélgetésre, a hosszú-hosszú sétára emlékeztem, amit Endrével tettem ezen a délelőttön. Érdekes módon ez a séta megnyúlt, időben és térben betöltötte az egész napot.

A beszélgetés Endrével a Múzeum-kertben kezdődött, a Vilmos császár úton, a Margit-hídon, a Dunaparton, a Krisztinavárosban folytatódott, s egy villamosmegállónál ért véget.

A légiriadó után, amelyet az Oktogonon egy légoltalmi pincében töltöttem, az Andrássy úton mentem tovább. Már akkor nem volt sok időm, és sietni kellett a találkozóra. Meglepett, de meg is örvendeztetett, hogy Sípos Sanyit is ott találtam. Mi ugyanis néhány héttel ezelőtt elveszítettük egymást. Ennek a találkozónak, úgy látszik, Endre részéről egyik célja az is volt, hogy ezt az elszakadt szálat összekösse. A találkozásnál Endre szólt, hogy várjak egy kicsit, s egy padra mutatott; „nekem még egy kis dolgom van" – mondta. És valóban, még körülbelül 20-25 percig beszélgetett Sípos Sanyival. Majd mind a ketten odajöttek hozzám, és megállapodtunk Sanyival az új találkozóban és a biztosító találkozóban is. Ezután Sanyi elköszönt és elment.

Nemsokára mi is megindultunk Endrével. Körül-

belül délig sétáltunk, és miután mindent megbeszéltünk, elváltunk, közel egy villamosmegállóhoz. Endre felugrott a már induló villamos peronjára, és onnan mosolyogva visszaintett nekem. Így láttam utoljára, így is maradt meg emlékezetemben, amint szinte gyerekesen örül sikeres ugrásának.

– Ennek a napnak eseményeit – szőtte tovább a szálat Karcsi – előkészítette egy előző napon, július 26-án történt megbeszélés Csillaghegyen.

Ők sem sejtették a következő nap eseményeit, de mindent megtettek, hogy ez a nap bekövetkezzék.

Juhász István szobájában összegyűltek: Juhos Attila, Kabai Endre, Haraszti Géza, Keleti Tibor, Cselényi és Péter nyomozók. Juhász Cselényit bízta meg azzal, hogy július 26-ától irányítsa a te figyelésedet. Cselényit, Keletit és Pétert utasították, hogy menjenek ki Nógrádverőcére, és a lakásotok közelében vonják szorosabbra a gyűrűt. Ez azt jelentette, hogy minden lépésetekről tudni akartak. Keleti Tibor bekapcsolása az ügybe is azért történt, mert szülei és ő maga is, családjával, Nógrádverőcén lakott. A csoport kapott egy gépkocsit, és 26-án délután ki is mentek Nógrádverőcére, ott csavarogtak mint kirándulók. A csoportot Cselényi vezette, aki megbízta Pétert, hogy menjen el a házatok előtt, nézze meg feltűnés nélkül, hogy otthon vagytok-e.

Délután beültek Nógrádverőce egyik vendéglőjébe, magukkal vitték Pétervári rendőr őrmestert, a gépkocsivezetőjüket is. Meleg volt, sört ittak. Közben Keleti beszédes lett. Dicsérte Nógrádverőce szépségeit, és elmondta, milyen türelmetlenül várja haza feleségét, aki több mint egy hónapja Sopronban van. Sajnálta, hogy ez a munka közbejött, félt, hogy sok elfoglaltságot fog jelenteni. Mint mondta, úgy veszi

észre, a főnök Juhász Pista valamit sejt az ügyben. Felesége holnap estére ígérte az érkezését, s ő szeretne együtt lenni vele. Sörözés közben Péter is egy nőről beszélt, aki fiatal és csinos, nemrég ismerkedett meg vele. Neki is – jegyezte meg – holnap lesz randevúja. Nem tudja, meddig tart majd a munka, de szeretne időben végezni, hazamenni, átöltözni. Nem szeretné, ha ez a randevú fuccsba menne, úgy érzi, ez nem futó kaland. Cselényi – aki már régen nős volt – egy kicsit mosolygott társain. Az ő gondolatait az ügy kötötte le. Szerinte – jegyezte meg – Juhásznak igaza van, Pista nem tévedhet. Ha sikerülne a Központi Bizottságukból valakit elkapni, az egész mostani nyomozás komolyabb alapot kapna, és talán lehetővé tenné a szervezetekbe való mélyebb behatolást. Valahogy nem megy ez a dolog úgy, mint ahogy szokott, nem olyan gördülékeny, szétesőbb; azok is jobban építik fel a szervezeteiket – fejtegette.

Ültek a nógrádverőcei vendéglőben, és mondta mindegyik a magáét. A gépkocsivezető, a hatalmas, nagy darab Pétervári csak néha szólt közbe; ő Cselényi gondolataihoz kapcsolódott. Szerinte ezt az alakot a nőjével együtt be kellene vinni, majd ott elmondanák, amit meg akarunk tudni. A sörtől még jobban kimelegedve, kicsit mámorosan mentek Keletiékhez. Ott aludtak.

Hajnalban mentek ki az állomásra, a kocsit az állomástól távolabb leállították, Cselényi Keletit beküldte az állomásra, figyelje, mikor tűnik fel az ő emberük.

Hat óra után meg is érkeztek. Még volt tizenöt percük az indulásig. Keleti kisétált az állomásról, és jelentette Cselényinek: megjött. Tanakodtak, hogy ki utazzon vele a vonaton, és kik menjenek az autóval.

Végül is úgy döntöttek, Keleti megy vonattal, a többiek autóval követik a szerelvényt.

Így is történt. A vonat megérkezett; te leszálltál, tőled kellő távolságban ott volt Keleti. Cselényi látta, hogy minden rendben van, ezért a kocsit – amire úgy gondolták, nem lesz szükségük – elküldték. Keleti ment utánad a Körúton. A másik oldalon meg Cselényi és Péter. A szemük mindig rajtad volt, figyeltek, ahogy nézegeted a kirakatokat. Így érkeztetek el az Oktogonra, amikor megszólaltak a légiriadót jelző szirénák.

Mikor a sziréna felsüvített, az utcán elkezdődött a szokásos zűrzavar és szaladgálás. Cselényi és Péter, elszakadva Keletitől, az olasz iskola kapujába húzódott be. Keleti egy másik kapu alá szaladt. Magában dühöngött, félt ettől a naptól, szerette volna estére – amikor felesége megérkezik –, ezt az ügyet befejezni. Különben ez az elkeseredett és dühös hangulat már napok óta kísérte. Néhány nappal ezelőtt ugyanis valami olyasmi történt, amiről még kollégáival se akart beszélni. Ezért Juhász még nem vette elő, bár tudta, hogy sorra fog kerülni. Szerette volna valahogy jóvátenni addig, hogy mire visszatérnek rá, már valami eredmény is legyen a tarsolyában. Gondolta, hátha ebből a mostani figyelésből valami kikerekedik, amivel ellensúlyozhatná a korábban elkövetett baklövését.

A légiriadó lefújása után nagy nehezen megtalálta Cselényit és Pétert. „Mi történt – kérdezte Cselényi –, hová tűnt az emberünk?" Mint kiderült, a légiriadó okozta szaladgálásban elvesztették őt. Cselényi elküldte Pétert a Mussolini téri légoltalmi pincébe,

aki onnan eredménytelenül tért vissza. Ekkor Cselényi határozottan kijelentette: „Vége a szolgálatnak, gyerünk haza, fáradtak vagyunk, feküdjünk le." Péter azonnal egyetértett vele, és csatlakozott hozzá: „Ki akarom magam pihenni, este randevúm van." Keleti nem akart velük menni, összehúzott szemekkel mondta, miközben az utcát pásztázta: „Nekem még valami dolgom van."

Keletiben dolgozott valami, nem akart bevonulni, nem akarta a szolgálatot abbahagyni. Elbúcsúztak egymástól, Cselényi és Péter kimentek Csillaghegyre, és lefeküdtek. Keleti ezalatt az Andrássy úton megindult a Vilmos császár út irányában, figyelt, nézelődött, kutatott, keresett... S egyszer csak messziről feltűnt a fehér nadrágos, fehér inges férfi. Első percekben bizonytalan volt abban, hogy ő-e az. Átment a másik oldalra – semmi kétség: ez az ő emberük.

Követte őt a Múzeum-kertig, ott végignézte találkozását egy szemüveges férfival. Látta a szemüvegest átülni egy másik padra, ahol az egy harmadik személlyel élénk beszélgetésbe kezdett. Nem tudta, mit csináljon: kit kövessen a három közül? Az világos: a fehér nadrágos a legkevésbé fontos, annak ismerik a lakását; de a másik kettő közül ki az értékesebb? Ezért, hogy jobban tájékozódjon, közelebb ment hozzájuk, gondolta, hátha felismer valakit, vagy elcsípi a beszélgetésüket, s az is adhat némi támpontot arra, hogy ha elválnak, kit kell követnie.

Nem rossz szimattal a szemüveges mellett döntött: ő az, akit figyelni fog, akinek a nyomába szegődik. A beszélgetőket figyelve ugyanis jól látta, hogy itt a szemüveges az, aki az utasítást adja, a másik, a szürke nadrágos, kihajtott ingű alig szólt, inkább figyelt és bólogatott.

Talán húsz percet tartott kettőjük beszélgetése, azután a szürke nadrágos, kihajtott ingű elment.

A szemüveges most átment a másik padhoz, ahol eddig a követett fehér nadrágos férfi ült. Nem sokat beszélgettek, megindultak sétálva, a már említett útvonalon. Sokszor majdnem elvesztette őket szem elől, pedig nagyon vigyázott. De most már nem volt elég csak a fehér nadrágost figyelni, sőt nem is elsősorban őrá koncentrált, hisz tudta, hamarosan elválnak egymástól, és neki a szemüvegesen kell maradnia. Útközben folyton arra gondolt, kocsit kellene szerezni.

S valóban, ez mentette meg Keletit attól, hogy ne veszítse el Ságvárit. Az egyik kis utcában szembejött vele egy taxi, beült, és taxival követett benneteket. Így, mikor Endre felugrott a villamosra, és boldogan mosolygott rád, hogy sikerült az ugrás, nem vehette észre a másik oldalon a taxiban ülő Keletit.

Endre, mikor elvált tőled, hazament a feleségéhez, Magdához. Nyugodt volt, de fáradt, hiszen már dél is elmúlt, s aznap korán kelt, a múzeum-kerti találkozót már megelőzte két másik randevú. Azok sem voltak egyszerű, könnyű beszélgetések.

Később Magda elmondta, hogy ezekben a hetekben Endrét nagyon foglalkoztatta: honnan lehetne fegyvereket szerezni? A komolyabb fegyveres ellenállás szervezéséhez Budapesten többek között fegyverekre volt szükség, ezért kapcsolatait, elvtársait is ilyen irányban igazította el. Magdának sokszor mondta: „Nagyon el vagyunk késve, kevés a fegyver, pedig most már sokan hajlandók lennének a fegyveres akcióra." Délután úgy fél három felé, Magdával együtt indultak el hazulról. Megállapodtak abban, nyolc órára hazajön, addigra Magda is otthon lesz.

Tudjuk, Magda aznap hiába várta Endrét. Ő hét

órára ért haza, s valami rossz érzés bujkált benne; ezt csak fokozta, hogy a kapuval szemben, az utcán egy férfit látott, s feltűnt neki, hogy mikor a férfi megpillantotta őt, elfordította a fejét, és továbbsétált. De elnyomta rossz érzését, eltette azok közé, amelyek az elmúlt két évben oly sokszor felbukkantak, majd eltűntek. Csak később, amikor Csillaghegyre vitték, a nyomozók között felismerte azt a férfit, aki hazatértekor a szemközti ház előtt álldogált.

Míg Endre otthon volt, addig Csillaghegyen teljes erővel folyt a munka.

Mint látjátok, Keletinek sikerült Ságvárit egész a Bástya utcai lakásáig kísérnie. A taxit elengedte, s miután akit követett, bement a házba, ő várt, nem messze a háztól. Egészen pontosan nem tudta megállapítani, hogy embere melyik szemközti házba ment be. Ő ugyanis egy kicsit távolabb, egy kapuból figyelt. De a szerencse ismét mellé szegődött: nemsokára – jó tíz perc múlva – a szemüveges férfit látta feltűnni. A szemüveges telefonálni ment az utcában levő nyilvános telefonfülkébe. Keleti megvárta, amint visszamegy, így még egyszer ellenőrizte a házat, hogy teljesen biztos legyen. Aztán ő is elment, és felhívta telefonon a csillaghegyi központot.

Ott Juhász Istvánt nem találta, így Juhos Attilával beszélt, közölte vele a tényeket. „Leszakadtunk egymásról – mondta –, de rajta vagyok a felső kapcsolatán, az ügy nagyon érdekesnek látszik, azonnal küldje ki utánam Cselényit, Pétert egy gépkocsival. Akit figyelek, a Bástya utca 50-ben van, én nem messze a háztól várok, óvatosak legyenek."

Mintegy 35-40 perc múlva megérkezett a gépkocsi, és körülbelül 200 méterre állt meg Keletitől, aki, hogy várakozása ne tűnjön fel, egy öreg parasztnénikével

beszélgetett. A néni egy nagy batyut cipelt, Keleti feltartóztatta, s szóval tartotta, mindenről beszélgetett vele: természről, időjárásról, árakról, több mint másfél órát. És nagyon jól jött neki, hogy – mikor a szemüvegest meglátta egy fiatal nővel a kapun kijönni – ő még mindig az öreg nénikével beszélgetett, akinek megígérte, hogy majd segíteni fog a batyut a Déli pályaudvarra vinni. Amikor a szemüveges feltűnt, felemelte a batyut, s megindult a nénivel előttük. Aztán hagyta, hogy a szemüveges és a fiatalasszony megelőzzék őt. Azok hamarosan elváltak egymástól. Mikor a kocsihoz ért, ahol csak Pétervárit, a gépkocsivezetőt találta – Cselényi és Péter ugyanis egy kapu alá húzódtak –, a szemüveges nem is látta őket. Keleti a gépkocsi előtt néhány méterrel letette a batyut, mintha pihenne. Várt egy darabig, majd szó nélkül otthagyta a nénit a batyujával együtt, beült a kocsiba, ahová gyorsan beszállt Cselényi és Péter is.

Követték Ságvárit, aki villamosra ült, kiment Kőbányára, az egykori Liget térre. Ott egy magas, erős férfival találkozott. Most már azzal együtt szállt villamosra, és visszaindultak a városba. Keletiéknek nem volt könnyű dolguk. Többször is elvesztették őket. Még látták, hogy a szemüveges a villamos első peronján áll, míg a másik a hátsó peronon maradt. Egyébként a másik Szűcs Lajos volt. Hogy szem elől ne veszítsék őket, Cselényi azt javasolta: menjenek a Fiumei úthoz; úgy okoskodott, hogy a Teleki térnél fognak átszállni. Így is történt, végül is villamossal a Széll Kálmán térre, majd onnan Hűvösvölgy irányába indultak.

Amikor, szokás szerint, a szemüveges és társa a már indulóban levő villamosra ugrott, Keleti már csak a mozgó villamos hátsó peronjára tudott felkapaszkod-

ni, miután futva sikerült utolérnie. És éppen Szűcs Lajos – aki a hátsó peronon maradt – fogta meg Keleti kezét, és segítette a fellszállásban. Egy ideig ott álltak egymás mellett a peronon, még beszélgettek is. Keleti zavarában a nagy melegről dadogott valamit, Szűcs válaszolgatott, de gondolatai valahol másutt jártak. Budagyöngyénél Ságvári és Szűcs leszálltak.

A detektívek kocsija közben lassan távolról követte a villamost, és jól megfigyelhették, amint a szemüveges és társa a villamosmegállótól kissé távolabb ismét találkoznak. A következő állomásnál Keleti is leszállt, közben a kocsit Péter és Cselényi Pétervárival előreküldte, hogy vegye fel Keletit, akit visszahozott a várakozó Cselényihez. Péter ment a szemüveges és társa nyomában.

Keleti gyorsan elmondta Cselényinek, hogyan futott rá az egyikre, ezért hátra kell maradnia, nehogy felismerjék.

Ezután a szemüveges társával a Lotz Károly utcába ment. Szűcs Lajosnak ugyanis volt egy régi munkatársa, Kacsó István, aki a Lotz Károly utca 24. szám alatt lakott mint házmester. Kacsó kapcsolatot létesített egy közelben levő imaház német őreivel, akik hajlandók lettek volna pénzért fegyvereket adni (ti. az imaházat fegyverraktárnak rendezték be). Endre és Szűcs Lajos együtt mentek be a Lotz Károly utcai házba, hogy megkeressék a házmestert. Nem találták otthon.

Ekkor indultak el a végzetes útra, a cukrászda felé. A Lotz Károly utcából a Pasaréti útra mentek, körülnéztek, elvégezték a szokásos ellenőrzést. Majd a következő keresztutcán át jöttek vissza az akkori Olasz fasorra, Budagyöngyénél; a piacon gyümölcsöt

vettek, és azt eszegetve sétáltak együtt a Budakeszi úti Nagy-cukrászdába.

Jó meleg idő volt, délután hat óra. A cukrászdában kiültek a teraszra, hátul, az utolsó előtti asztalhoz. A cukrászdában lehetett vagy 10–15 vendég. Az asztalnál Szűcs háttal a kijáratnak ült. Ságvári szemben vele. Feketekávét rendeltek és fagylaltot.

Ez idő alatt kint az utcán, nem messze a cukrászdától, a nyomozók élénk, egyre élesebb vitába bonyolódtak. Cselényi azt állította, két vezetőnek bukkantak a nyomára.

Péter és Keleti azon vitatkoztak Cselényivel, hogy most futni kell hagyni őket, és tovább figyelni. Már tudják a szemüveges címét, és bármikor felvehetik; különösen Péter ragaszkodott ehhez az elképzeléshez. Keleti bizonytalan volt, ő még mindig arra gondolt, hogy ma jóvátehető az elmúlt héten történt baklövését, de haza is szeretett volna már menni. Így figyelte a vitát, és hol Cselényinek, hol Péternek adott igazat. Péter mindenképp el akart menni, mert félt, hogy elkési a randevút, aztán magyarázkodhat.

Végül Cselényi a vitát azzal vágta el, hogy telefonál Juhász Istvánnak, tőle kér további utasítást, addig a többiek figyeljék a cukrászdát, nehogy elveszítsék embereiket. Cselényi elment, s a nem messze levő nyilvános telefonfülkéből felhívta Juhász Istvánt.

A szobában Juhász Istvánon kívül többen voltak. A Juhász István körül tartózkodók látták, hogy telefonálás közben egyre izgatottabb lesz; arca és szeme vészesen csillogni kezdett. Hallották, hogy azt mondta: „Biztos vagy benne? Akkor fogjátok el őket, mind a kettőt fogjátok el!"

Majd Pétert kérte a telefonhoz, és a szobában tartózkodók hallották, ahogy Péterrel beszél: „Te vagy

az, Péter? Cselényi mondja, hogy te nem akarod elhozni őket. Ha azokat figyelitek, akiket ő mond, mind a kettőt azonnal el kell fogni." A többiek is izgatottak lettek, hisz jól ismerték az imént elhangzott neveket.

Ha most ezeket sikerül elfogni, a csillaghegyi nyomozás sem marad el az alagi, az Andrássy-laktanyai, a soroksári, az újvidéki, a munkácsi és a többi nagy nyomozások mögött – s minden az ő érdemük.

25-30 perc múlva Juhász István szobájában ismét szólt a telefon. A drót másik végén Péter izgatottan jelentette Juhásznak: tűzharcba bonyolódtak, azonnal segítséget kérnek. Juhász István nagyon ideges lett, ráadásul hirtelen gépkocsi sem volt kéznél. Összevissza telefonáltak gépkocsiért, de nem tudtak szerezni, mert mind kint volt. Akkor Juhász István Juhos Attilával és néhány nyomozóval elindult a cukrászdába. Meghagyták, amint kocsi jön, küldjék utánuk. A HÉV-állomás felé tartva, találkoztak az egyik kocsival; mind ahányan voltak, beszálltak, és elrobogtak a cukrászdába.

Az események viharosan követték egymást: Juhász letartóztatási utasítása után a nyomozók rövid megbeszélést tartottak a gépkocsiban. Megállapodtak, Keleti és Péter az erősebb, magas férfit fogja letartóztatni és megkötözni, Cselényi pedig a szemüvegest, neki – ha szükséges – Pétervári segít. Ezután mind a négyen elindultak a cukrászdába. Egyenesen a szemüveges és társa asztalához tartottak. Cselényi ment elöl, mellette kissé hátramaradva Keleti és Péter, még hátrább Pétervári. Az asztalhoz érve Cselényi nyugodt hangon mondta: „Ne okozzanak feltűnést, letartóztatjuk önöket az államrendőrség nevében. Pétervári azonban nem Cselényi mögött ment – ahogy meg-

állapodtak –, és nem Cselényivel együtt lépett a szemüvegeshez, hanem Keletihez és Péterhez csatlakozott.

Ami ezután történt, azt egészen pontosan már soha nem lehet megállapítani. A harc, az összecsapás, a zűrzavar percei következtek.

Amikor a három nyomozó és a gépkocsivezető a szemüveges asztalához lépett, Lujza, a kiszolgálónő – aki a feketét és a fagylaltot vitte nekik – már látta, hogy baj van. Ez volt az a perc, amikor úgy gondolta, neki cselekedni kell. Odalépett az asztalhoz. „Kérem – mondta –, tessék fizetni." Attól félt ugyanis, hogy fizetés nélkül viszik el a vendégeket. Kissé oldalt állt, de az volt a szerencséje. A szemüveges azt felelte: „Kérem" – s közben benyúlt az aktatáskájába.

Most már villámgyorsan zajlott le minden. A szemüveges nem pénzt vett elő, hanem revolvert, és azonnal tüzelt. Lujza erre nem számított, pillanatok alatt a legközelebbi asztal alatt volt.

Ságvári pisztolylövései először Keletit sebesítették meg a karján, majd a térdén. A nyomozókat – akiknek a zsebében természetesen ott volt a töltött pisztoly – ez váratlanul érte. Cselényi a sebesült Keletit félretolva, Ságvárihoz ugrott, és elkapta bal karját, de annak jobb keze szabad maradt, sőt sikerült Cselényit a földre tepernie. Félig lehajolt állapotban voltak, amikor újból eldördült Ságvári fegyvere, és a golyó most Cselényi combját érte, minek következtében szorítása meggyengült. Ságvári ekkor kirántotta magát a fogásból, és a feléje tartó gépkocsivezetőt vette célba. A lövés talált, a gépkocsivezető elesett. Ságvári a kijárat felé rohant. Most Péter ugrott eléje, de Ságvári félrelökte, bár Péternek sikerült őt tarkón ütni.

A nagy zűrzavar közepette Szűcs Lajos is felugrott, és megpróbált kijutni a cukrászdából.

Mindez pillanatok alatt játszódott le. Miközben Ságvári kifelé szaladt, Péter teljes erőből kiabálta: „Tolvaj, tolvaj fogják meg!" Ságvári a kijáratnál egy kalauzba botlott, aki el akarta őt fogni, a karját már el is kapta, de Ságvári kitépte magát, s továbbfutott.

Éppen akkor ért a kapuhoz egy katona, aki csak azt hallotta, hogy „tolvaj"-t, „fogják meg"-et kiabálnak. Látta a szaladó férfit is. Joggal hitte, hogy a szemüveges ember, aki pisztollyal a kezében rohan, a tolvaj – s megpróbálta elgáncsolni. Ez nem sikerült ugyan, de erőteljesen belerúgott Ságvári bokájába, amitől megingott.

Közben Szűcs Lajost, aki – mint már említettem – szintén a kijárat felé szaladt, a katona és a kalauz elfogták.

A lövöldözések zajára a járókelők és a szomszéd ház lakói gyülekezni kezdtek. Közöttük volt a Budakeszi út 1. számú házból egy tizennégy éves kisfiú és édesapja, akik a lövöldözéseket hallva, szintén kiszaladtak megnézni, mi történik. Látták, amint a cukrászda kapujából egy férfi szalad ki, és feléjük rohan. Azt is látták, hogy egyre nehezebben fut, hallották a kiáltásokat is. Újabb lövések dördültek, s eltalálták a rohanó férfit, aki egy villanypózna közelében összeesett.

Ketten szaladtak Ságvári után, Péter és a könnyebben sebesült Cselényi; mind a ketten tüzeltek Ságvárira.

A kíváncsiak pillanatok alatt körülvették a villanypóznánál összeesett férfit.

A jó érzésűek: a fiú és apja is vízért szaladtak, a sebesültnek. Péter meglehetősen durván próbálta tá-

vol tartani őket. Közben a szemüvegest a hátára fordították, és a sérülését vizsgálták. A körülötte levők jól látták a lövést a szíve fölött. A fiú a szemüveges fölé hajolt, és többször is megkérdezte: „Hogy hívnak?" A szemüveges – akinek a szemüvege már ott feküdt mellette összetörten – még kinyitotta a szemét, mintha magához tért volna. Most már Péter ordított rá: „Hogy hívnak?" A sebesült Péternek válaszolt: „Harminckét nevem volt, találjátok ki, melyik az igazi." Amikor a mentőkocsiba tették, még hallatszott gyenge kiáltása: „Éljen a magyar szabadság!"

Miközben ezek az események zajlottak a cukrászdában, megérkezett Juhász István és a többiek. Azonnal intézkedtek: mentőautóért, riadókocsiért telefonáltak – rendet teremtettek. Szűcs Lajost beültették az egyik kocsiba, melléje a katonát, majd ugyanabban a kocsiban helyezték el a sebesült Keletit is.

Először mindnyájan a János-kórházba mentek. Reménykedtek, hogy a szemüveges életben marad.

Hiábavaló reménykedés volt.

Este nyolc órakor Magda várta haza Endrét. Rossz érzése egyre fokozódott. Kínzó nyugtalansága Endre körül összpontosult. Mi történhetett Endrével? – tépelődött, és azt latolgatta, hogy mit csináljon, amikor tizenegy órakor erőteljesen, határozottan megszólalt a csengő. Most már egész valóját áthatotta a megfoghatatlan balsejtelem. Az ajtót kinyitva, a négy csendőrnyomozó szinte egyszerre lépett a lakásba. Nem tudta, miért, Magda éppen Pétert nézte, akinek világosszürke kabátján vércseppek látszottak, amelyek vonzották és fogva tartották a tekintetét. Szíve a torkában dobolt.

El kell mondani azt is, mi történt Szűcs Lajossal. Kivitték Csillaghegyre. Elképzelhető, milyen hangulat volt akkor a „def"-en. A nyomozókat a tűzharc hírére düh és bosszúvágy töltötte el. Nagy szaladgálás, zűrzavar volt a folyosókon, a szobákban; azonnal kiürítettek egy termet, még bíztak abban, hogy Ságvári életben marad. Ebbe a kiürített helyiségbe vitték Szűcs Lajost, s rögtön megkezdték a kihallgatását.

Szűcs Lajos kihallgatását Juhász István csendőrnyomozó alhadnagy és Bakonyi István csendőr százados vezette. De a kihallgatószobába betódult még több csendőrnyomozó, politikai detektív is, akik részt akartak venni a „kezelésben". Ezen a késő estén minden más kihallgatást leállítottak. A letartóztatottak közül még azokat is, akik a házi munkát végezték (folyosótakarítás stb.), visszazavarták a szobákba.

Szűcsöt leültették a deszkákra. Ez közismert mód volt. Egy asztal, előtte lóca, a lóca előtt a földön néhány deszka, ahogy ők gúnyosan mondták: a világot jelentő deszkák. Juhász Istvánon és Bakonyi István csendőr századoson kívül ott volt Wajand Tibor detektív-főfelügyelő, a csendőrnyomozók közül Juhos Attila, Kabai Endre, Teknős Ferenc, az egyik legkeményebb, legkitartóbb csendőrnyomozó és Cselényi Antal, aki Ságvári elfogásának akcióját vezette. Kezükben gumibottal, közrevették Szűcs Lajost – és a szobába a halál lépett be. Szűcs érezte, hogy agyon fogják verni, a kérdések forró, sziszegő, majd ordító hangja nem hagyott kétséget efelől. Megkötözték, hasra fektették, és elkezdődött... Verték őt az összes „nagy kezelők". Eközben Wajand kihívta Juhász Istvánt a szobából. Hogy miről beszéltek, nem lehetett tudni, de pár perc múlva visszatértek, Juhász leállította a verést, egyelőre elég lesz – mondta. Mindenkit

kiküldött, rajta kívül csak Bakonyi és Wajand maradt a szobában. Megkezdődött a szokásos rutinkihallgatás: hogyan került a KMP-be, a Békepártba, mi volt a szerepe, kikkel volt kapcsolata stb. Szűcs mindent időrendi sorrendben elmondott. Másfél órás beszélgetés után Juhász feltette neki a kérdést: „Akarod, hogy itt agyonverjünk, vagy vállalod, hogy nekünk segítesz?" Szűcs gyengének bizonyult, a verés, a halál hangulata, mindaz, ami rázúdult a néhány óra alatt, megtörte, levette a lábáról.

Juhász közölte vele: „Most még benn maradsz két-három napig, aztán kiengedünk; itt megismered azt a nyomozót, akinek rendszeresen jelenteni fogsz. Egyelőre nem is kell hogy keresd az elvtársaidat. Valószínű, hogy néhány hónapig bizalmatlanok lesznek irántad. Ha majd megkeresnek, vagy ha találkozol valakivel, jelentsd ki, hogy véletlenül voltál a cukrászdában. Te még régről ismerted Ságvárit. Akkor arra sétáltál, találkoztál vele, beültetek egy fagylaltra. Jól értsd meg: egyelőre ne keress senkit, mert ezzel csak növelnéd a bizalmatlanságot."

Valójában miről volt szó? Ezt Juhos Attila most, az ügy teljes tisztázásánál mondotta el. Wajandnak támadt az az ötlete, hogy Szűcs Lajost ki kell engedni, mert valakivel fedezni kell az igazi besúgót: Forrait, a 315-öst. Azt, akinek segítségével valójában el tudtak jutni Ságvárihoz. Ez az elterelés nagyon fontos volt nekik. Ha Szűcsöt dühöngve agyonverik, vagy félig agyonverve elítélik, nem sokra mennek. Azt is tudták, hogy a párt Ságvári lebukásának körülményeit előbb-utóbb pontról pontra fel fogja deríteni, és akkor okvetlenül eljut a 315-öshöz, akit ők feltétlenül védeni akartak. Ha viszont Szűcsöt kiengedik, ezzel elterelődik a gyanú az igazi árulóról. Tudták jól, hogy Szűcs

már sok hasznot nem fog nekik hozni. De hát tulajdonképpen nem is ez volt a céljuk, hanem a gyanú elterelése. Szűcs maga sem fogta fel, hogy gyávasága, árulása igazában mire szolgált. A manőver jól sikerült. Szűcs Lajost kiengedték, s a mozgalomban egy ideig őt vélték Ságvári nyomravezetőjének.

Forraira senki sem gyanakodott.

1944 október elején engem is letartóztattak – vettem át a szót Karcsitól. A szokásos fizikai bántalmazás azonban ezúttal valóban elmaradt. Sípos Sanyiban ez csak fokozta a gyanút irántam. Nem vette figyelembe, hogy a nyomozók rendhagyó magatartása az adott politikai konstelláció következménye volt, s nem az én személyemnek szólt.

Október 11-én Horthyék már a kiugrásra készültek. Erről szinte mindenki tudott, a szélsőjobboldal is, a kisgazdák is, az akkor már föld alá szorított szociáldemokraták, de még inkább azok, akik akkor a csendőrségi és rendőrségi nyomozást irányították. Hisz már 15-e előtt Csillaghegyről kiengedték Büchler Józsefet, az SZDP titkárát, akit előtte néhány héten át irgalmatlanul vertek, nem törődtek azzal sem, hogy idős, beteg ember. De október 14-én érdekes dolog történt. Büchler Józsefet felöltöztették, megborotváltatták, tisztességesen enni adtak neki, és kiengedték a „def"-ről. De nemcsak egyszerűen kiengedték, hanem a hírhedt Juhász István, a csendőrség központi nyomozóparancsnoksága törzsalosztályának kommunistaelhárítási csoportvezetője, a forradalmi mozgalmak elleni harc egyik szakértője, száz és száz elvtársunk kínzója, október 14-én délután Büchler Józsefet behívatta irodájába. Nem, nem azért, hogy bántsa

vagy figyelmeztesse, szó sincs erről. Udvariasan beszélt vele, cigarettával kínálta, és... felajánlotta szolgálatait az új demokratikus kormánynak.

1944 kora őszén a csendőrnyomozók egy része megingott. Egyáltalán nem látták biztosítva a jövőt, a háború kimenetelét. Az már korábban is megtörtént, hogy letartóztatott kommunista vezetőkkel ügyük lezárása után Juhász, Wajand, Bakonyi és a többiek „barátságosan" beszélgettek.

1944 szeptemberében, október elején Juhász István fejében is felmerült a gondolat, hogy mi lesz az ő és a társai sorsa a változás után. Nyilvánvaló, hogy miről volt szó. Juhász elég jól ismerte a mozgalmat, a politikai viszonyokat ahhoz, hogy akkor már világosan lássa: azon kell törni a fejüket, hogyan mentsék át magukat. Persze nem arról van szó, hogy ez a magatartás jellemezte a csendőrnyomozók és a politikai detektívek többségét. Még ha egy részük bizonytalan és nyugtalan lett is, a többség – ha lehet, még irgalmatlanabbul, kegyetlenebbül – folytatta „hivatását".

Ez a differenciálódás még erőteljesebbé vált Szálasi hatalomátvétele, 1944. október 15-e után. A Rökk Szilárd utcában letartóztatott foglyokat az ott levő csendőr-őrszemélyzet le akarta mészárolni. Megállapodtak abban, hogy „kár őrizni ezeket itt, ki kell nyírni az egész bandát". A letartóztatott kommunisták részéről többen felhívták erre Juhász István figyelmét. És az a Juhász, aki hosszú éveken, majd két évtizeden át a forradalmi mozgalmak elleni harc egyik legjobb szakértője, a legbrutálisabb nyomozó volt, már nem merte és nem akarta vállalni ennek felelősségét. A legtapasztaltabb csendőrnyomozók csoportját áthelyezték a nemzeti számonkérő különítményhez. A munka dandárja most már oda került.

Juhász szerette volna átmenteni magát. Megkísérelte a kapcsolatfelvételt a Mikó Zoltán vezérkari százados vezette horthysta ellenálló csoporttal. Mikó Zoltán a zászlóaljával 1944 végén, 1945 elején a Rózsadombon azt tervezte, hogy átengedi a szovjet hadsereg ott levő egységét. A nemzeti számonkérő különítmény ennek nyomára bukkant. Mikó helyettesét, Bondor Vilmos főhadnagyot letartóztatták. Ezt megelőzően lépett kapcsolatba Juhász Mikóval és Bondorral. Juhász ezért a nemzeti számonkérő különítményben levő csendőrnyomozókat arra kérte, hogy Bondort óvatosan hallgassák ki, nehogy az ő kapcsolata Mikóval kiderüljön. Juhász István tehát már nem bízott a német fasizmus győzelmében.

Ennek „köszönhettem" én, hogy nem vertek. A Margit körútra kerültem, majd onnan kivittek Buchenwaldba, s csak a háború után szabadultam.

A történethez tartozik, hogyan sikerült annyi év után felderíteni a Ságvári-ügy igazi hátterét. – Ezt is Karcsi ismerte, s tőle tudtuk meg mi is.

Mint láttuk, voltaképpen Keleti Tibor csendőrnyomozó volt az, aki az utolsó napon – 1944. július 27-én rábukkant a Múzeum-kertben Ságvárira. Jóllehet akkor még nem is tudta, hogy a szemüveges férfi Ságvári, fejlett kopószimata és sokéves tapasztalata segítségével kikövetkeztette, hogy minden valószínűség szerint jelentős illegális vezetőt fedezett fel benne. S attól a pillanattól makacsul az ő nyomába eredt. Részt vett a cukrászdai harcban – meg is sebesült. Főszerepet játszott Ságvári meggyilkolásában.

Keleti 1942 januárjában került a központi csendőrnyomozó-parancsnoksághoz. Egyik specialistája lett a munkások közötti felderítésnek. 1943-ban hónapokon át hamis név alatt élt Tatabányán a bányászok között.

A Tatabányán töltött idő és az ott végzett munka nagy szerepet játszott későbbi életében. A szakszervezetben ugyanis mint Szabó József csillést ismerték, erre szólt az igazolványa.

Ez a hamis névre szóló tagsági könyv tette lehetővé számára, hogy 1945 után oly hosszú időre elrejtőzzék.

„Szabó József" 1947-ben tűnt fel egy dunántúli községben, ahol tanyát bérelt. 1955-ben egy rizstermelő szakcsoport tagja lett. Jó munkaerőként tartot-

ták számon, csak a bérezéssel nem volt soha megelégedve.

Egészen 1955-ig senki sem tudott arról, hogy valamikor csendőr volt. Egyszer azonban egy beszélgetésnél elszólta magát, amikor elmesélte, hogy korábban Bonyhádon akart letelepedni, de aztán meggondolta, mert ott tudhatják róla, hogy a régi rendszerben csendőr volt.

Különben jó anyagi körülmények között élt, 1948-ban 7000 forintért vett egy házat, amit 1950-ben 30 000-ért adott el.

„Szabó József" 1956 októberében–novemberében megmutatta igazi arcát. Novemberben Zalaegerszegen rátámadt egy téglagyári munkásra, a párttagsági könyvét követelte, miközben azt ordította: „...rátok kerül még a sor, rohadt kommunisták!" Többször hangoskodott: „Fel fogjuk az összes kommunistát akasztani!" Elterjedt, hogy „Szabó" összeállította a lakókörzetében levő kommunisták névsorát.

De annyi év után hogyan derült fény arra az ügyre, amelyet Keleti már rég lezártnak hitt?

Az előzmények 1945 novemberére nyúlnak vissza.

Egy fiú, Lázár Elemér, ebben az időben mint kisbéres Kocsis Zoltánnál, egy zalaegerszegi kuláknál szolgált, aki a nagybácsija volt „Szabó József"-nek. A felszabadulás utáni első választások előtti napok egyikén a kisbéres a konyhában tüzelt. A tisztaszoba ajtaja, ahol Kocsis és „Szabó" beszélgettek, nyitva volt. „Szabó" egy hosszú történetet mesélt, amiből a kisbéres nem mindent értett meg, de annyit igen, hogy „Szabó" 1944-ben Budapesten teljesített szolgálatot mint nyomozó. Elmondotta, hogy egy kommunista csoportot figyeltek akkor, közöttük egy fő kommunistát is, akit Ságvárinak hívtak. Azután részletez-

te, hogyan követték nyomon Ságvárit. A kisfiú hallotta, hogy a történetben valami budai cukrászdáról is szó volt. Meg hogy a kommunisták fegyvert rántottak, tűzharc keletkezett, s egy Keleti nevű megsebesült, egy kommunista lőtte meg, de Ságvárit is lelőtték. Mesélés közben „Szabó" gyűlölettel szidalmazta Ságvárit. Még mindenféléről szó esett a szobában beszélgetők közt, majd „Szabó" elköszönt. A konyhán át távozott, s látta, hogy a kis Elemér a tüzet rakja, de rá se hederített.

Elemérből – ahogy teltek az évek – katonaköteles férfi lett. 1953-ban vonult be, s a karhatalomhoz került. Egy alkalommal az ifjúsági szövetség központjából valaki előadást tartott az egységnek az antifasiszta mozgalmakról, a kommunista ifjúsági mozgalom történetéről. Az előadásban többször elhangzott Ságvári neve. Ez a név először nagyon ismerősnek tetszett, és aztán hirtelen rádöbbent, hol hallotta.

Lázár Elemér másnap elmondta az egészet a századparancsnokának, akinek javaslatára írásba foglalta. A jelentésből nyomozás lett, amely hónapokig tartott. Eredményeként megállapították: valóban létezett egy Keleti Tibor nevű nyomozó, aki Nógrádverőcén született, és ott a háború után holttá nyilvánították. Így a „halott" Keleti Tibor ellen az eljárást megszüntették, a nyomozást befejezettnek tekintették.

Valójában persze nem halt meg Keleti Tibor. A pasaréti tűzharcban való sebesülése után hetekig kórházban feküdt, és aznap délután, amikor innen eltávozott, az épület – akkor Gömbös Gyula úti kórház – telitalálatot kapott. Elterjedt a hír, hogy Keleti is meghalt. Közben Keleti Németországba ment.

Amikor később visszajött Magyarországra, felesé-

gével megállapodott, hogy Keleti Tibor nem létezik többé – meghalt, és holttá kell nyilvánítani.

Helyette feltámadt Szabó József bányamunkás, csillés, régi szakszervezeti munkás, aki Tatabányára költözött, iratokat szerzett, majd ezek birtokában az ország másik részén telepedett le.

Ott élt háborítatlanul. Történt, hogy 1957 nyarán azonban Lázár Elemér ellátogatott szülőfalujába, és ott meglátta Szabó Józsefet. Megtudta, hogy Szabónak háza van, s hogy az ellenforradalom napjaiban ellenségesen viselkedett. Lázárban most, Szabó láttán, ismét feltámadt az az 1945 novemberi nap, amikor a konyhában tüzet rakott, és hallotta a szobából kiszűrődő beszélgetést.

Ezúttal a megyei rendőrkapitányságot kereste fel. Ott elővették a régi aktákat, és pontról pontra megvizsgálták az adatokat. Majd szereztek egy fényképet Keleti Tiborról és Szabó Józsefről. A két személy azonossága nyilvánvaló volt.

És működésbe lépett a gépezet.

1958 januárjában a politikai osztály vezetője utasította a nyomozás egyik fiatal résztvevőjét, hogy derítse fel, mikor tartózkodik otthon Szabó József, mert őrizetbe fogják venni. A fiatal nyomozó, aki már kezdettől részt vett a munkában, megörült a parancsnak.

De buzgalmában hibát követett el: miután megtudta, hogy Szabó mikor szokott otthon tartózkodni, egyedül ment el a lakására.

Szabó tizenkét óra után érkezett haza. A nyomozó egyszerűen és tömören közölte vele a tényeket: „A rendőrségtől vagyok, őrizetbe veszem." Még meg is motozta, de fegyvert nem talált nála. Szabó azonban nem akarta előállítását tudomásul venni. Nem akart

elindulni, leült az asztalhoz, és kijelentette: addig egy tapodtat se megy, míg meg nem tudja, miért veszik őrizetbe. A nyomozó, hogy nehéz helyzetéből kikerüljön, azt mondta: izgatással vádolják. Kiment, és megbeszélte a gépkocsivezetővel, hogy siessen a főkapitányságra, kérjen segítséget.

Közben Szabó, mintha meggondolta volna magát, elindult a nyomozóval. A Fő utca egy sarokházánál Szabó hirtelen beugrott a kapun, amelyet be akart zárni maga után. Ez azonban nem sikerült, mert a nyomozó betette a lábát a résbe, és megfogta a kilincset. Ezzel egy időben leadott egy figyelmeztető lövést, és felszólította Szabót, adja meg magát.

Szabót nem ijesztette meg sem a lövés, sem a felszólítás, teljes erejéből nyomta az ajtót. A nyomozó újból a levegőbe lőtt, majd megpróbálta Szabó lábát eltalálni, de eredménytelenül. Az ajtót azonban benyomta, és bejutott az udvarra, bal karjával Szabót fogta, jobb kezében pedig a pisztolyt tartva ismét megpróbált a lábába lőni, de ez a lövés sem talált. Ekkor Szabó elkapta a nyomozó nyakát, aki már közvetlen közelről lőtt rá, most azonban a pisztoly csütörtököt mondott. Ezt Szabó is észrevette, és még dühödtebben kezdte fojtogatni a nyomozót. A nyomozó pisztolyával fejbe verte Szabót, aki megsérült ugyan, de nem szédült el. Kiütötte a nyomozó kezéből a pisztolyt. Mindketten utána kaptak, s közben a nyomozó a földre döntötte ellenfelét. De Szabó talpra ugrott, és most már ő vetette magát a nyomozóra. Elkezdődött a harc a pisztolyért. Dulakodás közben mindketten a földre kerültek. A ház tulajdonosa éppen ebédet főzött, s figyelmes lett a kívülről jövő zajokra. Kiszaladt. Felháborodva ordította: „Menjenek ki a házamból, az utcán veszekedjenek!" Kiszaladt a ka-

kapun, és segítségért kiáltott. Ezt a helyzetet – hogy a kapu kinyílt – Szabó kihasználta s elmenekült.

A nyomozó először utána szaladt, de eszébe jutott a pisztoly, és visszament érte az udvarra. Amikor végre megtalálta, futott volna Szabó után, aki azonban már eltűnt. Szabó ugyanis, jól ismerve a környéket, a mellékutcákon át az italbolt felé szaladt. Szintén az italboltba tartott kerékpárral Szabó egyik ismerőse, egy vonatkísérő. Szabó megállította, és lihegve kérte tőle a kerékpárt, azzal, hogy elesett, megsérült, és gyorsan orvoshoz akar menni. A vonatkísérő természetesen azonnal odaadta neki a kerékpárt. Szabó egy ismerőséhez ment, pénzt akart szerezni. Négyezer forintot kért kölcsön, amit meg is kapott, hisz tudták róla, hogy jómódú ember, és van pénze otthon. A pénzzel, még mindig a kerékpáron, egy másik ismerőséhez tartott, ahol meg akart húzódni addig, amíg el nem csendesedik az ügy.

Egy komájához állított be, akinek őszintén elmondott mindent. Azután ceruzát, papírt kért, gyorsan levelet írt a feleségének, borítékba tette, és megkérte a házigazdát, hogy adja fel. Bár kezdetben azt tervezte, hogy komájánál marad, mégis továbbállt. Távozása után a barátja kerékpárra ült, s a városba indult. A város szélén két rendőr igazoltatta, nemcsak őt, mindenkit, aki a városból ki- vagy befelé tartott. Ő félrehívta az egyik rendőrt, s elmondta neki, hogy nemrégen nála járt Szabó, aki a nyomozó elől szökött meg. Átadta a rendőrnek a levelet is, amit Szabó vele küldött.

Érdekes maga a levél is, és jellemző képet ad Keletiről: „Drága Jolikám – írta –, ne haragudj rám,

hogy így cselekedtem, de nem tudtam gyáván megadni magam, már odahaza le akartam ütni, de azért nem tettem, hogy ne legyen ürügyük titeket beártani. Ha ezek után mégis bántanak, az maradjon az ő lelkiismeretükön. Magyarok vagyunk, ez a sorsunk. Ha a hó elmegy, megpróbálok Nyugatra menni, inkább lőjenek le a határon, mint hogy ki legyek szolgáltatva nekik. Mikor megszöktem tőle, tudtam, hogy pisztoly van a kezében, ebből is láthatod, hogy milyen erősen élt bennem a szabadság vágya. Háttérbe szorította még azt a tudatot is, hogy neked is bajod lehet. Útjaink elválnak, könnyes a szemem, mikor ezt írom, hogy mikor szárad fel, nem tudom, tanácsot adni már nem tudok, intézd a sorsod saját elgondolásod szerint, egy darabig nem megyek sehová. Majd ismerősöktől üzenek, ha lesz mit. Persze ha jó sorsom nem hagy el. Ha pedig elbukom, vigasztaljon az, hogy nem vagyok egyedül. Sokan bujdosunk. Isten veled!"

A megyei kapitányság vezetője azonnal mozgósította a karhatalmi századot. Lezárták a városból kivezető utakat, mindenkit igazoltattak. Megtudták, hogy Szabó-Keleti a töltés irányában elhagyta a várost. Ezért egy csoportot tehergépkocsival odaküldtek. S valóban, a töltés mentén az egyik rendőr észrevette, hogy ismeretlen ember közeledik. Figyelte, hagyta, hogy az tíz méterre megközelítse őt, majd lesállásából hirtelen felállva rákiáltott: „Állj!" Erre az ismeretlen megfordult, és futásnak eredt. A rendőr utána, miközben kiabálta: „Álljon meg, mert a fegyveremet használom!" Az ismeretlen nem állt meg. Mire a rendőr leadott egy lövést. A lövés után mintha összeesett volna az alak, de hirtelen felugrott és továbbszaladt.

Ezen az estén erős köd volt, alig lehetett látni, s az

ismeretlen férfi ezt kihasználva eltűnt. Hamarosan azonban ismét rábukkantak, és felszólították: adja meg magát. Erre ismét felugrott és továbbszaladt. Egy rövid sorozatot adtak le a menekülő lábára. Keleti Tibor a jobb lábán sérült meg. Elsősegélyben részesítették, s miután a körzeti orvos a sebet bekötözte, beszállították a megyei rendőr-főkapitányságra.

A Ságvári-ügy titka megoldódott tehát. Keleti Tibor elfogásával lehetőség nyílt az összes szál felgöngyölítésére. S én is pontot tehettem a történetem végére.

Most azonban elgondolkozom: mi is volt igazán az én történetem? Valóban azon a napon kezdődött, amikor a Nyugati pályaudvaron leszálltam a vonatról, hogy elinduljak a Ságvárival megbeszélt találkozóra? Hát annyi volt az én történetem, hogy egy ördögien rafinált és kegyetlen apparátus egy adott pillanatban ki tudta használni jóhiszeműségemet?

Immár végleg eloszlott az irántam táplált gyanú régi elvtársaimban. Judit sem hiszi már, hogy méltatlan embert szeretett. Én azonban maradéktalanul sohasem menthetem fel magam. Bűn nem terhel, de hogyan feledkezhetnék meg valaha is arról, hogy jóvátehetetlen hibát követtem el? Az ember lelkiismerete nem a büntető törvénykönyv paragrafusaihoz igazodik. Még csak nem is más emberek vélekedéséhez. Annak a hibának, amelynek része volt Ságvári elpusztításában, egy ilyen hibának a súlyát életem végéig cipelnem kell.

De ha felidézem az ő alakját, ha elképzelem, mit mondana ő nekem, mégiscsak azt hiszem: nem ennyi volt az én történetem. Régebben kezdődött, és még nem zárult le.

Endre semmi esetre se hagyná, hogy belevesszek

az önmarcangolásba. Szinte hallom, hogy mit mondana: „Hibáztál, az kétségtelen. Egy kommunista sohasem engedheti meg magának, hogy ne gondolja végig a dolgokat. Ha kellőképpen használod az eszed, aligha tartottad volna Forrait a megbízhatóság szobrának. Hiszen például tisztázatlan volt, hogy miért nem jutott ki Spanyolországba. Annak is a végére kellett volna járnod, hogy egy ideig miért kapcsolódott ki a mozgalmi munkából. S hát az emberismeret se kutya. Vagy Forrai netán olyan tökéletes színész volt, hogy egy pillantása, egy zavart mosolya, egy arcrándulása se árulta el: valami nincs egészen rendben vele? Csudát! Csak neked mindez elkerülte a figyelmedet. De az istenért, ne mea culpázz itt nekem! Nem szerzetesek vagyunk. Vond le a tanulságokat, és végezd tovább a dolgodat. Jobban, öregem, jobban, vagyis okosabban. Nem győzöm hangoztatni ennek szükségességét. Mi járjunk túl az ellenség eszén, s ne engedjük, hogy fordítva legyen. Egyébként pedig vedd tudomásul: a te történeted akkor kezdődött, amikor kommunista lettél. A te igazi történeted az, hogy hacoltál. S hogy nem adtad fel. Miért hiszed, hogy egy bonyolult, nehéz küzdelemben csak a vereségek és a hibák érdekesek? Aki egy helyes ügy szolgálatába szegődik, annak ezeket is vállalnia kell. Már úgy értve, hogy nem szabad tőlük összetörnie. Ehhez bizony nagyobb bátorság kell néha, mint elviselni börtönt, kínzásokat. És akinek nincs ereje hozzá, csapnivaló harcos, elhiheted. Hagyd hát a fájdalmas emlékeket. Birkózz meg velük, kerekedj föléjük. Gondolom, akad még tennivalód. Vagy hátralevő éveidben kizárólag a lelkiismereteddel kívánsz törődni?"

Igen, így beszélne Endre. Egész életéből és halálából

is csak ezt hallhatja ki, aki ismerte. És nekem erről sem szabad megfeledkeznem.

A történet, amit elmondtam, nem csupán az enyém. Része egy nagy, világméretű mozgalom történetének, amelyben a győzelmek immár fölébe nőttek a hibáknak és vereségeknek. De bizonyos, hogy még igen sokáig nem tehetünk pontot a végére.

Tényleg: mi más dolgom lehetne, mint hogy továbbra is ennek a nagyszerű történetnek egyik szerény és nem hibátlan, de mindhalálig hű résztvevője legyek?

NÉMETH SÁNDOR

TÚL A KANYARON

E könyv irodalmi riportjaiban a mai magyar falu sokszínű, kavargó, változó élete elevenedik meg. A jelenlegi történelmi szakaszban még ott gomolyog a múlt öröksége, a szokások, a gondolkodásmód maradisága, de békésen együtt él – vagy éppen éles összeütközésbe kerül – a modern, haladó életfelfogással és életmóddal. A szerző e közösségek közvetlen ismerője, egy kaleidoszkóp színgazdagságával tárja fel a sokszor tragédiába vagy komédiába illő, valójában a változást magában hordó eseményeket, melyekből végül is az új generáció önmaga alkotta szocialista jövőjének képe bontakozik ki.

KOZMOSZ KÖNYVEK

SZENTIVÁNYI KÁLMÁN

A FÉLSZÁRNYÚ MADÁR

Az író írja könyvéről:

...az embernek ugyan fél szárnya sincs, de a közösséggel azért emelkedhet felfelé; önmagunk megvalósítása közben, küzdelmes hétköznapok sodrában szembesültünk múlttal és jövővel, nemzedékünk lehetőségeivel.

Sorsom próbálóan nehéz időszakában újra beléptem a gyárkapun, s láttam, hogy a jól ismert munkásvilág mennyire megváltozott – s néhány dologban nem is előnyére –, de azért otthon voltam, befogadtak, s ha íróként nem is mindig értettek meg, az embert erős kézzel tartották, emelték, szárnyakra nem lett szükségem.

Hogyan kell manapság élni? Lehet-e a mai fiatalok indulatával helyesen megítélni a mi nehéz ifjúságunkat, az apák életét? Milyen a gyári csarnokból a jövő horizontja? Igazolható-e valamikori hősök erőfeszítése, elbukása?

Manapság csak dolgozni és tanulni kell, ez a jelen idő hősiessége, barikádharc nélkül; de mit várunk a jövőtől?

E könyvemet a befogadó közösségnek, barátaimnak ajánlom.

KOZMOSZ KÖNYVEK

Felelős kiadó: Szilvásy György
Felelős szerkesztő: Millok Éva
Műszaki vezető: Gonda Pál
Képszerkesztő: Moldova Zsuzsa
Műszaki szerkesztő: Huschit Katalin
9800 példány, 6,4 (A/5) ív, MSZ 5601–59
74.3095.66-14-2 Alföldi Nyomda, Debrecen

IF 2084 – e – 7577

6,– Ft

Író a könyvéről:

1944. július 27-én a csendőrnyomozókkal való tűzharcban elesett Ságvári Endre. E nap történetét tartalmazza ez az írás. Nem rólam, barátaimról, elvtársaimról szól e történet. A szereplők fiatal fiúk, lányok, az Országos Ifjúsági Bizottság és a VII. kerületi ifjúmunkáscsoport tagjai. Olyan fiatalok, akik szerettek élni, szerették volna az életüket szebbé, jobbá tenni, és szerették azt a harcot, amelyet ezért folytattak. E harc életük értelmét jelentette. Szeretném, ha mások is megismernék e történetet. E nap egy nemzedék harcának elválaszthatatlan mozzanata, és minden, ami e napot megelőzte. Ügyünk erejét a forradalmi nemzedék egysége, összeforrottsága biztosítja, s ehhez jobban kell ismernünk egymást.

E történet szereplőinek egy része átélte a viharokat, és ma is a küzdők táborában van. Egy részük akkor halt meg, amikor a legfájdalmasabb meghalni – a győzelem előtt. De életüknek, harcuknak és haláluknak értelme volt, mert segítettek előzni a sötétséget, amely már-már mindent beborított.

Kozmosz Könyvek